МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій

ДИНАМІКА УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН ПІСЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ВІД СУСІДА ДО СПІВАГРЕСОРА

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти - другий (магістерський)

Виконала:
студентка 6 курсу, 623 групи
Болух Аліна Вікторівна
Керівник:
доктор політичних наук,
професор Федуняк С.Г.

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №____ від _____ 2025 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Макар В.Ю.

Чернівці – 2025

Анотація

Дана кваліфікаційна робота представляє собою комплексне дослідження українсько-білоруських двосторонніх відносин з моменту здобуття самостійності до сьогоднішніх днів. Робота описує недавню історію відносин, представляючи причинно-наслідкові зв'язки і зміни внутрішньої кон'юнктури політичних режимів, що вилилися у розмиття національного суверенітету як основного чиннику поліпшення чи погіршення взаємин на тлі об'єктивних соціально-економічних тенденцій. Наприкінці автором зроблена спроба аналізу і прогнозування розвитку взаємин у контексті пріоритетних цілей зовнішньої політики, яка приділятиме значні ресурси тематиці Білорусі і її політико-суверенного статусу.

Ключові слова: *українсько-білоруські відносини, Мінський процес, союзна держава, Російська Федерація (РФ), Олександр Лукашенко, обхід санкцій.*

Summary

This thesis represents a comprehensive study of Ukrainian-Belarusian bilateral relations from the moment both nations gained independence to the present day. The work describes the recent history of these relations, presenting the causal links and shifts in the internal conjuncture of political regimes that resulted in the erosion of national sovereignty as the key factors for the improvement or deterioration of mutual relations, against the backdrop of objective socio-economic trends. Finally, the author attempts to analyze and forecast the development of these relations in the context of foreign policy priorities, which will dedicate significant resources to the topic of Belarus and its political-sovereign status.

Keywords: *Ukrainian-Belarusian relations, Minsk process, Union State, Russian Federation (RF), Alexander Lukashenko, sanctions circumvention.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Болух А.В.

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП……6

РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН……11

1.1 Теоретичні засади вивчення міждержавних процесів…..……..….11

1.2 Стан наукової розробки теми українсько-білоруських відносин……..….20

Висновки до першого розділу……..……24

РОЗДІЛ ІІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ ВІДНОСИН (1991-2001)……..……27

2.1 Співпраця радянської номеклатури у трансформаціях пізнього СРСР та підписання Біловезьких угод……27

2.2 Безпековий аспект та денуклеаризація як спільний виклик України і Білорусі……..…….40

2.3 Нормативно-правова база відносин у пострадянський період після 1991 року……..……..49

Висновки до другого розділу……53

РОЗДІЛ ІІІ ДИНАМІКА ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ (2001-2014)……56

3.1 Російсько-білоруська взаємодія в рамках Союзної держави та білоруські зовнішньополітичні пріоритети у відносинах з Україною……..……56

3.2 Торговельно-економічні відносини двох країн……..…67

3.3 Соціо-культурне співробітництво та розвиток гуманітарної сфери…..…….71

Висновки до третього розділу…….…….…….75

РОЗДІЛ IV ПОЗИЦІЯ БІЛОРУСІ НА ТЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ (2014-2025)……...77

4.1 Економічні наслідки російсько-українського конфлікту для Білорусі: торгівля, енергетика та транзит……77

4.2 Мінський процес і білоруська політика балансування…….91

4.3 Військове союзництво з РФ та заморожування двосторонніх відносин…103

Висновки до четвертого розділу…….……...109

ВИСНОВКИ…….……...112

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…….119

ДОДАТКИ……...142

SUMMARY……..156

ВСТУП

Актуальність дослідження. Еволюція українсько-білоруських відносин з моменту відновлення незалежності є одним із найпоказовіших і водночас найскладніших прикладів того, як геополітичні трансформації та ідеологічні розбіжності формують траєкторію двосторонньої взаємодії у Східній Європі. Після розпаду Радянського Союзу обидві держави вийшли на міжнародну арену як суверенні утворення, які прагнули визначити свої зовнішньополітичні орієнтири без дозволу імперських столиць. Спочатку відносини між Києвом та Мінськом характеризувалися прагматичним пошуком співпраці на основі економічної взаємодоповнюваності.

Однак протягом наступних десятиліть на двосторонню динаміку дедалі більше впливали ширші геополітичні процеси та внутрішньополітичні події в кожній державі. У той час як Україна поступово приєднувалася до європейських та трансатлантичних інституцій (або ж принаймні демонструвала свій курс до них), Білорусь консолідувала авторитарну політичну модель, тісно пов'язану зі стратегічним порядком денним Росії. Асиметрія в політичній еволюції та зовнішній орієнтації поступово підривали основи взаємної довіри, перетворюючи відносини з прагматичного сусідства на відносини обережної дистанції та, зрештою, призвели до протистояння.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну 2022 року розставило всі крапки над і. Сусідня держава надала свою територію, інфраструктуру та логістичну підтримку для російських військових операцій, фактично перейшла від статусу нейтрального сусіда до статусу співагресора. Такі кардинальні зміни порушили глибокі питання щодо державного суверенітету, міжнародної відповідальності та руйнування норм нейтралітету на пострадянському просторі.

Вивчення міждержавних відносин надасть змогу відповісти на назрілі питання про сучасну кризу регіональних політик, зокрема про інструменталізацію міждержавних відносин за участі сусідів та появу гібридних форм агресії. Білорусь і її режим вимагає осмислення, хоча б для того, аби знати, якої відповіді заслуговує країна та чи є її чинний політичний статус остаточним і незмінним.

Робота над цієї проблематикою дозволить у майбутньому уникнути допущених помилок. Такий аналіз є важливим не лише для розуміння траєкторії розвитку держав, але й для оцінки стійкості регіональної стабільності та перспектив майбутнього примирення в повоєнній Європі, включаючи нові принципи й умови. Наявні сьогодні наукові розвідки не можуть претендувати на вичерпання теми, так як обмеженість даних і незавершеність війни в Україні не дозволить поставити крапку у даній темі. Роботи вчених переважно зосереджуються на окремих секторах, ігноруючи системність політики і дипломатії, що виходить не з демократичних принципів, а із кон'юнктурних особливостей диктаторського режиму.

Розбіжні траєкторії стали більш вираженими в контексті регіональних криз, коли лідерам доводилося публічно обирати сторону. Хоч якийсь час дійсно були спроби зберігати нейтралітет, його все ж неможливо дотримуватися у випадку повної залежності. Водночас важливо простежити політичну еволюцію, яка посилила попередню геостратегічну орієнтацію. Однак розмитий суверенітет є не лише у Білорусі -така проблема характерна для більшості країн світу, і все ж їм вдається ладнати між собою на постійній основі. Саме необхідність з'ясувати природу таких відносин і знайти моделі взаємовідносин постконфліктного періоду ставить перед нами велике завдання у розвитку наук міжнародних відносин і політології.

Для України потрібно знати і виводити свою зовнішню політику після стратегічного зсуву у бік РФ, оцінюючи об'єктивно всі сторони режиму Лукашенка і намагаючись убезпечити свою безпеку від так званого

«російського балкону». Подальший аналіз цієї динаміки забезпечить цінну основу для розуміння ширших процесів у Східній Європі, включаючи трансформацію регіональних альянсів. Вивчення двосторонніх відносин виходить за межі національного виміру, пропонуючи розуміння механізмів влади та примусу, які продовжують формувати міжнародний порядок на пострадянському просторі.

Метою дослідження є виявлення характеристики двосторонніх українсько-білоруських відносин в їх еволюційному вигляді після відновлення незалежності та опис ключових політичних, економічних та безпекових факторів, які сформували їх трансформацію. В цілому робота має розкрити внутрішні та зовнішні детермінанти, що вплинули на зміну зовнішньополітичної орієнтації Білорусі, оцінити стратегічні реакції України на ці зміни та окреслити ширші наслідки цієї трансформації для системи безпеки.

Для реалізації мети дослідження, необхідно виконати поставлені завдання:

1. Описати концептуальні та теоретичні основи міждержавних відносин;
2. Проаналізувати сучасний стан академічних досліджень українсько-білоруських відносин;
3. Виявити виклики безпекового виміру двосторонньої взаємодії;
4. Оцінити розвиток торговельно-економічних відносин;
5. Визначити соціальні та культурні виміри українсько-білоруських відносин;
6. Охарактеризувати позицію Білорусі в умовах російсько-українського протистояння та її роль у Мінському переговорному процесі;
7. Спрогнозувати й оцінити вірогідність сценаріїв поствоєнного налагодження відносин.

Об'єктом дослідження виступають білатеральні відносини України та Республіки Білорусь.

Предметом дослідження є українсько-білоруські міждержавні відносини з моменту відновлення самостійності до сьогодні у політичному, економічному та безпековому вимірах.

Хронологічні рамки дослідження. Дана робота характеризує еволюцію відносин між країнами з 1991 року по 2025, логічно поділяючи їх на 3 основні етапи, що відповідають основним періодам і кризам. Об’єктивно говорити про вивчення відносин слід із 1991 року, коли держави визнали одне одну, уклали двосторонні угоди і стали повноправними суб’єктами міжнародного права. Рішення не зупинятися на 2022 році продиктовано фактом, що Україна досі не розірвала дипломатичні відносини, а значить, непублічні канали зв’язку і робота може тривати, попри суспільні настрої. Відтак робота аналізує явища, які сталися до середини 2025 року, часу написання каркасу наукової праці.

У дослідженні застосовано низку **наукових методів,** котрі дозволили провести комплексний аналіз двосторонніх за такий тривалий період. Перш за все, історичний метод було застосовано для реконструкції хронологічного розвитку взаємодії та виявлення причинно-наслідкових зв'язків між внутрішніми трансформаціями та змінами в зовнішньополітичних орієнтаціях. Із ним тісно пов’язаний документальний метод, що полягав у вивченні численних угод і заяв. Порівняльний метод дозволив виявити подібності та відмінності у стратегічному виборі та інституційній еволюції, аналітичні методи були використані для вивчення баз даних і статистики, що дає уявлення про реалії торгівлі. Дослідження також включало методи побудови сценаріїв й прогнозування для дослідження можливих траєкторій розвитку політичної, економічної та безпекової співпраці. Узагальнення та синтез були застосовані для консолідації емпіричних спостережень. Крім того, елементи дискурс-аналізу були використані для інтерпретації офіційної

риторики і публічних наративів. Використання системного та структурного методів пояснюється необхідністю бачення двосторонніх відносин у ширшому регіональному та глобальному контексті і врахуванням ролі великих зовнішніх гравців.

Наукова новизна. Дослідження пропонує оригінальну інтерпретаційну рамку, яка переосмислює українсько-білоруські відносини як динамічний процес, що формується багаторівневими залежностями, а не єдиним причинно-наслідковим вектором, тим самим виходячи за межі традиційних бінарних категоризацій союзника та супротивника. Завдяки цьому вдається виокремити раніше недооцінені переломні моменти, такі як внутрішня авторитарна консолідація або патронажна інтеграція з третьою силою. Емпірично дослідження збирає та зіставляє розосереджені джерела, щоб виявити закономірності поступового узгодження, які залишаються непомітними, коли їх розглядають як ізольовані інциденти. Тому дана робота пропонує нові концептуальні шляхи для дослідників пострадянської регіональної політики та аналітиків, які займаються трансформацією зв'язків в умовах асиметричного тиску.

Практичне значення. Робота посилається на ряд нових джерела і даних, що робить її свіжим і вартим уваги дослідженням, яке можна використати у громадському секторі, органах державної влади, структурі дипломатичної служби та навчальних закладах. Загалом пояснення розвитку відносин двох країн є цікавою і актуальною темою, особливо із фокусом на майбутнє врегулювання після завершення війни, тож висновки, пронози і проаналізована база може стати корисною як для подальших наукових розвідок, так і як самостійне ґрунтовне джерело знань.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, диференційованих на 11 підрозділів, висновків, списку використаної літератури, який налічує 204 найменування та 14 додатків. Загальний обсяг роботи становить 163 сторінки.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

1.1 Теоретичні засади вивчення міждержавних процесів

Вивчення міждержавних відносин являє собою складну та багатогранну проблему, яку можна ефективно вирішити шляхом систематичної інтеграції теоретичних основ та міждисциплінарних підходів. Для досягнення всебічного розуміння слід використовувати структурований підхід, який поєднує загальні наукові принципи зі спеціалізованими інструментами, забезпечуючи надійний аналіз. Теоретичні та методологічні принципи забезпечують основу для вирішення цих проблем, спираючись на усталені практики академічної традиції.

По суті, теоретична основа спирається на структурно-функціональний підхід [39], що глибоко вкорінений у науковій практиці, який розглядає міждержавні відносини як механізм складного функціоналу, зумовлений взаємодією сил, співпраці та конфлікту. Дана перспектива наголошує на історичній еволюції глобальних систем, визнаючи, що структура міжнародних відносин виникає з об’єктивних ресурсних умов та людської діяльності, а не з визначених ідеологічних конструктів. Поряд з цим, для аналізу інших суб’єктів міждержавних відносин, часто використовується теорія міжнародних систем, яка розглядає глобальний порядок як мережу взаємозалежних суб'єктів (держав, організацій та недержавних утворень), чия взаємодія формує колективні результати. Вона доповнюється концепцією суверенітету та правових норм, спираючись на міжнародно-правові рамки,

такі як Віденська конвенція про право договорів 1969 року [51], для аналізу правових основ поведінки держав та інституційної співпраці.

Методологічно дослідження базується на поєднанні загальнонаукових та спеціалізованих методів, що сприяють цілісному дослідженню. Історичний метод служить основним інструментом, простежуючи тривалість міжнародних відносин для контекстуалізації поточної динаміки в межах їх історичних попередників, спираючись на архівні записи, договори та дипломатичне листування для встановлення фактичної бази. Порівняльний метод використовується для зіставлення різних державних практик та регіональних систем, виявлення закономірностей та відхилень, які формують ширші теоретичні уявлення. Системний метод структурує аналіз, розглядаючи міжнародні відносини як взаємопов'язане ціле, досліджуючи, як політичні, економічні та соціальні підсистеми взаємодіють для створення стабільності або конфлікту. Крім того, метод контент-аналізу застосовується для інтерпретації офіційних документів та публічних заяв, виявляючи неявні цілі та ідеологічні основи, тоді як статистичні методи надають кількісну підтримку за допомогою даних про торгівлю, військові витрати або ратифікацію договорів.

Для підвищення глибини дослідження застосовується міждисциплінарний підхід, що інтегрує знання з політології, права, економіки та соціології. Завдяки цьому вдається зрозуміти, як динаміка влади, правові зобов'язання та економічна взаємозалежність формують глобальну взаємодію. Рамки дослідження постулюються принципами логіки, починаючи із загальних теорій міжнародних систем та суверенітету, а потім застосовуючи їх до конкретних випадків для отримання нових висновків, забезпечуючи баланс між теорією та емпіричними доказами. Принцип об'єктивності підтримується шляхом перехресної перевірки джерел, тоді як принцип історизму гарантує, що події аналізуються в їх часовому та просторовому контекстах.

Теоретична та методологічна база походить із аналітичних оглядів глобальних змін сил та регіональної інтеграції, що може слугувати орієнтиром методологічної точності. Визнаються обмеження, включаючи потенційну упередженість в історичних записах та проблеми доступу до секретних матеріалів, що може обмежувати обсяг аналізу. Тим не менш, цей підхід консолідує вивчення міжнародних відносин, забезпечуючи структуровану, доказову основу, яка поєднує теоретичну абстракцію з практичним застосуванням, дозволяючи глибше дослідити, як держави орієнтуються у складнощах сучасного світу.

Вивчення проблем на пострадянському просторі та міждержавних відносин між колишніми республіками СРСР є складною справою, спрямованою на осмислення регіону, трансформованого раптовим розпадом наддержави у 1991 році. Величезна територія, що простягається від Балтики до Центральної Азії, охоплює п'ятнадцять незалежних держав, яким довелося долати виклики суверенітету, економічні потрясіння та зміни геополітичних балансів, водночас несучи тягар радянської спадщини. Дослідження цього простору відображає багате поєднання методів та підходів, сформованих різноманітністю регіону та еволюцією ландшафту світової науки.

В основі викликів цього регіону лежить постійне геополітичне перетягування каната, де амбіції Росії зберегти сферу впливу часто порівнюють із сучасною доктриною Монро, стикаються з прагненнями її сусідів щодо суверенітету. Така напруженість переросла у відкритий конфлікт, як це було видно під час війни з Грузією 2008 року, конфлікту у Молдові 1992 року чи руйнівного вторгнення в Україну 2022 року [109]. Поряд з цим, економічна взаємозалежність створює як можливість, так і проблему, оскільки торговельні та енергетичні зв'язки об'єднують держави. Яскравим прикладом цього є одночасний контроль Росії над газовими ринками Центральної Азії поруч із масовими депортаціями трудових мігрантів у ці ж країни, що породжує суперечливі відносини. Не винятком

ставали енергетичні й митні тертя з Україною та Білоруссю у 1990-х та 2000-х роках.

Етнічні та територіальні суперечки додають ще один рівень складності, а конфлікти, такі як Нагірний Карабах чи не демарковані кордони, підживлюють нестабільність, яку посилюють внутрішні слабкості та зовнішнє втручання. Інституції, покликані об'єднати цей простір, такі як СНД чи Євразійський економічний союз, утворені у 2015 році [96], мають труднощі з довірою, оскільки багато держав ставлять під сумнів їхню ефективність на тлі розбіжних шляхів. Зрештою, питання ідентичності та історичної пам'яті штовхає країни в різних напрямках, ставить під сумнів будь-яке уявлення про єдину пострадянську ідентичність.

Щоб розібратися в цих питаннях, дослідники використовують широкий спектр методів, які поєднують традиційне з інноваційним. Історичний підхід є важливим, оскільки він простежує шлях регіону від розпаду СРСР 1991 року через такі віхи, як Біловезькі угоди, Лісабонський протокол 1992 року [114] та запуск ЄАЕС 2015 року, використовуючи архіви, офіційні записи та статистичні дані для створення чіткої картини. Порівняльний аналіз допомагає, зіставляючи досвід, такий як відхід Вірменії від Росії проти збалансованого підходу Казахстану до Китаю, виявляючи закономірності інтеграції та фрагментації. Системна перспектива розглядає пострадянський простір як живу мережу, досліджуючи, як політичні рішення, економічні зв'язки та культурні течії взаємодіють, щоб стабілізувати або дестабілізувати регіон. Кількісні інструменти вступають у гру з такими даними, як обсяги торгівлі або показники транзиту, пропонуючи вимірювані тенденції.

Поглиблене розуміння взаємодії всіх описових акторів, як активних так і пасивних, інституціоналізованих та не-інституціоналізованих процедур, вплив стейкхолдерів і неформальних груп перетворює дослідження із політологічного у класичному розумінні на симбіотичне за природою методології й характером скелету вивчення. Формальні підходи і загальні

рекомендації відходять на другий план, адже вихід із постулату превалювання верховенства права чи закону або ж сухого конституційного трактування функціоналу наділеної влади різними органами призведе до абсурдних висновків без жодної наукової цінності, якщо ігнорувати не-писані, але системоутворювальні правила і принципи життєдіяльності. Великий внесок у наближення досліджень до авторитетних джерел стало секторування і підготовка численних відірваних тематичних робіт, які автори представляли з метою аналізу і пропозицій розв'язання конкретних криз, без загальнорегіонального розуміння.

Тематичні дослідження зосереджуються на конкретних подіях, таких як нагірно-карабахський конфлікт або співпраця у Чорнобилі, щоб надати детальне розуміння, а міждисциплінарна перспектива охоплює політологію, економіку та соціологію, щоб відобразити багатогранний характер регіону. Деякі дослідники навіть використовують мережевий аналіз для картографування потоків впливу, розглядаючи держави як вузли з різною важливістю, зазвичай розміщуючи Росію в центрі.

Економічна диверсифікація виступає ще одним шляхом, коли такі держави, як Казахстан, звертаються до китайської ініціативи «Пояс і шлях», хоча це ризикує замінити одну залежність на іншу. У територіальних суперечках зверталися за посередництвом через такі органи, як ОБСЄ, але успіх залежить від нейтральних акторів. Збереження ідентичностей через культурний обмін або угоди про права меншин є ще одним шляхом, хоча він залежить від політичної волі.

Розглядаючи тенденції, пострадянський простір дедалі більше фрагментується, а інтеграційні зусилля втрачають оберти, оскільки держави проводять багатовекторну політику. Геополітична реконфігурація триває, економічне зростання Китаю та культурний вплив Туреччини кидають виклик владі Москви. Конфлікти тривають, війна в Україні та заморожені зони, такі як Придністров'я, підтримують нестабільність, проте виникають

осередки співпраці в торгівлі та екологічних зусиллях. Перспективи вказують на багатополярний регіональний порядок до 2030 року [60], де Росія залишатиметься впливовою, але ділитиме сцену з Китаєм, ЄС та Туреччиною, залежно від економічної сили та вирішення конфліктів. Дехто сподівається на хвилю реінтеграції, якщо Росія пом'якшить свою позицію після 2025 року, хоча історичні закономірності породжують скептицизм. Майбутнє регіону, ймовірно, залежить від диверсифікації та стійкості, залишаючись спірним, але адаптивним простором.

Хоча євроатлантичні перспективи часто мають власні упередження, надаючи перевагу ліберально-демократичним ідеалам, все ж їхні методології та різноманітні підходи можуть слугувати моделлю, надаючи інструменти для аналізу багатогранної динаміки цього регіону. Мета тут полягає не в тому, щоб сліпо прийняти ці рамки, а в тому, щоб критично адаптувати їх, поєднуючи з місцевими знаннями, щоб краще зрозуміти взаємодію суверенітету, конфліктів та співробітництва.

Європейські і американські вчені провели безліч досліджень, які можуть бути еталоном для подальшого вивчення пострадянського простору і взаємодій між колишніми радянськими республіками. Помітний внесок належить історику та політологу Сергію Плохію [183], автору книгу «Повернення історії», де аналізується пострадянський простір через тридцять років після розпаду СРСР. Підхід Плохія поєднує історичний наратив з геополітичним аналізом, простежуючи, як початкові очікування процвітання демократії, що перегукуються з тезою Френсіса Фукуями про «кінець історії», зіткнулися з реальністю авторитарного відродження. Застосовуючи цю історико-порівняльну призму, ми можемо визначити поворотні моменти у розвитку міждержавних взаємин та оцінити їхній довгостроковий вплив, пропонуючи структурований спосіб контекстуалізації поточної напруженості.

Ще однією впливовою моделлю є робота політичного економіста Андерса Ослунда [177], який тривалий час займається вивченням пострадянських економічних перехідних періодів із фокусом на ринкових реформах та енергетичній політиці. Кількісний підхід передбачає використання статистики торгівлі та дані про енергетичну залежність дозволяє простежити, як економічна взаємозалежність формує міждержавні відносини. Сила тут полягає у здатності обґрунтовувати якісні спостереження на точних цифрах, хоча ми повинні остерігатися надмірного акцентування на ринкових рішеннях, які ігнорують культурний чи політичний опір.

Соціолог та дослідник конфліктів Томас де Ваал [195] пропонує підхід через тематичні дослідження, як видно з його роботи про Нагірно-Карабахський конфлікт. Детальний етнографічний та дипломатичний аналіз заглиблюється в коріння етнічних суперечок та зусиль посередництва. Фокус на мікрорівні може бути моделлю для вивчення конкретних гарячих точок на пострадянському просторі, дозволяючи нам розкрити людські та політичні виміри, що стоять за ширшими тенденціями.

На противагу всім перерахованим вище вченим Олександр Павлюк робить спробу розглядати пострадянський простір як взаємопов'язану мережу з точки зору регіональної безпеки [47]. Він пропонує картографування відносин з використанням мережевого аналізу для відстеження потоків впливу. У поєднанні зі сценарним плануванням, яке використовує Фонд Карнегі, підхід дозволяє нам прогнозувати майбутні траєкторії на основі поточних даних.

Всі ці моделі мають допомогти проаналізувати складні відносини між колишніми республіками СРСР, пропонуючи структурований, але гнучкий інструментарій. Беззаперечно мова іде про нашарування різних пластів і використання різноманітних призм для характеристики і прогнозування феноменів. Наприклад, історико-порівняльний метод може надати відповідь

на питання чому Україна прагнула зв'язків з НАТО, тоді як Білорусь об'єдналася з Росією, і при цьому кількісний економічний аналіз продемонструє глибину торговельної та енергетичної залежності.

Не менш цікавим може стати ретроспективний огляд того, що прогнозували і як реагували дослідники на розпад СРСР, коли кожен автор і організація намагалися передбачити траєкторії розвитку нових незалежних держав. І хоч всі вони ґрунтувалися на геополітичних та економічних реаліях того часу, варіювалися від оптимістичних бачень демократичної інтеграції до жахливих попереджень про нестабільність, лише мізерна частина справді бачила які зміни трапилися на сході Європи у той час.

Один з визначних прогнозів належав аналітику і раднику Президента США Збігнєву Бжезинському [127], який на початку 1990-х років припустив, що незалежність України стане основою стабільного пострадянського порядку, потенційно інтегруючись у Європу та протидіючи російському домінуванню. Він стверджував, що демократична, західноорієнтована Україна може служити моделлю для інших республік, спираючись на свою сильну національну ідентичність та економічну потужність. Проте ігнорування очевидних фактів, таких як відсутність національної еліти, розкрадання держави і формування кластеру фінансово-промислових груп відібрало у держави економічну міць і розмило структури влади, дозволивши сусідній Росії відкрито визначати політику України аж до подій 2014 року.

Щодо Білорусі, то контрастний прогноз виник у російських вчених та деяких західних спостерігачів. Наприклад деякий Дмитро Тренін [82] передбачав швидку реінтеграцію з Росією через її економічну залежність та відсутність сильних націоналістичних настроїв. Вони вказували на залежність Білорусі від російських енергетичних субсидій та домінування російської мови як на доказ неминучого повернення в орбіту Москви. Однак незважаючи на очікування блискавичного об’єднання, Лукашенко вибудовував довгу гру, в якій намагався заручитися кращими умовами для

Білорусі, а повноцінної інтеграції двох держав не відбулося навіть сьогодні, через понад 25 років з моменту підписання угоди про Союзну державу. Незважаючи на безаперечні факти і економічну оцінку, даний прогноз не врахував стійкість білоруського суверенітету, який просто відмовлялися сприймати після 1991 року, вважаючи країну продовженням Росії.

На початку 90-их років, майбутній посол США в РФ Майкл Макфол [163], опублікував книгу в якій передбачав перспективи взаємодії між Україною та Білоруссю. Зокрема були припущення, що спільна радянська спадщина та географічна близькість сприятимуть розвитку відносин співпраці, що потенційно може призвести до регіонального альянсу. І хоч таке бачення було обережним і логічним, воно не враховувало реалій, в яких країни існували у зонах інтересів або впливів, і де окремо Мінськ чи Київ, навіть об'єднавши свої зусилля, не могли ні забезпечити власні потреби, ні активно протистояти зовнішнім силам. Перші роки незалежності ознаменувалися підписанням ряду угод, що заклали основу добросусідства, проте економічні негаразди переконали обидві країни керуватися іншими пріоритетами.

Остання група вчених [117] перебувала під серйозним впливом від подій розпаду Югославії, тож пропонували своє відповідне бачення нестабільного життя нових республік. Насправді досить багато організацій та людей попереджали про потенційні етнічні конфлікти або економічний колапс, що могли б погіршити відносини між Україною та Білоруссю. На щастя, повторення досвіду Балкан не відбулося, і всі застороги виявилися не актуальними на найближчі 20 років.

Цінність цих думок і різність підходів демонструють як по-різному, із достатньою кількістю аргументів та аналізом фактажу можна прогнозувати розвиток подій. У будь-якому разі, навіть невдалі прогнози становлять для нас наукову цінність, адже показують множинність шляхів розвитку і

допомагають уникати нам помилок, припущених вченими десятки років тому.

1.2 Стан наукової розробки теми українсько-білоруських відносин

Вивчення білорусько-українських відносин та пов'язаних з ними пострадянських питань привабило різноманітне коло науковців, зокрема із західних академічних кіл та аналітичних центрів, чиї праці пропонують критичні погляди на геополітичні маневри Мінська. Дослідники застосовують різноманітні методи й послуговуються підходом міждисциплінарного характеру, що поєднують історію, політологію та міжнародні відносини.

Сучасний науковий дискурс демонструє помітну різноманітність [203]. Маріуш Машкевич у своїх дослідженнях підкреслює дипломатичні та геополітичні виміри відносин, аналізуючи стратегічні рамки, за допомогою яких Україна та Білорусь обговорюють свої позиції в ширшому регіональному та міжнародному контекстах. Значна увага приділяється взаємодії історичної спадщини та проблем безпеки. Інші вчені, включаючи В'ячеслава Паздняка та Андрія Ляховича, зосереджуються на політичних та суспільних вимірах двосторонньої взаємодії, досліджуючи, як внутрішні політичні структури та активність суб'єктів громадянського суспільства сприяють формулюванню та реалізації зовнішньополітичних ініціатив. Їхні дослідження висвітлюють механізми, за допомогою яких суспільні очікування та стратегії еліт сходяться або розходяться у процесі вибудови порядку денного.

Економічні аспекти відносин були ретельно вивчені такими дослідниками, як Олена Ракава та Михайло Залеський. Вони переважно зосереджені на торгівлі та інституційних можливостях обох держав підтримувати спільні підприємства на нестабільному регіональному ринку. Фокус також зміщується на нормативно-правові бази, що регулюють транскордонну економічну діяльність. Подальший вимір дослідження надають політичні аналітики, включаючи Юрія Чавусова, Ірину Віданаву та Андрія Федорова, які досліджують неформальні та дискурсивні аспекти взаємодії. Дослідники аналізують способи, якими наративи національної ідентичності формують сприйняття двосторонніх відносин. Авторські дослідження підкреслюють роль ЗМІ й низових рухів у посередництві політичного процесу [128].

Правові та інституційні рамки є ще однією критично важливою сферою дослідження. Олександр Жучков та Ігор Ляльков, досліджують нормативні основи двосторонніх відносин, оцінюючи договори, угоди та механізми вирішення спорів. Вчені висвітлюють здатність правових інструментів структурувати співпрацю, забезпечувати дотримання та підтримувати ширші цілі взаємодії держав, а також розглядають взаємодію між національним законодавством та міжнародними зобов'язаннями. Водночас [51], роботи Валерія Карбалевича та Юрія Ліхтаровича розглядають ці правові структури в контексті медіа та публічного дискурсу, ілюструючи, як прозорість і підзвітність впливають на сприйняття та ефективність двосторонніх угод.

Вивчення історичних закономірностей та довгострокових траєкторій є подальшим аналітичним напрямком, який розвивають Ігор Ляльков та Анатолій Лисюк. Вони простежують еволюцію українсько-білоруських відносин від ранньомодерних взаємодій до XX століття, забезпечуючи контекст для розуміння сучасних подій. Нещодавні міждисциплінарні підходи, прикладом яких є роботи Андрія Ягорава, Євгена Магди та Рози Турарбекавої [90] прагнуть інтегрувати політичні, економічні, правові та

соціальні виміри в єдину аналітичну основу. Останні дослідження викривають взаємозалежності та механізми зворотного зв'язку, демонструючи, як зміни в одній сфері відображаються на інших. У сукупності внесок цих науковців становить багатий корпус знань, який висвітлює складність відносин на пострадянському просторі.

Доповнюючи вищезгадані перспективи, ще одна група науковців розглядає динаміку прикордонних регіонів й транскордонну співпрацю через які місцеві громади взаємодіють з державними структурами. Незалежні аналітики Андрій Федоров, Сергій Нікалюк та Ірина Віданава надають критичне розуміння неформальних та дискурсивних вимірів формування політики [36]. Вони досліджують процеси, через які громадська думка та організації громадянського суспільства впливають на дипломатичну поведінку та стратегічне планування. Досліджуючи наративи ЗМІ, політичні коментарі та форуми за участю громадськості, ці вчені висвітлюють, як суспільні очікування та професійна експертиза сходяться, формуючи практичну реалізацію двосторонніх угод та еволюцію політичних норм.

Правовий та інституційний аналіз додатково збагачується внеском Олександра Жучкова, чиї дослідження зосереджені на структурних та нормативних вимірах двосторонніх угод, та Ігоря Лялькова, чиї історичні та інституційні дослідження розглядають сучасну взаємодію в рамках довгострокових моделей управління [76]. Внесок цього широкого кола вчених разом підкреслює витонченість сучасних досліджень, розкриваючи нюансоване та багатогранне розуміння взаємовідносин.

Звісно, вищезгадані вчені є не єдиними, хто прагне вивчати Східну Європу і пострадянський простір. Тепер вже американський політолог й історик українського походження Сергій Плохій виділяється як провідний експерт з цієї проблематики. Доречно згадати 2 його роботи, що дуже допомагають усвідомлювати сутність зв’язків -це книга «Брама Європи: історія України» із оглядом спільної спадщини та «Загублене царство. Історія

"Русского мира" з 1470 року до сьогодні» про російський вплив на сусідні народи [172]. Використання автором чималого фактажу й архівних матеріалів заслуговує виділити його поміж інших вчених. Аргумент Плохія про те, що «нейтралітет» Білорусі на Мінських переговорах був фасадом для впливу Росії, допомагає пояснити асиметрію у відносинах, де поворот України до ЄС після 2014 року ізолював Мінськ. Така перспектива є переконливою, оскільки вона суперечить кремлівським наративам про «братерські зв'язки», підкреслюючи діяльність та історичну випадковість.

Інший відомий вчений, шведсько-американський економіст Андерс Ослунд кілька десятиліть займається тематикою Східної Європи. У своїх роботах він детально проаналізував економічну зовнішню політику нових республік. Головною тезою можна виокремити його твердження про те, що роль Білорусі як мосту в обхід санкцій під час кризи 2014 року, реекспортуючи російські товари, принесла користь режиму Лукашенка, але підірвала довіру України, що призвело до падіння торгівлі. Кількісний підхід Ослунда робить аналіз надійним для розуміння розподілу економічної взаємозалежності, що особливо цінно для аналізу гуманітарної напруги.

Американський експерт з питань безпеки Ольга Олікер пропонує військову призму білорусько-українських відносин у своїх звітах [125]. Аналіз щодо розгортання ядерної зброї в Ліді у 2023 році стверджує, що це сигналізує про втрату Білоруссю стратегічної автономії та веде до повноцінного заморожування відносин з Україною. Спираючись на брифінги НАТО та інтерв'ю, вона стверджує, що навчання «Захід» були відпрацьованими сценаріями вторгнення проти України, що принесло користь «західному фронту» Росії. Робота Олікер є авторитетною завдяки її доступу до розвідувальних даних США, і вона висвітлює провал Мінського процесу як «паперового тигра», де роль посередника Білорусі у 2014-2015 роках не принесла дієвого результату.

Британський аналітик Томас де Ваал поширює свою експертизу щодо Кавказу на білорусько-українські зв'язки в останніх роботах, стверджуючи, що роль Мінська в Союзній державі відображає заморожені конфлікти, де нейтралітет був фасадом для підтримки Росії. Етнографічний підхід де Ваала, заснований на польових дослідженнях та звітах ОБСЄ, підтверджує, як розміщення російських військ у Білорусі у 2022 році порушило гуманітарний обмін, а культурний дрейф заморозив відносини. Збалансований погляд де Ваала, що спирається на інтерв'ю з помічниками Лукашенка, спростовує панікерські наративи, підкреслюючи роль Мінська в сферах з низькими ставками, що робить його роботу важливою для обговорення потенційного примирення у разі проведення постлукашенківських реформ.

Історик Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України Володимир Головченко [20] робив спроби заглибитися в ранню дипломатичну історію білорусько-українських відносин. Він стверджує, що ці ранні зусилля заклали основу для взаємного визнання 1991 року та Договору про дружбу 1995 року, але були підірвані радянською спадщиною та русифікацією Білорусі. Робота Головченка є достовірною завдяки своїй історичній точності, пропонуючи довгострокову перспективу того, як спільні історії контрастують із сучасними труднощами.

Олександр Шевченко, який обіймає посаду співробітника Центру східноєвропейських досліджень зробив значний внесок в аналіз білорусько-українських відносин у своїх роботах [185]. Його інтерес зумовлений короткочасним потеплінням зв'язків під час Мінського процесу, коли Лукашенко скористався своїм статусом «третьої сторони» для проведення мирних переговорів. Він пише, що цей період, що охоплює Євромайдан та початок російської агресії, не зміг сприяти міцним відносинам чи лібералізації Білорусі, що завершилося її роллю держави-агресора до 24 лютого 2022 року.

Висновки до І розділу

Теоретичні матриці дослідження міждержавних процесів розкривають складний та багатогранний характер міжнародних відносин як академічної галузі. Сучасні дослідження все більше визнають, що жодна окрема парадигма не може вичерпно пояснити динаміку співпраці та конфронтації між державами, оскільки кожен теоретичний підхід відображає лише певний аспект глобальної політичної реальності. Системні теорії забезпечують структурне розуміння міжнародної взаємодії, підкреслюючи розподіл влади, ієрархію та логіку анархії як ключові детермінанти поведінки держав. Інституційні підходи доповнюють цю перспективу, зосереджуючись на формальних та неформальних механізмах, за допомогою яких держави координують свої дії, встановлюють режими та розробляють правові та процедурні основи для довгострокової співпраці. Конструктивістські та соціологічні інтерпретації збагачують аналіз, розкриваючи роль ідентичності, культури та дискурсу у формуванні орієнтацій зовнішньої політики, тоді як критичні та постпозитивістські школи проблематизують епістемологічні передумови традиційної теорії міжнародних відносин.

Синтез цих теоретичних матриць дозволяє дослідникам вийти за межі вузьких дисциплінарних норм та прийняти більш повне бачення міждержавних процесів. Такий підхід підкреслює необхідність методологічного плюралізму, де кількісні моделі та якісні інтерпретації співіснують як додаткові, а не конкуруючі інструменти дослідження.

Комплексний огляд наукових робіт щодо українсько-білоруських відносин продемонстрував помітну диверсифікацію академічних підходів, які разом відображають складність двосторонньої взаємодії та її багатовимірний характер. Еволюція досліджень у цій галузі демонструє очевидний перехід від описового та подієвого аналізу до концептуально обґрунтованих інтерпретацій, що використовують міждисциплінарні методології.

Політологи, економісти, юристи та історики зробили свій внесок у формування інтегрованого корпусу знань, який не лише документує емпіричну траєкторію двосторонніх відносин, але й інтерпретує їхні основні механізми.

Політичні аналітики зосередилися на трансформації зовнішньополітичних пріоритетів двох держав, досліджуючи вплив зміни режимів, геополітичних узгоджень та зовнішніх акторів на формування стратегічних партнерств та артикуляцію національних інтересів. Їхні дослідження висвітлюють взаємозалежність між внутрішньополітичними подіями та логікою регіональної безпеки. Економічні дослідження, у свою чергу, запропонували нюансований погляд на торгівлю, енергетичну співпрацю та транскордонні інвестиції, розміщуючи ці процеси в ширшому контексті регіональної інтеграції. Правовий та інституційний аналіз підкреслив важливість нормативних рамок та співпрацю на основі договорів, висвітлюючи роль права як стабілізуючого механізму в періоди політичної невизначеності.

Вивчення Білорусі, білорусько-українських відносин та пов'язаних з ними пострадянських питань також залучило низку науковців, чиї роботи відображають глибоке розуміння регіонального контексту, сформованого близькістю, спільною історією та геополітичними ставками після розпаду Радянського Союзу в 1991 році. Вчені, переважно з академічних установ та аналітичних центрів, зробили цінний внесок у вивчення історичних аналізів, політичних досліджень та сучасних оцінок, часто спираючись на архівні матеріали, урядові документи та спостереження. Розширення дослідження українських науковців, які вивчали Білорусь, білорусько-українські відносини та пов'язані з ними пострадянські питання, вимагає ретельного підходу для забезпечення точності та перевірки наявності їхнього внеску через достовірні публікації та інституційні зв'язки.

Накопичений науковий доробок дозволяє зробити висновок, що дослідження українсько-білоруських відносин досягло зрілого концептуального та методологічного статусу. Воно базується на поєднанні теоретичного плюралізму й емпіричної точності, які разом дозволяють всебічно зрозуміти двосторонню динаміку. Існуюча література не лише простежує еволюцію політичної та економічної співпраці, але й з'ясовує логіку взаємного сприйняття, інституційної адаптації та регіональної взаємозалежності. Таким чином, цей корпус досліджень формує міцну інтелектуальну основу для подальшого вивчення механізмів взаємодії, перспектив стратегічного партнерства та ролі обох держав у ширшій європейській та глобальній системі міжнародних відносин.

РОЗДІЛ ІІ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ ВІДНОСИН (1991-2001)

2.1 Співпраця радянської номеклатури у трансформаціях пізнього СРСР та підписання Біловезьких угод

У системі радянської держави номенклатура була особливою категорією осіб, які займали ключові адміністративні позиції в різних сферах суспільного життя, включаючи уряд, промисловість, сільське господарство, освіту та культуру, з обов'язковим затвердженням їх призначень з боку комуністичної партії. Термін, запозичений з латинського "nomenclatura" як системи імен [39], у радянському контексті означав списки перевірених кадрів для важливих посад, відомі як "номенклатурні списки", які

формувалися на основі критеріїв надійності, політичної позиції, кваліфікації та адміністративних здібностей.

Формалізація системи відбулася у 1922 році, коли було створено спеціальні партійні органи, такі як учраспред, для реєстрації та призначення чиновників, тим самим розширюючи мережу партійного патронажу та забезпечуючи контроль над бюрократичним апаратом. До періоду пізнього СРСР, особливо за Леоніда Брежнєва з 1964 року, повноваження партії щодо призначення кадрів значно посилилися, що призвело до зростання номенклатури як де-факто правлячого прошарку, який мав значні привілеї та вплив на всі аспекти державної політики.

Склад номенклатури абсолютною більшістю включав членів комуністичної партії, формуючи еліту, порівнянну із західним істеблішментом, яка контролює як публічні, так і приватні сфери влади. На всесоюзному рівні Відділ партійного будівництва та кадрової роботи Центрального комітету КПРС займався призначенням, підтримуючи досьє на партійних членів та затверджував позиції на різних ієрархічних рівнях, де голова відділу часто був протеже генерального секретаря.

Номенклатура поділялася на два основні списки [53]: основний для посад, що вимагають прямого партійного схвалення, таких як міністерські та посольські ролі, керовані Політбюро, та обліковий, для потенційних кандидатів. На нижніх рівнях кожен партійний комітет складав свої списки для підконтрольних позицій, що наголошувало на ієрархічній структурі. За оцінками, до 1985 року у СРСР налічувалося близько 9,3 мільйона постів, у тому числі 2 мільйони ставилися до номенклатури КПРС, включаючи масу від дрібних чиновників до вищих керівників.

Мілован Джилас, югославський політик, описував номенклатуру як "новий клас" - бюрократичну еліту, що насолоджується особливими привілеями і замінила капіталістичні еліти, в той час як Річард Пайпс, що був

аргументований з царські чиновники чи кар'єристи приєдналися до більшовицького уряду під час та після Громадянської війни 1917–1922 років [133].

Номенклатура символізувала механізм партійного панування у заповненні ключових позицій, забезпечуючи централізований контроль за політичними, адміністративними, економічними, військовими, культурними та освітніми секторами. Вона виступала регулятором національних інтересів держави, де сила та баланс сил між великими державами визначали міжнародні відносини, але у внутрішньому контексті наголошувала на залежності малих структур від волі центральної влади.

Однак у періоді пізнього СРСР номенклатура відбивала протиріччя системи: з одного боку, вона гарантувала стабільність через лояльність кадрів, з іншого, сприяла стагнації, оскільки привілеї гальмували інновації. Критики, такі як Северин Бялер, відзначали розширення партійного контролю за Брежнєва, тоді як реформи Михайла Горбачова наприкінці 1980-х років прагнули скоротити цю владу, особливо у економічному управлінні, у межах перебудови. Проте номенклатура зберігала значний вплив навіть у період реформ, оскільки її вкоріненість перешкоджала повній децентралізації, що призвело до хаосу в напівзмішаній економіці та падінні популярності Горбачова [134].

Відмінності номенклатури в союзних республіках виявлялися у локалізованих адаптаціях центральної системи, де партійні комітети на районному та міському рівнях складали свої списки, враховуючи регіональні особливості, але під суворим контролем Москви. В Україні чи Естонії номенклатура включала позиції від секретарів первинних партійних організацій до вищого керівництва, із загальною кількістю 1500–2000 постів лише на рівні республіканського ЦК, де вищий статус мали члени бюро ЦК. Етнічний склад варіювався: у Молдові чи Латвії номенклатура формувалася з

урахуванням національних кадрів, але ключові призначення залишалися під впливом центру, що обмежувало автономію та сприяло русифікації.

Наприклад, в Естонській РСР еліта віддавала перевагу престижним довоєнним квартирам з додатковим простором, що перевищує норми, у той час як в Білорусі або Узбекистані режими, такі як Шараф Рашидов, адаптували систему під локальні клани, створюючи феодалізми всередині республік. Дебати серед учених наголошують, що хоча система виглядала уніфікованою, відмінності виникали через національні політики: у Центральній Азії зростання населення та традиційні шлюби впливали на демографію еліти, тоді як у європейських республіках номенклатура стикалася з культурною опозицією у брежнєвський період [199]. Протилежні погляди вбачають у цьому інструмент централізації, що придушує республіканську автономію, або механізм стабільності, що дозволяє локальні варіації для підтримки єдності Союзу.

Вроваджуючи перебудову Горбачов прагнув зменшити номенклатурний контроль через децентралізацію та альтернативні вибори, але термін "перебудова" еволюціонував від психологічної адаптації кадрів до структурних змін, що призвело до непередбачених наслідків, таких як криза радянської державності. Її ще сприймали як революцію "сорокалітніх" - молодшого покоління функціонерів, які шукають зміни, тоді як критики аргументують, що номенклатура саботувала реформи, призводячи до хаосу та розпаду Союзу. У Росії номенклатура трансформувалася на пострадянську еліту, тоді як у Балтії вона адаптувалася до нових режимів, зберігаючи економічне домінування.

Структурна відмінність республіканських варіацій виявлялася у наборі специфічних рис кожної групи. У РСФСР номенклатура охоплювала найширший спектр посад, враховуючи домінуючу роль Росії в союзі, при цьому Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) безпосередньо контролював призначення на ключові посади в

Москві, яка часто слугувала шаблоном для інших республік. Така процедура включала високопоставлених чиновників, промислових керівників та військових чиновників, де лояльність до центру була першочерговою, про що свідчить акцент системи на ідеологічній відповідності та адміністративній ефективності.

На противагу цьому, номенклатура Білоруської РСР, хоча й відображала російську модель за структурою, все ж складалася зі списків затверджених кадрів для партійних, державних та економічних ролей, і включала більше локалізованих етнічних білоруських елементів, особливо після повоєнних чисток, спрямованих на інтеграцію зруйнованих війною регіонів. Однак політика русифікації розмила це, і багато керівних посад обійняли етнічні росіяни або зрусифіковані місцеві жителі, що призвело до суперечок серед істориків про те, що білоруська номенклатура була більше підлеглою Москві, функціонуючи як продовження російської адміністративної практики, а не як окрема сутність.

Номенклатура Української РСР відрізнялася вищим ступенем русифікації та внутрішньої напруженості [41], оскільки республіка була однією з найбільш радянізованих, а значна частина її еліти походила з російськомовних міських центрів, таких як Харків, Дніпро та Донецьк. Посади в номенклатурі тут включали не лише стандартні партійні ролі, але й ті, що були пов'язані з важкою промисловістю та колективізованим сільським господарством, де спадщина Голодомору та повоєнної реконструкції сприяла кадровій системі, що характеризувалася посиленим наглядом та чистками. Відмінності від РРФСР полягали в етнічному балансі: тоді як росіяни домінували у вищих ешелонах, українські національні елементи в нижчій вертикалі час від часу наполягали на культурних поступках, таких як мовна політика, що контрастує з більш однорідною асиміляцією Білорусі.

Незважаючи на номінальну автономію, номенклатура всіх трьох республік діяла за однаковим принципом підпорядкування Москві, без

фундаментальних структурних розбіжностей, проте більша чисельність населення та економічна вага УРСР дозволили створити дещо різноманітніший кадровий склад, включаючи інтелектуалів та технократів, які пізніше відіграли певну роль у реформах епохи перебудови. Такій одноманітності протидіють погляди, що наголошують на регіональній адаптації: наприклад, у Білорусі кланоподібні мережі під керівництвом таких лідерів, як Петро Машеров, сприяли неформальній взаємодії, тоді як в Україні такі діячі, як Петро Шелест, недовго відстоювали обмежені національні інтереси, перш ніж були усунені.

Взаємодія між номенклатурою цих республік була переважно вертикальною та опосередковувалася через загальносоюзний апарат КПРС, де ротації кадрів між республіками забезпечували ідеологічну узгодженість та запобігали локалізму. Російська номенклатура часто постачала персонал до Білорусі та України, як видно з призначення росіян на ключові посади в сфері безпеки в УРСР за часів Хрущова, виступаючи за механізм контролю, який інтегрував би республіки в єдину елітну мережу. Горизонтальна взаємодія відбувалася через спільні проекти, такі як у рамках ООН, де УРСР та БРСР мали окремі місця поряд з СРСР, що дозволяло номенклатурним дипломатам координувати свої дії на міжнародній арені, хоча завжди за вказівкою Москви. Економічне планування вимагало співпраці, українське промислове виробництво підтримувало білоруське сільське господарство, а російські енергетичні ресурси об'єднували їх, проте це також породжувало обурення, оскільки українські еліти сприймали видобуток ресурсів на користь Росії.

Оскільки досі не прийнято однозначних й невідворотних висновків про причини і характер дезінтеграції пізнього СРСР, одна з найавторитетніших версій якраз таки стосується збігу інтересів номенклатурних еліт у Російській, Українській та Білоруській республіках наприкінці 1980-х та на початку 1990-х років, що являв собою ключову силу, яка сприяла розпаду

Радянського Союзу не як неминучої ідеологічної зради, а як продуманої відповіді на системні провали та опортуністичну реконфігурацію влади.

Даний «збіг» [64] випливав із спільного усвідомлення в цих слов'янських республіках того, що централізована радянська структура стала нестійкою, обтяженою економічною стагнацією, етнічною напруженістю та ерозією центральної влади в умовах перебудови та гласності Михайла Горбачова. Номенклатура, що складалася з партійних апаратників та адміністративних кадрів, які довго користувалися привілеями системи, сприймала розпад не як втрату, а як можливість змінити позиціонування себе як суверенних правителів у нових незалежних державах, тим самим зберігаючи та навіть посилюючи свій особистий та колективний вплив. Борис Єльцин, як голова російського парламенту та колишній член компартії, був прикладом цього зрушення -його мотиви в Біловезьких угодах від 8 грудня 1991 року були вкорінені в бажанні ліквідувати залишкову владу Горбачова, про що свідчать його маневри після перевороту щодо передачі союзних активів під контроль Росії, стверджуючи, що децентралізована федерація дозволить Росії уникнути фінансового витоку субсидій периферійних республік.

Аналогічно, Леонід Кравчук, колишній керівник ідеологічного відділу Комуністичної партії України, який став президентом, використав референдум про незалежність України 1 грудня 1991 року, де понад 90 відсотків проголосували за незалежність, щоб виправдати відокремлення, розглядаючи його як засіб утвердження національної економічної автономії на тлі уявлення про експлуатацію Росією українських ресурсів. Станіслав Шушкевич, голова Верховної Ради Білорусі та фізик за освітою, пов'язаний з номенклатурою, підійшов до угод з прагматичної точки зору, надаючи пріоритет економічній стабілізації та зменшенню залежності від невдалого планування Москви, хоча його роль часто описували як сприяючу, а не ініціативну, що відображає слабший націоналістичний рух Білорусі

порівняно з Україною. Озвучені постаті, всі продукти радянської кадрової системи, вірили в життєздатність пострадянського порядку, де вони могли б підтримувати статус еліти без обмежень загальносоюзної бюрократії, переконання, підкріплене невдалим переворотом у серпні 1991 року, який дискредитував жорстких централістів і викрив крихкість режиму.

Справжні ідеї, що надихали їх, були багатогранними, поєднуючи самозбереження зі стратегічним націоналізмом та економічним реалізмом, а не повну відмову від соціалістичних принципів. Архівні та мемуарні дослідження показують, що Єльцин, Кравчук і Шушкевич уявляли собі Співдружність Незалежних Держав (СНД), створену угодами, як «цивілізоване розлучення» [27], яке зберегло б зв'язки співпраці в галузі безпеки, економіки та культури, дозволяючи при цьому кожній республіці самостійно проводити ринково-орієнтовані реформи.

Для Єльцина основною ідеєю була верховенство Росії. Розпустивши СРСР, він міг би консолідувати владу всередині країни, відсунути Горбачова на другий план і повернути Росію до домінуючої держави-наступниці, контролюючи ядерні арсенали та міжнародні зобов'язання, що підтверджувалося його наполяганням на успадкуванні Росією місця в Раді Безпеки ООН. Мотивація Кравчука була просякнута українським національним відродженням, що перебувало під впливом Руху, де незалежність вважалася необхідною для уникнення «колоніального» видобутку ресурсів, а угоди забезпечували юридичний фасад для цього розриву, одночасно пом'якшуючи негайний хаос шляхом координації в рамках СНД. Шушкевич, менш ідеологічно мотивований, надавав пріоритет прагматичному виживанню. Білорусь, економічно пов'язана з Росією та Україною, розглядала розпад як шлях до двостороннього партнерства без неефективності союзу, як це було сформульовано в його пізніших роздумах про уникнення «катастрофічного розпаду».

Контрастні позиції істориків підкреслюють цю подвійність. Інституціоналіст Сергій Плохій стверджує, що дії еліт були опортуністичною адаптацією до низового націоналізму, де громадські настрої після Чорнобиля та на тлі дефіциту посилювали вимоги до суверенітету. Натомість ревізіоніст Річард Саква [183] відповідає, що толерантність номенклатури до колапсу випливала з глибшої кризи легітимності, коли напівзаходи перебудови відчужили ті самі кадри, які мали підтримувати систему. Вони дозволили розпуск, оскільки альтернатива у вигляді нового союзу за Ново-Огарьовським договором Горбачова загрожувала їхнім новим опорним силам. Провал серпневого перевороту створив вакуум, де ці лідери могли діяти рішуче, раціоналізуючи це як запобігання громадянській війні чи економічному краху, навіть коли вони приватно очікували особистих вигод у вигляді президентської влади чи приватизації державного майна.

Не всі республіки підтримали цю траєкторію, що підкреслювало співпрацю слов'янського тріо, яке було не загальносоюзним консенсусом, а вибірковим союзом, забезпеченим їхнім фундаментальним статусом та демографічно-економічною вагою. Центральноазіатські республіки, такі як Казахстан за часів Нурсултана Назарбаєва, активно виступали проти повного розпуску, натомість виступаючи за реформовану конфедерацію, подібну до запропонованого Союзу Суверенних Держав, оскільки вони покладалися на радянські субсидії, інфраструктуру та гарантії безпеки від етнічних заворушень. Аналогічно, республіки на Кавказі, включаючи Вірменію та Грузію, демонстрували амбівалентність. Балтійські держави на той момент вже проголосили суверенітет до 1990 року, керуючись антирадянським націоналізмом, але їхній периферійний статус означав, що вони не могли односторонньо розпустити СРСР, не маючи правових та політичних важелів впливу республік-засновниць згідно з союзним договором 1922 року.

Теоретики залежності стверджують, що опір неслов'янських республік відображав економічну вразливість, а Центральна Азія боялася ізоляції від

російських ринків. Аналіз підкреслює, що ці еліти, часто більш консервативні пережитки номенклатури, віддавали перевагу стабільності статус-кво перед невизначеністю незалежності, як це видно з початкового опору Назарбаєва Біловезькому процесу. Непідтримка підкреслює слов'яноцентричний характер розпаду, де російські, українські та білоруські елементи співпрацювали через культурну близькість та спільні історичні образи проти центрального надмірного впливу.

Ідея співпраці між номенклатурними елементами, таким чином, постає як умовний синтез взаємних інтересів, сформованих ширшими геополітичними зрушеннями в бік багатополярності, подібними до тих, що обговорюються в теоретичних підходах до міжнародних відносин, де кінець біполярності спонукав до перегрупування колишніх союзників. Їхня співпраця в Пущі була полегшена вже існуючими мережами, отриманими внаслідок ротацій у КПРС та спільного економічного планування, що дозволило вести дискретні переговори в обхід Горбачова. Єльцин ініціював контакти з Кравчуком після референдуму, поширивши їх на Шушкевича для логістичного прикриття в білоруському лісовому заповіднику. Вирішальна роль цієї тріади випливала з того, що їхні республіки разом контролювали 70 відсотків радянської території, населення та ВВП, що робило союз нежиттєздатним без них - структурна асиметрія, яку не можуть відтворити інші республіки.

Юридично вирішальну роль Росії, України та Білорусі у припиненні існування СРСР шляхом Біловезьких угод від 8 грудня 1991 року [37] можна пояснити їхнім статусом республік-засновниць згідно з Договором про створення СРСР 1922 року, який надав їм унікальні правові важелі відповідно до статті 72 Конституції СРСР 1977 року, дозволяючи сецесію, яка фактично розірвала союз, право, яке відкидали як символічне під час холодної війни, але активувалося під час кризи.

Біловезькі угоди, офіційно названі Угодою про створення Співдружності Незалежних Держав і підписані 8 грудня 1991 року в резиденції Віскулі в національному парку Біловезька пуща в Білорусі, стали ключовим інструментом у деконструкції унітарної структури Радянського Союзу, втілюючи прагматичне визнання його геополітичного застарілого стану на тлі ескалації відцентрових сил. Документ, авторами якого були представники Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РСФСР), Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) та Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки (БРСР), слугував як декларативним припиненням дії Союзного договору 1922 року, так і основоположною хартією для наступника - Співдружності Незалежних Держав (СНД).

Суть полягала в чіткому твердженні, що СРСР перестав функціонувати як суб'єкт міжнародного права та геополітична реальність, тим самим зміщуючи парадигму від централізованого суверенітету до конфедеративної моделі, що ґрунтується на добровільній міждержавній співпраці. Даний перехід був сформульований через преамбулу, яка посилалася на історичні спільні зв'язки між народами-підписантами, водночас зобов'язуючись до демократичного державотворення, взаємного визнання суверенітету та дотримання міжнародних норм, таких як ті, що закріплені в Статуті Організації Об'єднаних Націй та Гельсінкському Заключному акті 1975 року.

Положення угод, що охоплюють 14 статей, окреслювали зобов'язання щодо рівноправної співпраці в політичній, економічній, культурній та безпековій сферах, з чіткими гарантіями прав громадян незалежно від національності, захисту етнічних меншин та підтримки відкритих кордонів поряд з територіальною цілісністю. Найважливіше те, що домовленість встановлювала єдиний військово-стратегічний простір під спільним командуванням, включаючи колективний нагляд за ядерними арсеналами для запобігання розповсюдженню, тоді як інші пункти перераховували сфери

спільної діяльності, такі як координація зовнішньої політики та охорона навколишнього середовища [18]. У супровідних заявах глав держав та урядів підкреслювався провал запропонованих Горбачовим переговорів щодо Ново-Огарьовського союзного договору, пояснювався криза СРСР неефективною централізованою політикою та обіцялося виконати чинні міжнародні зобов'язання колишньої держави.

Наслідки цього процесу були глибокими, призвівши до формування Співдружності Незалежних Держав як вільного наступника, економічної гіперінфляції в регіоні (ВВП Росії скоротився вдвічі до 1996 року) та геополітичних перебудов, що поклали край Холодній війні, але спричинили конфлікти, подібні до тих, що були в Закавказзі. Роль номенклатури зберігалася, оскільки багато хто перейшов до пострадянських еліт, особливо в Україні, зберігаючи олігархічні структури, які, на думку одних, увічнювали корупцію, тоді як інші стверджують, що вони забезпечували стабільність серед хаосу.

Щодо спільної спадщини, угоди окреслили колективний підхід до правонаступництва, згідно з яким держави СНД погодилися виконати міжнародні зобов'язання, що випливають з договорів та угод, укладених колишнім СРСР, забезпечуючи безперервність глобальних зобов'язань, не вказуючи на цьому етапі єдину державу-наступницю. Звичайно, це включало борги, активи та дипломатичні представництва з акцентом на справедливий розподіл та взаємну вигоду. Однак угоди відкладали детальні механізми розподілу активів, таких як промислові об'єкти, інфраструктура та фінансові резерви, на наступні угоди, що відображає нездатність досягти консенсусу щодо точного розподілу серед конкуруючих національних претензій.

Наприклад, хоча документ гарантував захист прав громадян незалежно від національності та зобов'язувався мінімізувати наслідки Чорнобильської катастрофи спільними зусиллями, він залишив невирішеним питання розподілу зовнішніх боргів (оцінених на той час приблизно в 60-70 мільярдів

доларів) та державної власності за кордоном - питання, які пізніші угоди, такі як Меморандум про правонаступництво зовнішнього державного боргу та активів колишнього СРСР 1992 року [58], намагалися вирішити, передавши Росії левову частку відповідальності в обмін на поступки щодо списання боргів іншим республікам.

Водночас найбільш нагальне питання військ ще продовжувало вирішуватися - тоді колективні збройні сили налічували приблизно 4 мільйони особового складу, тому тимчасово командування ними взяв маршал Євген Шапошников для керованого і прогнозованого процесу скорочення, як це було формалізовано в протоколі Алма-Атинської конференції від 21 грудня 1991 року [66]. На практиці до середини 1992 року більшість збройних сил було націоналізовано, причому Росія успадкувала близько 60-70% особового складу та техніки через свою територіальну протяжність та військове базування, тоді як Україна отримала близько 15-20% (включаючи значні повітряні та військово-морські засоби), а Білорусь - меншу частину, зосереджену на сухопутних військах.

Невирішеними елементами був статус військ, розміщених за кордоном або в спірних регіонах, що призвело до тривалих переговорів. Одним із найбільш значущих був диспут навколо розподілу Чорноморського флоту між Росією та Україною, чого не було врегульовано до підписання Договору про розділ 1997 року [62] на тлі напруженості, яка ледь не переросла в конфлікт.

Ядерна зброя була критичним аспектом, а угоди зобов'язували до спільного контролю та подальшої ліквідації під міжнародним наглядом. Після розпаду арсенал союзу (приблизно 27 000 боєголовок) був розподілений по Росії, Україні, Білорусі та Казахстані. Алма-Атинська угода про спільні заходи щодо ядерної зброї (визначала, що рішення щодо її використання вимагають консенсусу, при цьому президент Росії має оперативні повноваження до повної ліквідації, а тактична зброя мала бути

виведена на російські об'єкти до липня 1992 року для демонтажу під спільним наглядом.

Україна, Білорусь та Казахстан погодилися приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерні держави, процес, завершений до 1994-1996 років відповідно до Будапештського меморандуму, який надавав гарантії безпеки в обмін на денуклеаризацію. Що не вдалося узгодити одразу, так це терміни та компенсацію за денуклеаризацію, що призвело до затримок та суперечок. Україна, наприклад, спочатку чинила опір повній передачі, використовуючи свої 1900 боєголовок для отримання економічної допомоги, що призвело до пізніших угод, таких як Тристороння заява 1994 року зі США та Росією [73].

Питання кордонів та територіальної цілісності були вирішені шляхом взаємного визнання існуючих адміністративних кордонів як непорушних міжнародних кордонів. Прийняті декларації наголошували на мирному вирішенні спорів та повазі до територіальної цілісності, фактично заморожуючи внутрішні кордони радянської епохи як державні кордони. Узгоджені елементи включали зобов'язання щодо прав меншин та культурної співпраці для пом'якшення міжетнічної напруженості, але невирішені питання, такі як анклави, багаті на ресурси спірні території та сепаратистські рухи, не були деталізовані, що призвело до конфліктів, подібних до тих, що виникли в Нагірному Карабаху (Вірменія-Азербайджан) та Придністров'ї (Молдова), де принципи угод не змогли запобігти насильству через відсутність механізмів забезпечення дотримання.

Загалом, угоди погоджували широку співпрацю в координації зовнішньої політики, економічній інтеграції (включаючи спільний ринок), захисті навколишнього середовища, міграції, передбачаючи СНД як платформу для добровільної співпраці без наднаціональної влади. Однак вони не змогли домовитися про обов'язкові інституції для забезпечення дотримання, спільну валюту (спроби були зроблені пізніше, але відмовлені в

1993 році) або детальні економічні реформи, що призвело до фрагментарного впровадження. СНД перетворилася на консультативний форум, а не на інтегроване утворення, а невдачі в таких сферах, як зони вільної торгівлі, сприяли економічним розбіжностям та конфліктам.

Юридично пострадянські держави виникли як правонаступники СРСР, а Росія отримала статус продовжувачки міжнародних зобов'язань, включаючи членство в Раді Безпеки ООН. Взаємне визнання було невід'ємною частиною преамбули та текстів угод, зобов'язуючи підписантів поважати суверенітет та кордони - для України та Білорусі це означало негайне взаємне визнання як незалежних держав після ратифікації.

2.2 Безпековий аспект та денуклеаризація як спільний виклик України і Білорусі

Відразу після розпаду Радянського Союзу 26 грудня 1991 року Білорусь стала незалежною державою на тлі складної взаємодії політичної інерції, економічних дислокацій та геополітичних перебудов, що ознаменувало перехідний етап, що характеризувався нерішучими реформами, затьмареними консервативними тенденціями та поглибленням зв'язків з Росією. Незалежність була значною мірою реакцією еліт на невдалий переворот у серпні 1991 року в Москві, який дискредитував центральну радянську владу та змусив периферійні республіки заявити про свій суверенітет, щоб уникнути хаосу, хоча в Білорусі це проявилося як обережна безперервність, а не радикальний розрив.

У політичному плані період з 1991 по 1994 рік визначався повільною еволюцією від інституцій радянської епохи до номінальної демократії, що ускладнювалося домінуванням консервативних колишніх комуністичних еліт. Парламент, обраний в 1990 році за комуністичної системи, зберігав

контроль і чинив опір швидким реформам, відкладаючи прийняття нової конституції до 15 березня 1994 року, яка встановила президентську республіку з розподілом влади, але надала значну владу виконавчій владі.

Керівництво Шушкевича зосереджувалося на стабілізації молодої держави шляхом інтеграції в СНД та уникнення конфронтації з Росією, але внутрішні розбіжності, загострені наполяганням Білоруського народного фронту (БНФ) на дострокових виборах та культурному відродженні, призвели до його усунення у січні 1994 року на тлі звинувачень у корупції та економічних проблем [166].

Кульмінацією стали президентські вибори в липні 1994 року, де Олександр Лукашенко, колишній директор колгоспу та борець з корупцією, здобув 80,3% голосів у другому турі проти прем'єр-міністра В'ячеслава Кебича, скориставшись розчаруванням громадськості економічними труднощами та обіцянками стабільності завдяки тіснішим зв'язкам з Росією. Перемога Лукашенка свідчила про популістський авторитарний зсув, оскільки його платформа знайшла відгук у виборців на тлі гіперінфляції та безробіття, створивши основу для консолідованої влади, яка згодом підірвала демократичні інституції.

В економічному плані Білорусь зіткнулася з гострим спадом у перші роки після розпаду, перейшовши з однієї з найбільш індустріалізованих республік СРСР, яка виробляла 4% радянського ВВП, незважаючи на те, що складала лише 3,7% його населення, до стану, що страждає від гіперінфляції, спаду виробництва та структурної неефективності. Промислове виробництво скоротилося на 38% між 1991 і 1994 роками, при цьому ВВП скорочувався в середньому на 10-15% щорічно, що було зумовлено розривом радянських ланцюгів поставок, втратою субсидованих енергоносіїв з Росії та падінням попиту на колишніх союзних ринках. Гіперінфляція досягла піку в 2220% у 1994 році, розмиваючи заощадження та посилюючи бідність, оскільки уряд

друкував гроші для підтримки державних підприємств, які забезпечували понад половину робочої сили та чинили опір приватизації [185].

Вважалося, що цей спад був наслідком сильної залежності Білорусі від важкої промисловості радянської епохи (машинобудування, хімікати та сільське господарство), на яку припадало 60% експорту до Росії, та відсутності природних ресурсів, таких як нафта, на відміну від Росії чи Казахстану, що змушувало покладатися на імпортовані енергоносії за ринковими цінами після 1991 року. Реформи були нерішучими: за Кебича в 1992 році відбулася обмежена лібералізація цін [171], але державний контроль зберігався, що відображало «білоруську модель» поступовості, спрямовану на уникнення шокової терапії, що спостерігалася в Польщі чи Росії, яку еліти виправдовували збереженням соціальної стабільності серед робочої сили, звиклої до радянських гарантій соціального забезпечення.

Однак, такий підхід увічнював неефективність, таку як обов'язкові виробничі цілі та перехресне субсидування, що призводило до дефіциту поточного рахунку та накопичення зовнішнього боргу, причому аргументи стверджували, що слабка інституційна спроможність та страх безробіття (яке зросло до 4% до 1994 року) стримували сміливіші ринкові переходи [168].

У соціальному та культурному плані ця епоха стала свідком приглушеного національного відродження, затьмареного ностальгією за радянським часом та русифікацією. Вже на той час білоруською мовою користувалися лише 13% як рідною в міських районах, але зіткнулася з придушенням, оскільки школи до 1994 року перейшли переважно на російське викладання. Відсутність сильної національної ідентичності, що корінилася в історичному включенні Білорусі до складу Російської та Радянської імперій без потужного руху за незалежність, пояснювала повільну культурну дерадянізацію. Опитування 1993 року показали, що 60% білорусів виступають за союз з Росією, виступаючи за шлях інтеграції для пом'якшення ізоляції в багатополярному порядку після холодної війни [159].

У міжнародних відносинах Білорусь надавала пріоритет об'єднанню з Росією, приєднавшись до СНД та підписавши двосторонні договори в 1992 році про військову та економічну співпрацю, включаючи спільне управління кордонами та транзит енергії. Орієнтація була зумовлена геополітичною вразливістю між Європою, що розширюється, та Росією, а також економічними імперативами, оскільки Росія забезпечувала 80% енергетичних потреб Білорусі за субсидованими тарифами до виникнення суперечок у 1993 році [173].

Зусилля щодо взаємодії із Заходом були обмеженими. Білорусь подала заявку на членство в Раді Європи в 1993 році, але була відхилена через проблеми з правами людини, що відображає ранню ізоляцію, яку вчені пояснюють перевагою консервативної еліти російського патронажу над західними умовностями. Денуклеаризація згідно з Будапештським меморандумом 1994 року [58], яка передавала радянську ядерну зброю Росії до 1996 року, ще більше прив'язала Білорусь до парасольки безпеки Москви, що стверджувалося як прагматична поступка для уникнення ризиків розповсюдження та забезпечення допомоги США.

З точки зору безпеки, безпосередній пострадянський період у Білорусі характеризувався прагматичним та відносно швидким вирішенням проблеми успадкованих військових активів, що було зумовлено обмеженим націоналістичним запалом республіки. Радянська спадщина у Білорусі включаючи приблизно 650 000 військовослужбовців [84], розміщених на її території, які охоплювали сухопутні війська, засоби протиповітряної оборони та стратегічні ракетні підрозділи, разом із звичайним озброєнням, таким як танки, артилерія та літаки.

У вересні 1991 року, ще до офіційного здобуття незалежності, паралмент Білорусі ухвалии постанову «Про формування Збройних Сил Республіки Білорусь», яка заклала основу для створення суверенних військових сил шляхом підпорядкування всіх підрозділів на білоруській

землі місцевому контролю, що було формалізовано 18 березня 1992 року створенням Міністерства оборони. Білорусі бракувало ресурсів чи політичної волі для тривалих суперечок, на відміну від України, де дебати щодо розподілу активів тривали до середини 1990-х років, натомість Мінськ надавав пріоритет оперативній сумісності з російськими силами для підтримки регіональної безпеки, що відображало спадкоємність союзів радянської епохи на тлі побоювань щодо розширення НАТО на схід.

До 1994 року Збройні сили Білорусі були реструктуровані в меншу структуру чисельністю близько 100 000 осіб, зі скороченнями, що відповідали Договору про звичайні збройні сили в Європі 1990 року [91], який обмежував наявні запаси до 1800 танків, 2600 бронетехніки та 1615 артилерійських знарядь для Білорусі, що сприяло дотриманню вимог шляхом демобілізації та передачі обладнання Росії.

До середини 1992 року більшість нестратегічних підрозділів були перейменовані на білоруські, а надлишкове обладнання було або законсервовано, продано, або передано Росії за двосторонніми угодами. Керівництво Білорусі під керівництвом Станіслава Шушкевича, а пізніше Олександра Лукашенка, стверджували, що збереження життєздатної оборонної позиції вимагає допомоги Росії, враховуючи відсутність у республіки власного виробництва зброї та вразливість до потенційної нестабільності в сусідніх регіонах, таких як країни Балтії чи Україна.

Наявність ядерної зброї в Білорусі викликала більш тривалі дискусії, що відображало ширшу динаміку нерозповсюдження та позиціонування Білорусі в нових парадигмах міжнародних відносин. Держава успадкувала 81 міжконтинентальні балістичні ракети СС-25 («Тополь») з однією боєголовкою та понад 1000 тактичних ядерних боєголовок, що тимчасово зробило її третьою за величиною ядерною державою у світі за розміром арсеналу [136].

Початкові дебати у 1991-1992 роках були зосереджені на контролі та утилізації. Білоруські еліти, не маючи націоналістичного впливу, який спостерігався в Україні, швидко заявили про намір денуклеаризуватися. 23 травня 1992 року Білорусь підписала Лісабонський протокол, ставши учасницею Договору СНО-1 та зобов'язавшись приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [162] як держава, що не має ядерної зброї. Тоді Мінськ визнав свою нездатність самостійно утримувати або захищати арсенал на тлі економічного колапсу та міжнародного тиску з боку США та Росії, які пропонували такі стимули, як списання боргів та гарантії безпеки.

Тактичні боєголовки були репатрійовані до Росії до середини 1992 року, тоді як стратегічні ракети були виведені поетапно, а останні 18 СС-25 були виведені до 27 листопада 1996 року. Ратифікація ДНЯЗ парламентом у лютому 1993 року, ненадовго відкладена через дебати щодо компенсації, була полегшена Будапештським меморандумом 1994 року, де Білорусь отримала гарантії від Росії, США та Великої Британії щодо загроз своєму суверенітету в обмін на повну денуклеаризацію.

Дебати навколо денуклеаризації в Україні та Білорусі на початку 1990-х років демонстрували помітні паралелі, оскільки обидві республіки успадкували значну частину радянського ядерного арсеналу, проте суттєво відрізнялися за інтенсивністю, тривалістю та внутрішньополітичним резонансом, що відображало глибинні відмінності в геополітичних орієнтаціях.

В Україні цей процес був затяжним і суперечливим, охоплюючи період від Біловезьких угод 1991 року до повної ратифікації Договору про нерозповсюдження ядерної зброї у листопаді 1994 року, що характеризувалося активними парламентськими дебатами та вимогами надійних гарантій безпеки для компенсації відмови від приблизно 1900 стратегічних боєголовок, 176 міжконтинентальних балістичних ракет та далекобійних бомбардувальників [59]. Українські еліти, включаючи

президента Леоніда Кравчука, а пізніше Леоніда Кучму, використовували арсенал як розмінну монету, наполягаючи на економічній допомозі, списанні боргів та зобов'язуючих гарантіях проти агресії на тлі побоювань російського реваншизму.

На противагу цьому, денуклеаризація Білорусі проходила з відносною швидкістю та мінімальними внутрішніми потрясіннями. За часів голови Станіслава Шушкевича, а пізніше президента Олександра Лукашенка, обговорення наголошували на прагматичній співпраці з Росією, з обмеженим парламентським опором, так як ратифікація зіткнулася з короткою затримкою в 1993 році через компенсацію витрат, пов'язаних з Чорнобилем.

Відсутність окремого, автономного аналога Будапештського меморандуму, спеціально розробленого для Білорусі, можна пояснити багатостороннім характером рамок денуклеаризації та різним рівнем міжнародного контролю, хоча Білорусь отримала еквівалентні гарантії безпеки згідно з паралельними документами, підписаними того ж дня, 5 грудня 1994 року. «Будапештський меморандум» зазвичай стосується Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до ДНЯЗ, підписаного Україною, Росією, США та Великою Британією (пізніше до неї приєдналися Франція та Китай), який передбачав зобов'язання поважати суверенітет, територіальну цілісність та незалежність України, утримуватися від погроз або застосування сили, а також уникати економічного примусу.

Однак, ідентичні меморандуми були одночасно поширені на Білорусь та Казахстан, причому ті ж сторони, що підписали, запропонували аналогічні зобов'язання, включаючи ненапад та підтримку дотримання ДНЯЗ. Відмінність полягає у формулюванні та публічності, оскільки документ України привернув більше уваги завдяки своєму більшому арсеналу та гучним вимогам під час переговорів. Білорусь не потребувала окремого аналога, оскільки її процес був інтегрований у ширші пострадянські зусилля

з нерозповсюдження зброї масового знищення з меншим геополітичним впливом. Проросійська орієнтація зменшили потребу в гучних двосторонніх торгах, натомість гарантії були об'єднані під однією дипломатичною парасолькою, з акцентом на колективному зменшенні загрози через програму США зі спільного зменшення загрози.

Спільні переваги України та Білорусі включали вищезгадані зобов'язання щодо безпеки. Україна отримала компенсацію за високозбагачений уран у боєголовках (вартістю близько 1 мільярда доларів у вигляді паливних кредитів від Росії), списання боргів (наприклад, 2,5 мільярда доларів скасування російських газових боргів) та понад 2,8 мільярда доларів фінансування США у рамках програми до 2014 року на демонтаж, безпечне зберігання та відновлення навколишнього середовища [44]. Білорусь отримала аналогічну підтримку, що перевищувала 500 мільйонів доларів, до кінця 1990-х років на передачу боєголовок, знищення шахт та очищення, пов'язане з Чорнобилем, поряд з російськими енергетичними субсидіями та пільгами економічної інтеграції через СНД.

Можна стверджувати, що питання нерозповсюдження ядерної зброї стали основоположним елементом геополітичних відмінностей між Білоруссю та Україною, каталізуючи поглиблення зближення Білорусі з Росією, водночас просуваючи Україну до євроатлантичної траєкторії, оскільки ці процеси виявили різні уявлення про загрози та переваги альянсу в постбіполярному світі. Для України досвід денуклеаризації, що характеризувався залежністю від невиконаних гарантій Заходу та Росії, сприяв недовірі до Москви, особливо після порушень 2014 року, посилюючи стратегічний поворот до інтеграції в НАТО та ЄС як захисту від агресії. Білорусь, навпаки, інтерпретувала денуклеаризацію як можливість для російського патронажу в галузі безпеки, тоді як режим Лукашенка розглядав дотримання ДНЯЗ як сумісне з орбітою Москви.

Спроби взаєморозуміння та консультацій між елітами України та Білорусі щодо ядерного роззброєння та політики безпеки на початку 1990-х років переважно здійснювалися через багатосторонні рамки, а не прямі двосторонні відносини, що відображало ширший пострадянський контекст, де Росія та Сполучені Штати відігравали домінуючу роль у координації процесів. Історичні дані свідчать про те, що українські та білоруські лідери брали участь у спільних обговореннях, де білоруський голова Станіслав Шушкевич, президент України Леонід Кравчук та інші пострадянські лідери (включаючи президента Росії Бориса Єльцина та президента Казахстану Нурсултана Назарбаєва) домовилися про створення Спільного стратегічного командування для колективного контролю над ядерними силами, дотримуючись таких принципів, як невикористання першими та подальша передача Росії.

Спроби глибшого узгодження, такі як потенційні обговорення єдиних гарантій безпеки в рамках СНД, не втілилися в індивідуальний пакт між Україною та Білоруссю, частково тому, що обидві сторони проводили індивідуальні переговори щодо компенсації та гарантій. Дипломатичні ноти України під час Лісабона підкреслювали її добровільну відмову та претензії на статус правонаступника, що відрізнялося від більш покірної позиції Білорусі.

Не вдалося досягти чіткого двостороннього порозуміння через різні національні пріоритети: українські еліти, під впливом сильніших націоналістичних настроїв та історичної недовіри до Росії, зосередилися на використанні свого більшого арсеналу для надійних, індивідуалізованих гарантій, тоді як білоруські лідери надавали пріоритет прагматичній співпраці з Москвою для забезпечення економічної та безпекової стабільності.

2.3 Нормативно-правова база відносин у пострадянський період після 1991 року

Взаємодія між Україною та Білоруссю після розпаду Радянського Союзу в грудні 1991 року ґрунтувалася на багатогранній системі, що охоплювала правонаступництво попередніх зобов'язань радянської епохи, багатосторонні домовленості в рамках новоствореної Співдружності Незалежних Держав та низку двосторонніх угод, які формалізували дипломатичні, економічні та безпекові зв'язки. Дана структура відображала ширшу пострадянську геополітичну перебудову, де колишні республіки орієнтувалися на незалежність, зберігаючи елементи взаємозалежності для пом'якшення економічного колапсу та вакууму безпеки.

Правова основа спиралася на принципи міжнародного права, такі як правонаступництво держав згідно з Віденською конвенцією про правонаступництво держав стосовно договорів 1978 року, яка дозволяла продовження або адаптацію угод часів СРСР, поряд з новими інструментами, адаптованими до суверенних двосторонніх відносин. Дипломатичне визнання було швидко встановлено 27 грудня 1991 року, коли Україна та Білорусь взаємно визнали незалежність одна одної, що проклало шлях для відкриття посольств: посольства України в Мінську в червні 1992 року та посольства Білорусі в Києві в жовтні 1993 року, що регулювалося Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 року [67].

Ключові угоди, укладені після 1991 року, базувалися на цій основі, деякі з них включали або успадковували елементи радянського періоду. Першою багатосторонньою угодою були Біловезькі угоди від 8 грудня 1991 року, підписані Україною, Білоруссю та Росією, які розпустили СРСР та створили СНД як платформу для скоординованої незалежності. У двосторонньому плані однією з перших успадкованих угод був пакт про

співробітництво між Українською РСР та Білоруською РСР від грудня 1990 року, який набув чинності у серпні 1991 року та підкреслював культурні та історичні зв'язки, визнання суверенітету та консультації.

Наступні двосторонні документи поширилися в 1990-х роках, спрямовані на вирішення безпосередніх пострадянських проблем. У грудні 1992 року, під час візиту прем'єр-міністра Білорусі В'ячеслава Кебича до України, було підписано низку угод [75]: Угоду про вільну торгівлю (яка сприяла безмитному обміну, але пізніше ускладнилася митним союзом Білорусі з Росією), Угода про безвізовий рух (що дозволяє подорожувати з внутрішніми паспортами до внесення змін у 2004 році), Угода про військове співробітництво (сприяння оборонній співпраці та спільним навчанням), Угода про врегулювання взаємних фінансових зобов'язань (врегулювання успадкованих боргів), Угода про співробітництво в галузі науки і технологій (сприяння обміну дослідницькими роботами) та Угода про транскордонне та митне співробітництво (спрощення прикордонних процедур). Угоди були засновані на економічній необхідності, оскільки обидві економіки страждали від розірваних радянських ланцюгів постачання, та спиралися на принципи вільної торгівлі СНД, водночас встановлюючи двосторонню специфіку.

Наріжним каменем став Договір про дружбу, добросусідство та співробітництво, підписаний 17 липня 1995 року під час візиту президента України Леоніда Кучми до Мінська та набув чинності у серпні 1997 року [70]. 10-річний (автоматично поновлюваний) договір, що складався з 27 статей, підтверджував суверенітет, рівність, невтручання та мирне вирішення спорів, визнавав непорушні кордони без територіальних претензій, встановлював механізми консультацій щодо загроз, гарантувала рівні права громадян та меншин та зобов'язувалася укладати окремі угоди зі спільних питань, водночас передбачаючи регулярні консультації.

Серед подальших угод були Договір про державний кордон від 12 травня 1997 року [88], що визначає делімітацію кордону протяжністю 1084

км та вирішує неоднозначності радянської епохи, Угода про економічне співробітництво на 1999–2008 роки та Угода про співробітництво у сфері захисту прав осіб, що належать до національних меншин (на той час у Білорусі проживало близько 240 000, а білорусів в Україні - 440 000). Також слід згадати про угоду вільної торгівлі, котра встановила режим безтарифної торгівлі для підтримки економічних зв'язків; угоду про безвізовий режим, що дозволяв подорожі з внутрішніми; договір про військове співробітництво, про врегулювання взаємних фінансових зобов'язань, про співробітництво в галузі науки і технологій, про транскордонне та митне співробітництво, про енергетику, транскордонні води тощо. Та головним документом епохи може вважатися Договір про дружбу, добросусідство та співробітництво від 1995 року, який підтверджував добросусідство та мирний характер взаємин двох країн.

Протягом першого незалежного десятиліття було підписано приблизно 200 документів, що охоплюють політичну, економічну, науково-технічну та гуманітарну сфери, часто під егідою СНД для багатостороннього узгодження. Деякі договори часів СРСР, такі як договори про взаємну правову допомогу або співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища (наприклад, пов'язані з Чорнобилем), були замінені протоколами СНД або двосторонніми підтвердженнями, що забезпечило наступність у рамках міжнародного права правонаступництва [63].

Спільною проблемою двох країн навколо якої відбувалися постійні контакти - це ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи, яка забруднила приблизно 20% території Білорусі, особливо райони Гомельської та Могильовської областей. Після 1991 року деякий час лишалася чинною постанова Ради Міністрів СРСР про створення зони відчуження, яка пізніше була адаптована у нове законодавство [57]. Головною двосторонньою угодою можна вважати Угоду про співробітництво в галузі подолання наслідків Чорнобильської катастрофи від 1996 року, яка створила спільну комісію для

координації зусиль з дезактивації, медичної допомоги та переселення. Механізм передбачав регулярні зустрічі, обмін даними та розподіл фінансування, хоча впровадження було ускладнено обмеженими ресурсами у зв’язку із кризою.

Згаданий вище документ про дружбу врегулював управління зоною відчуження та зобов'язував укладати секторальні угоди зі спільних питань, що і було зроблено протягом означеного десятиліття. Найперше мова іде про Чорнобиль, зони радіаційного забруднення та радіації у спільних річкових системах, таких як річка Прип'ять. Одним із прикладів спільних проектів був План реалізації об'єкта «Укриття» 1997 року для ізоляції реактора.

Все це супроводжувалося труднощами, які виникали через різні пріоритети. Україна зосередилася на забезпеченні безпеки реактора та пошуку допомоги Заходу, тоді як Білорусь наголошувала на компенсації за вищий тягар забруднення, що затримувало повне узгодження. Тим не менш, нормативно-правова база сприяла кооперативному управлінню, зменшуючи транскордонні суперечки, хоча нестача фінансування та політичні зрушення (наприклад, перемога Лукашенка на виборах у 1994 році) обмежували довгостроковий успіх. Відтоді Білорусь стає на рейки економічної залежності від Росії, що ще більше обмежували вплив країни порівняно із західними відносинами України. Такий вибір був продиктований соціально-економічними реаліями й відсутністю альтернатив енергоносіїв з інших держав.

Висновки до ІІ розділу

Історія України та Білорусі після розпаду Радянського Союзу - це складна історія подолання спільних проблем з новими підходами та орієнтирами, які намітили принципове розходження між Києвом та

Мінським. Все почалося 8 грудня 1991 року, коли Біловезькі угоди були підписані в лісовому заповіднику лідерами Борисом Єльциним, Леонідом Кравчуком та Станіславом Шушкевичем. Угоди не просто ознаменувала кінець СРСР, це був продуманий крок номенклатури, яка сприйняла його як знак економічної стагнації та невдалих реформ Горбачова, що підірвали фундамент союзу.

Глави новостворених держав не стільки зрадили свої ідеали, скільки змінили свою владу, зробивши ставку на незалежність, щоб змінити свої нації за своїм образом. Угоди проголосили про припинення існування СРСР як юридичної та геополітичної одиниці, замінивши його Співдружністю Незалежних Держав, новою організацією, покликаною зберегти певну видимість співпраці. Однак не всі республіки погоджувалися, а Грузія та країни Балтії мали власне бачення, в той час як Казахстан віддавав перевагу реформованому союзу перед повним розпадом. Популярною є теза, що рішення прийняте у лісному заповіднику 3 людьми спрацювало, так як ці 3 країни контролювали 70% радянської території та населення й становило абсолютну більшість економічної міці.

Білорусь успадкувала 650 000 військовослужбовців та величезну кількість звичайних озброєнь, швидко націоналізувавши їх та скоротивши чисельний склад військовослужбовців під керівництвом нового Міністерства оборони. Надлишкове обладнання було передано Росії, що було прагматичним кроком. Розміщені на території міжконтинентальні балістичні ракети та тактичні боєголовки зробили Білорусь тимчасовою ядерною державою. Обговорення в рамках Об'єднаного командування СНД та Лісабонського протоколу 1992 року призвели до швидкої денуклеаризації, а боєголовки були передані Росії відповідно до гарантій безпеки, підкріплених 500 мільйонами доларів допомоги США [31]. Водночас існував різкий контраст з Україною, де 1900 боєголовок викликали гарячі дебати, затримки ратифікації ДНЯЗ до 1994 року та вимоги надання допомоги в розмірі 2,8

мільярда доларів, а також з Будапештським меморандумом, що відображало сильнішу націоналістичну позицію та недовіру до Росії.

Вже незабаром посилився й економічний колапс, який ще сильніше вдарив по новостворених країнах. У самій Білорусі промислове виробництво різко скоротилося, а гіперінфляція зросла. Брак природних ресурсів змусив покладатися на російську енергетику. У соціальному плані переважала ностальгія за радянським часом, де російська була домінуючою мовою для 78% населення, а наслідки Чорнобильської аварії посилили кризи у сфері охорони здоров'я. Вибори 1994 року, на яких Лукашенко здобув понад 80% голосів завдяки обіцянкам стабільності та зв'язків з Росією, ознаменували поворот до авторитаризму, спрямувавши Білорусь на шлях, відмінний від демократичних експериментів України.

Процес переходу в Україні був публічною боротьбою, де еліти використовували арсенал для гарантій проти російських загроз. Білорусь, з меншим націоналістичним запалом та глибшою русифікацією, обрала швидке об'єднання з Москвою, уникаючи «ажіотажу», з яким зіткнулася Україна. Обидві країни отримали схожі гарантії безпеки у 1994 році, але гучніші переговори України привернули більше уваги, тоді як інтеграція Білорусі в російські структури безпеки, сформувала її шлях. Дане ядерна роздоріжжя заклало основу для євроатлантичних прагнень України проти російських обіймів Білорусі.

У частині міжнародно-правових відносин, зв’язки розпочалися на позитивній ноті. Взаємне визнання у грудні 1991 року та відкриття посольств заклали основу добросусідства, підкріпленого понад 200 угодами до 1990-х років. Економічні зв'язки процвітали завдяки взаємодоповнюваності : експорту електроенергії України для техніки Білорусі. По-суті, єдині суперечки того часу були пов’язані навколо напружених умов митного союзу та білоруської зовнішньої політики, яка стала керованою за рахунок щедрих субсидій на російські енергоносії.

Означену декаду відносини між Україною та Білоруссю розвивалися як прагматичне співробітництво, сформоване спільними історичними зв'язками, економічною взаємозалежністю та необхідністю управління пострадянською спадщиною, хоча й не без прихованих напружень та труднощів. В економічному плані відносини характеризувалися значною взаємозалежністю, причому обсяг торгівлі досяг приблизно 1,5 мільярда доларів США щорічно до 1995 року. З приходом до влади президента Лукашенка, чиї авторитарні тенденції та проросійська позиція контрастували з поступовими демократичними реформами в Україні за Кучми, призводило до тертя щодо регіональної політики безпеки та ролі Білорусі в структурах СНД, яку Україна розглядала з як російського посередника [28].

Загалом, відносини на початку 1990-х років можна оцінити як такі, що схиляються до добросусідства, а не конфлікту, підкріплений міцною правовою та дипломатичною базою. Суперечки, такі як щодо митних чи прикордонних питань, були другорядними порівняно з взаємним інтересом до стабільності, оскільки обидві країни прагнули уникнути конфліктів, що переслідували інші пострадянські держави. Відсутньою взагалі була ворожнеча, що контрастувало з російсько-українською напруженістю щодо Чорноморського флоту.

РОЗДІЛ ІІІ

ДИНАМІКА ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ (2001-2014)

3.1 Російсько-білоруська взаємодія в рамках Союзної держави та білоруські зовнішньополітичні пріоритети у відносинах з Україною

Розпад СРСР та Варшавського блоку ознаменував сейсмічний зсув у Східній Європі, відкривши шлях для багатьох колишніх соціалістичних держав до повороту на захід, прагнучи інтеграції в Європейський Союз, НАТО та ширшу трансатлантичну систему. Такі країни, як Польща, Угорщина та країни Балтії, скористалися цією можливістю, керуючись поєднанням історичних прагнень, економічної необхідності та обіцянками демократичного управління. Однак Білорусь обрала разюче інший шлях, поступово об'єднуючись з Росією протягом 1990-х років, вибір, який відрізняв її від сусідів і сформував її траєкторію розвитку до наших днів.

Опинившись у скрутному становищі та, на відміну від України з її сильним націоналістичним рухом, Білорусь вийшла з більш неоднозначною ідентичністю. Країна була однією з найбільш інтегрованих республік, економіка якої, зосереджена на важкій промисловості, такій як трактори та важке машинобудування, нерозривно пов'язана з російськими ринками та постачанням енергоносіїв звідти. До 1991 року 80% імпорту енергії надходило з Росії, що залишало мало місця для маневру [121]. Безумовно, цей факт створив передумови для початкового повороту Білорусі до Росії, але цей зсув розгортався поступово на початку 1990-х років та зустрічався зі складностями й протиріччями російської внутрішньої політики.

Згадана у попередньому розділі історія із денуклеаризацією показала, що в країні все пройшло настільки гладко, наскільки була відсутньою справжня внутрішня опозиція. Відсутність сильної націоналістичної еліти означала, що внутрішній тиск на пошук західного шляху був незначним, і уряд зосередився на підтримці зв'язків радянської епохи, щоб пережити економічну бурю бачачи цей підхід як єдино правильний і безальтернативний.

Новою віхою став досі фактичний лідер Білорусі Олександр Лукашенко, чия риторика спиралася на народне прагнення до радянського минулого, зображуючи Росію захисницею від хаосу ринкових реформ та втручання Заходу. З економічної точки зору, це рішення було зумовлене реальністю того, що Європа пропонувала мало термінової підтримки. До прикладу, торгівля з ЄС була зведена до мінімуму, а програми структурної перебудови вимагали болісних реформ, до яких держава була погано підготовлена. Росія, на противагу, забезпечувала гарантію доступу до ринку, угоду, підсолоджену спільною інфраструктурою та культурною спорідненістю.

Стратегічно Білорусь розглядала себе як буферну державу, роль якої відповідала інтересам Москви в галузі безпеки та пропонувала захист від потенційного розширення НАТО, яке почало стрімко проникати у Східну Європу. Такий союз був менш формальним альянсом, а радше прагматичним партнерством, що розвивалося через двосторонні угоди про торгівлю, енергетику та військову координацію, які до кінця 1990-х років зміцнили східну орієнтацію Білорусі [24].

Водночас ЄС і НАТО були цілком сконцентровані на інтеграції держав Центральної Європи, передусім Польщі, Угорщини та Чехословаччини, які вважалися більш стабільними та історично пов'язаними із Західною Європою. Білорусь, з її адміністративною економікою та відсутністю чіткої демократичної траєкторії, мала менший пріоритет. Копенгагенські критерії ЄС 1993 року вимагали ринкової економіки та демократичного управління, умови, які Білорусь не могла виконати в умовах економічного колапсу та політичної інерції.

Західна допомога спрямовувалась через програми безпеки, а не економічного розвитку, що відображало зосередженість на стримуванні потенційної загрози Мінська, а не на державному будівництві. Більше того, Європа недооцінила готовність Росії субсидувати Білорусь, вважаючи, що

Мінськ природно прагнутиме інтеграції із Заходом як противагу колишній імперії. Помилкова оцінка посилювалася браком взаємодії, що проявилося у мізерній кількості візитів високого рівня чи торговельних стимулів. До середини 1990-х років, коли Лукашенко консолідував владу у своїх руках, вагання Європи перетворилися на скептицизм, вважаючи Білорусь втраченою для них країною, що обмежувало подальші пропозиції та закріплювало поворот на схід.

У міру розвитку поворот до Росії набирав обертів, еволюціонуючи від реактивної позиції на початку пострадянського періоду до більш обдуманого та міцного партнерства. Даний зсув був не просто продовженням початкових економічних та культурних зв'язків, а й відповіддю як на внутрішні події, так і на мінливу міжнародну увагу. Новообраний проросійський уряд швидко вжив заходів для поглиблення економічної інтеграції, використовуючи промислову базу республіки. Перш за все, мова йде про такі заводи, як МАЗ та БелАЗ, котрі отримали замовлення і доступ до російського ринку [86].

Основним кроком стала Угода про Митний союз з Росією 1995 року, яка хоч й не була офіційною Союзною державою, все ж дозволила Білорусі експортувати товари без сплати мита, що було порятунком у ситуації різкого спаду ВВП та росту інфляції. Росія також постачала нафту та газ за субсидованими цінами в обмін на те, що Білорусь діяла як транзитний вузол для трубопроводів до Європи. Ця домовленість означала, що до 1997 року понад 90% енергетичних потреб Білорусі задовольнялося Росією [133]. У військовому плані співпраця зростала завдяки спільним навчанням та секторальній угоді, згідно з якою Білорусь приймала російські війська та обмінювалася розвідувальними даними, що відображало спільне сприйняття стурбованості розширення НАТО на схід.

Усередині країни цей поворот викликав дебати, які виявили лінії розлому в білоруському суспільстві та політиці. Білоруський народний фронт, прозахідний та націоналістичний рух, спочатку виступав за

інтеграцію з Європою, стверджуючи, що домінування Росії задушить незалежність. Вони вказували на обережну диверсифікацію України як на модель, виступаючи за економічні зв'язки з ЄС та демократичні реформи для досягнення Копенгагенських критеріїв [32]. Однак їхній вплив зменшився, оскільки економічний колапс підірвав громадську підтримку, а популістські обіцянки Лукашенка мали більший резонанс.

Опозиція критикувала залежність від російських субсидій як нову форму підлеглості, але уряд заперечував, стверджуючи що Європа не пропонує життєздатної альтернативи. Серед еліти колишні комуністи, які домінували до конституційної реформи, підтримували розворот до Росії через її близькість, тоді як менша реформістська фракція наполягала на нейтралітеті. Однак дані дебати зійшли нанівець, що підтвердилося референдумом 1996 року, схилили чашу терезів на бік Москви, оскільки відсутність єдиного альтернативного бачення змусила населення покладатися на мережі радянської епохи.

Ширші регіональні наслідки цього зсуву почали формуватися наприкінці 1990-х років, позиціонуючи Білорусь як опору на західному фланзі Росії. Її географічне розташування, спільний кордон з Україною та близькість до нових членів НАТО, зробило її стратегічним буфером, роль, яку Лукашенко обрав для переговорів про кращі умови з Москвою. Таке об'єднання впливало на сусідні держави, спонукаючи західний курс України, який теж частково був реакцією на проросійську позицію Білорусі, що ускладнило співпрацю через вимоги РФ. У країнах Балтії вибір Білорусі посилив побоювання щодо реваншизму Росії, прискоривши їхні спроби вступити до НАТО.

При цьому на регіональному рівні це сигналізувало Центральній Азії, що економічні зв'язки з Росією можуть забезпечити стабільність, прецедент, який пізніше наслідував Казахстан з Євразійським економічним союзом [129]. Однак цей поворот також ізолював Білорусь дипломатично від

західного світу, який регулярно намагався тиснути на білоруське суспільство з метою повалення авторитарного режиму й проведення відкритих чесних виборів.

В середині 1990-х років ЄС був розтягнутий, надаючи пріоритет країнам Вишеградської групи та Балтії, де демократичні перетворення були більш просунутими, а історичні зв'язки з Європою міцнішими. Радянізована економіка Білорусі, де домінували державні підприємства, зіткнулася з вимогою ЄС щодо лібералізації ринку, а її політична стагнація за Лукашенка, що позначилася фальсифікацією референдуму 1996 року, стримувала інвестиції.

Захід також прорахувався, недооцінивши ресурси РФ та проросійські настрої у нових пострадянських республіках. У Брюсселі вважали, що економічний тиск змусить Мінськ розвернутися на Захід, як це сталося в Україні після 2004 року. Натомість обмежена участь Європи, яка проявилася у малій кількості торговельних угод чи пакетів допомоги, залишила вакуум, який Росія заповнила енергетичною та політичною підтримкою. Самовільне нехтування дозволило Лукашенку консолідувати владу, зображуючи Захід як незацікавлений у Білорусі, і цей наратив почав домінувати наприкінці десятиліття [35].

Договір про створення Союзної держави укладений 8 грудня 1999 року в Москві, був підписаний двома ключовими фігурами: президентом Білорусі Олександром Лукашенком та президентом Росії Борисом Єльциним, що відображає політичну волю керівництва обох країн на той час. Договір, ратифікований Державною Думою Росії та парламентом Білорусі 22 грудня 1999 року та 26 січня 2000 року відповідно, набув чинності після обміну ратифікаційними грамотами, встановивши новий курс для їхніх двосторонніх зв'язків [148]. Сам документ складався з семи розділів та 71 статті, мав на меті створити наднаціональний союз, який об'єднав би народи двох країн у демократичну конституційну державу, спираючись на попередні угоди. Його

головним завданням було створення структурованої бази для політичної, економічної та військової інтеграції, хоча ступінь її впровадження є предметом постійних дискусій.

Угода окреслила кілька критичних положень, які сформували її намір та потенційний вплив. По-перше, вона закликала до створення спільного економічного простору, надаючи пріоритет економічним та соціальним завданням. По-суті, це означало створення єдиного ринку, де товари, послуги, капітал та робоча сила могли б вільно переміщатися між Білоруссю та Росією, з метою усунення торговельних бар'єрів та сприяння економічному зростанню. На практиці це призвело до збільшення торговельних потоків, завдяки чому білоруські галузі промисловості, такі як машинобудування та сільське господарство, отримали доступ до російських ринків, що принесло користь великим державним підприємствам та меншим сільськогосподарським кооперативам. Положення про спільний економічний простір створювало єдиний ринок з ліквідацією торговельних бар'єрів, що призвело до сплеску двосторонньої торгівлі, який до 2003 року досяг 10 мільярдів доларів [153]. Підприємства з обох сторін побачили можливості для розширення, хоча залежність від російських субсидій та знижок на енергоносії часто спотворювала баланс сил на користь Москви.

По-друге, договір пропонував скоординовану зовнішню політику та оборонну стратегію, що передбачало спільне прийняття рішень щодо міжнародних відносин та військової співпраці. Відтак узгодження дипломатичних позицій та інтеграція оборонних структур сприяли проведенню спільних військових навчань та використанню білоруської території для російських радіолокаційних та комунікаційних об'єктів, зміцнюючи стратегічну глибину моніторингу, в тому числі й завдяки розгортанню російського радара в Барановичах [198].

По-третє, договір передбачав єдину правову систему та рівні права для громадян, пропонуючи гармонізацію законів та можливість подвійного

громадянства або спрощеного проживання. Одразу спрощувалося взаємне визнання освітніх документів та соціальних виплат, відбувалося полегшення транскордонного пересування для осіб, зокрема пенсіонерів та працівників, хоча повна правова об'єднаність залишалася недосяжною. На додачу договір включав плани щодо спільної валюти та інтегрованих енергетичних і транспортних систем, що свідчило про рух до валютного союзу та спільної інфраструктури. Ідея об'єднання ресурсів для масштабних міждержавних проектів, таких як трубопроводи та залізниці, обіцяла принести користь енергетичним компаніям та транспортним фірмам, але прогрес зупинився через економічну нерівність та політичні вагання.

Як і в більшості угод, не оминули теми гуманітарної співпраці, прагнучи поглибити культурні та соціальні зв'язки через спільні програми, що призвело до таких ініціатив, як спільні трансляції в ЗМІ та освітні обміни. І хоч зв'язки принесли деяку користь митцям та студентам, все ж це лише посилило і до того сильний русоцентричний наратив, який деякі білоруси вважали задушливим.

Правові зміни у відносинах між Москвою та Мінськом, спричинені договором, були значними, хоча їх практичне застосування варіювалося [112]. Угода створила наднаціональні органи, такі як Вища державна рада, що складається з глав держав, урядів та лідерів парламентів, та Рада міністрів, які мали на меті контролювати інтеграцію. Відбувався перехід від суто двосторонніх переговорів до системи, де рішення теоретично могли б бути обов'язковими для обох держав, змінюючи їхній юридичний суверенітет шляхом запровадження спільних структур управління. Стаття 1 договору проголосила «новий етап в об'єднанні народів», що передбачало конституційний намір, який виходив за рамки попередніх договорів, хоча й не призводило до об'єднання двох держав в єдине ціле, зберігаючи їхню незалежність.

Прикметно, що Стаття 4 договору, яка наголошує на рівних правах та обов'язках, була заснована на Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, що гарантувало, що обидві сторони були пов'язані взаємними зобов'язаннями, хоча відсутність спільної конституції залишала простір для тлумачення. Правова гібридність означала, що хоча Білорусь та Росія зберегли окремі правові системи, вони прагнуть гармонізації законів у таких сферах, як торгівля, оборона та громадянство. Юридично це створило гібридний статус: ні конфедерацію, ні повноцінний союз, але утворення, де обидва учасники зобов'язалися узгоджувати ключові політики.

Однак багато положень [109], таких як валютний союз та спільна конституція, залишалися декларативними, а їхня реалізація відставала через розбіжності щодо паритету та контролю, що свідчить про те, що правові зміни були радше амбітними, ніж трансформаційними. Положення договору мали відчутний вплив на місцях. Спільний економічний простір стимулював торгівлю, двостороння торгівля значно зросла до початку 2000-х років, хоча залежність Білорусі від імпорту російських енергоносіїв означала, що Москва мала економічні важелі впливу. Координація оборони посилила роль Білорусі як буфера, посилюючи західний периметр безпеки Росії, тоді як ініціативи щодо прав громадян полегшили транскордонне життя для працівників та сімей.

Застопорений валютний союз та правова гармонізація підкреслили розрив між намірами та реальністю, оскільки Лукашенко часто чинив опір глибшій інтеграції для збереження своєї влади, побоюючись перспективи розтанути у структурі РФ як набір областей. Відносини змістилися в бік більш інтегрованої структури, але фактичні зміни були обмежені взаємними підозрами та різними економічними можливостями, що створило основу для динаміки, яка розвивалася протягом наступних десятиліть.

Фактичні зміни у відносинах Москви та Мінська відображали цей неоднозначний правовий та практичний ландшафт. Наднаціональні органи

отримали повноваження пропонувати політику, таку як регулювання торгівлі, змінюючи правову динаміку з двосторонніх переговорів на спільне управління, хоча Білорусь часто застосовувала вето на рішення для захисту свого суверенітету. Бюджет Союзної держави, який до 2003 року фінансувався на суму 1,5 мільярда доларів щорічно, створив спільну власність, таку як трубопроводи, юридично зв'язуючи обидві сторони, але надаючи Росії важелі впливу завдяки її фінансовому внеску [16].

Інтеграція оборонних сил змінила юридичні зобов'язання, оскільки Білорусь розміщувала російські війська під спільним командуванням, що посилило стратегічну глибину Москви, але викликало питання щодо незалежності країни. Тобто, договір юридично закріпив тісніший союз, але його реалізація була нерівномірною, оскільки Білорусь використовувала свою позицію для переговорів щодо субсидій, водночас опираючись повній інтеграції, зберігаючи правову автономію, яка суперечила глибині партнерства. Правова та практична еволюція створила основу для відносин, що характеризуються взаємозалежністю та асиметрією, з перевагами для певних секторів та окремих осіб, але позбавляючи Білорусь геополітичного маневру.

Однозначними перевагами домовленостей став економічний бік, які прихильники вітали як тріумф інтеграції двох держав. Спільний економічний простір призвів до помітного зростання двосторонньої торгівлі, яке зросло з 6 мільярдів доларів у 1999 році до 10 мільярдів доларів до 2003 року, що принесло користь білоруським державним підприємствам, які отримали доступ до російських ринків [25], а також меншим сільськогосподарським кооперативам, що експортували молочні продукти та картоплю, що сприяло розвитку сільської економіки. Російські компанії, особливо енергетичні гіганти, такі як «Газпром», отримали прибуток від розширення продажів та зборів за транзит трубопроводами, тоді як працівники та пенсіонери з обох сторін користувалися спрощеним пересуванням через кордон.

Захисники угоди, включаючи адміністрацію Лукашенка, стверджували, що цей економічний рятівний круг стабілізував Білорусь на тлі падіння промисловості та інфляції в середині 1990-х років, розглядаючи його як захист від нав'язаного Заходом ринкового хаосу. Скоординована оборонна стратегія, що передбачала спільні навчання та співпрацю, розглядалася як стратегічний здобуток, що посилює західну безпеку Росії та пропонує Білорусі захист від наслідків розширення НАТО в Польщу та Угорщину в 1999 році.

Однак ці здобутки супроводжувалися компромісами, які викликали різку критику. Економічні вигоди були сильно перекошені, оскільки залежність Білорусі від імпорту російських енергоносіїв створювала однобоку залежність, що позбавляє економічного суверенітету. Яскрава подія трапилася після підвищення цін 2006 року, коли Кремль почав тиснути на Мінськ, зменшуючи переговорну силу Білорусі. Оборонна інтеграція зменшувала автономію Білорусі, а розміщення російських військ пов'язувало Мінськ з геополітичним порядком денним Москви без власного голосу.

Невдача у створенні єдиної валюти та уніфікованих законів можна розцінити як провал, що позбавив обіцянки паритету. Вдесятеро більший ВВП Росії означав, що будь-який валютний союз буде на користь Москви, що спонукало Лукашенка до опору, зберігаючи білоруський рубль, але втрачаючи потенціал для збалансованої економічної структури.

Створені спільні наднаціональні органи стали кроком до нової конституційної держави, що дає обом країнам спільну структуру управління. На противагу цьому Росія не поступалася власним суверенітетом, а Білорусь його втрачала цілком з кожною новою угодою. З часом ситуація прояснилася, показавши, де договір мав зворотний ефект, посилюючи Росію й послаблюючи Білорусь, за винятком стабільного соціального життя й дешевого газу.

Стратегічна орієнтація Мінська вже тоді негативно позначилася на відносинах з Києвом, загострившись у політичному плані [19]. Одразу різко скоротилися візити високого рівня скоротилися, а лідери України дистанціювалися від Мінська через побоювання щодо його відступу від демократії та зв'язків з Росією. Торгівля, яка досягла 1,5 мільярда доларів на рік у середині 1990-х років, застоювалася, оскільки спільний ринок Союзної держави приваблював Білорусь до Росії, зменшуючи частку України до менш ніж 10% до 2005 року. Спільні проблеми, такі як управління Чорнобильською аварією, призвели до скорочення співпраці. Спільні комісії збиралися рідше після 2001 року, і Україна натомість звернулася до фінансування ЄС. Результатом стало охолодження відносин, оскільки Київ розглядав Мінськ як російського посередника, що підсилювалося відмовою Білорусі у 2002 році приєднатися до української ініціативи ГУАМ, спрямованої на протидію російському впливу у регіоні [29].

Після Помаранчевої революції Україна прагнула інтеграції в НАТО та ЄС, що збільшило розрив з Білоруссю, яка після переобрання Лукашенка у 2006 році з широкими фальсифікаціями, лише посилила свою проросійськість. Політичні контакти залишалися обмеженими, а рідкісні саміти, такі як зустріч СНД 2008 року, були затьмарені взаємною підозрою. Торгівля ненадовго відновилася, досягнувши 4 мільярдів доларів до 2008 року, завдяки транзиту енергоносіїв та експорту машин, але газова суперечка між Росією та Україною 2009 року, де Білорусь стала на бік Москви, порушила потоки та ще більше загострила зв'язки [3]. Довіра продовжувала зникати, коли у 2008 році Україна звинуватила Білорусь у сприянні постачанням російської зброї. Відносини стали конкурентними, оскільки Київ розглядав Мінськ як російський форпост, тоді як Білорусь обурювалася західними схильностями України. Можна сказати, що в той період відбувався перехід від партнерства до обережного співіснування, причому Союзна держава посилювала цей розрив.

Офіційні угоди з Москвою призвели до того, що у Білорусі майже зникла власна зовнішня політика, зокрема вона цілком маргіналізувала Україну, орієнтуючись на вказівки з Росії. Юридично зобов'язання Білорусі обмежували можливості поглиблювати зв'язки з Києвом, тоді як стратегічно її роль російського буфера посилювала напруженість, особливо після створення митного союзу Білорусі та Росії у 2010 році, до якого Україна не ввійшла.

3.2 Торговельно-економічні відносини двох країн

Торгівля між Білоруссю та Україною, колись життєво важливою артерією їхнього спільного радянського минулого, зазнала значних змін, оскільки геополітичні баланси розійшлися, і Росія стала основним партнером Білорусі до 2000 року. Основою торгівлі між країнами на початку пострадянського періоду була промисловість та енергетика, саме ті сектори, що відображали успадковані радянські промислові комплекси. У 1990-х роках економіка Білорусі, сильно індустріалізована державними гігантами, покладалася на Україну як постачальника комплектуючих та ринку збуту готової продукції. Україна, з її потужною промисловою базою, експортувала до Білорусі такі деталі, як двигуни та металеві вироби, які потім збиралися в транспортні засоби та обладнання.

Дані торгівлі за 1995 рік показують, що цей обмін досяг піку в 1,5 мільярда доларів на рік, причому промислові товари становили понад 60% від загального обсягу. Білорусь відправляла назад готову техніку, зокрема трактори та вантажівки, які Україна використовувала у своєму сільськогосподарському та будівельному секторах. Енергетика була ще одним стовпом, оскільки Україна постачала електроенергію, вироблену на

своїх атомних та вугільних електростанціях, до Білорусі, покриваючи близько 10% її потреб у середині 1990-х років [8].

Причини цієї торгівлі були глибоко вкорінені в їхню інтеграцію радянських часів. СРСР розробив ланцюги поставок, де українська сировина та білоруські складальні лінії доповнювали одна одну, спадщина, яка зберігалася після 1991 року завдяки спільній інфраструктурі та близькості. Угода про вільну торгівлю 1992 року підсилила це, скасувавши тарифи та заохочуючи промислову співпрацю [5].

Згадані вище 1,5 мільярда доларів на рік були значними для двох економік, так як ВВП Білорусі становив 12 мільярдів доларів, а України - близько 40 мільярдів доларів у 1995 році, що становить 12,5% та 3,75% їхнього ВВП відповідно. Співробітництво підтримувало робочі місця, коли десятки тисяч людей на білоруських складальних заводах взаємозабезпечували місця українських працівників на сталеливарних заводах. Однак, порівняно з торгівлею між Білоруссю та Росією, яка досягла 6 мільярдів доларів до 1999 року, вона була скромною [36]. Перспективи цієї торгівлі були багатообіцяючими на початку років, з потенціалом для спільних підприємств, наприклад, виробництва спецтехніки, та енергетичної стабільності, але тяжіння Союзної держави затьмарило ці надії. До 2005 року перспективи змінилися на стагнацію, оскільки геополітичне суперництво та домінування Росії обмежували зростання, хоча нішеві промислові зв'язки зберігалися, що створило основу для подальшого аналізу менших секторів у економічному ландшафті.

Окрім промислових товарів й енергії, помітним сектором стала сільськогосподарська продукція, такі як пшениця, ячмінь та кукурудза, які експортувала Україна в Білорусь. Наприкінці 1990-х років обсяг торгівлі зерновими в середньому становив 200 мільйонів доларів на рік, досягнувши піку в 300 мільйонів доларів у 1999 році [22]. Білорусь, з її меншою кількістю орних земель, покладалася на цей імпорт для доповнення внутрішнього

виробництва, використовуючи зерно для хліба, корму для худоби та переробки харчових продуктів.

Налагоджені транспортні сполучення, насамперед залізничні та автомобільні мережі дозволяли утримувати низькі витрати. Україна мала надлишок виробництва, експортуючи 15 мільйонів тонн щорічно до 2000 року, тоді як Білорусь зіткнулася з дефіцитом, імпортуючи 1,5 мільйона тонн. Однак після 2000 року спільний ринок Союзної держави з Росією пропонував Білорусі дешевші варіанти зерна, коли експорт Росії зріс до 20 мільйонів тонн до 2005 року, що зменшило частку України до 150 мільйонів доларів до 2004 року. Торгівля була значною для аграрної економіки України, але скромною для Білорусі, і її перспективи погіршилися через зростання конкуренції з боку Росії [6].

Україна також експортувала молочні продукти, птицю та соняшникову олію на загальну суму 180 мільйонів доларів у 1998 році, тоді як Білорусь постачала оброблене м'ясо та консерви на суму 120 мільйонів доларів. Білорусь зі своєю потужною харчовою промисловістю відправляла назад ковбаси та консерви. Двосторонні домовленості підтримували цей обмін, сприяючи розвитку транскордонних ланцюгів поставок, але інтеграція Союзної держави привабила Білорусь до російських продовольчих ринків, які пропонували більші обсяги та субсидії. До 2006 року експорт продовольства з України впав до 100 мільйонів доларів, а з Білорусі -до 80 мільйонів доларів [1].

Текстиль становив ще один рівень, оскільки Україна експортувала сиру бавовну та вовну обсягом 50 мільйонів доларів у 1997 році з таких регіонів, як Крим, а Білорусь відправляла назад готовий одяг та льон на суму вже у 70 мільйонів доларів, в тому числі з таких заводів, як Оршанський льонокомбінат. Фактично, з українського боку ми спостерігаємо класичну торгівлю сировиною, а з білоруської - формування доданої вартості. Близькість та торговельні угоди підтримували це, задовольняючи місцеві

потреби в одязі та експортні ринки, однак у підсумку ситуація змістила акцент Білорусі на російські ринки бавовни та праці, зменшивши роль України. Торгівля була скромною, що приносило користь дрібним виробникам, але її перспективи послабилися.

Хімічна промисловість, включаючи добрива та пластмаси, забезпечила експорт України поташу та аміаку до обсягу у 120 мільйонів доларів у 1999 році), тоді як Білорусь постачала синтетичні смоли на 90 мільйонів доларів з власних концернів. Стан був зумовлений взаємодоповнюючими промисловими базами та доступом до енергії, але в перспективі також скоротили частку України до 70 мільйонів доларів до 2007 року [15].

Таким чином ми бачимо скорочення у всіх секторах, яка зменшилася близько вдвічі за десятирічний термін. Для порівняння, до 2008 року торгівля між Білоруссю та Росією досягла 20 мільярдів доларів [13]. Українська доля не могла перевищувати навіть десятої частини імпортної частки Білорусі на той момент. Перед геополітичним вибором і кращими умовами Мінськ обрав кращий для себе ситуативний момент, дійсно підсиливши старі потужності і радянські моделі, проте цим самим поставив під загрозу майбутнє країни та економіки, яка вже не була конкурентноздатною без російської сировини і субсидій. Політичні ризики поставили під загрозу навіть перспективи зростання у нішах, таких як текстиль чи харчова промисловість.

Тим часом Україна диверсифікувала свою діяльність у бік ЄС, а експорт до Європи зріс з 10 мільярдів доларів у 2000 році до 20 мільярдів доларів до 2010 року, зменшуючи частку Білорусі. Газовий конфлікт ще більше порушив транзит енергоносіїв, тимчасово скоротивши торгівлю до 3 мільярдів доларів. Слід визнати, що ця торгівля, хоча й була значною в 1990-х роках, і становила 12,5% ВВП Білорусі та 3,75% ВВП України, все ж була скромною порівняно із загальним обсягом економічного виробництва, який до 2010 року зріс до 50 мільярдів доларів та 130 мільярдів доларів відповідно [101]. У найскладніший період вона підтримувала ключові сектори. Однак

масштаби у відсотках зменшилися до 1-2% їхнього ВВП до 2010 року, що свідчить про незначний внесок на тлі ширшої диверсифікації.

Перспективи цієї співпраці спочатку були багатообіцяючими, оскільки укладені договори передбачали потенціал для спільних підприємств, які могли б використовувати свої взаємодоповнюючі сильні сторони. На початку 2000-х років аналітики прогнозували щорічний обсяг торгівлі в 5 мільярдів доларів до 2010 року, якщо співпраця поглибиться, завдяки спільній інфраструктурі [23]. Однак перехід Мінська на російські позиції та обмеженість ринку звів нанівець всі пронози, які були поламані політичною волею керівників. Дана економічна траєкторія відображає класичний тип відносин, змінених стратегічними рішеннями взаємовиключного характеру. Економічні вигоди, якими переймалися і Мінськ, і Київ, призвели до довгострокових викликів безпеки.

3.3 Соціо-культурне співробітництво та розвиток гуманітарної сфери

На початку 2000-х років освітні обміни стали наріжним каменем співпраці, спираючись на фундамент їхньої спільної системи освіти. Такі університети, як Білоруський державний університет та Київський національний університет імені Тараса Шевченка, підтримували темпи розвитку завдяки спільним програмам, щороку здійснювали близько 2000 студентських обмінів до 2002 року, зосереджуючись на таких галузях, як історія, лінгвістика та інженерія. Двостороннє порозуміння справді допомло у цьому, дозволивши взаємне визнання дипломів, що було благом для студентів, які прагнули отримати подвійну кваліфікацію. Слід визнати, що обидві країни боролися з відтоком мізків і хотіли зберегти свої таланти, тоді як їхня мовна близькість значно полегшила співпрацю [45].

Гуманітарні положення Союзної держави, що набули чинності у 2000 році, спочатку дали цьому поштовх, профінансувавши спільні дослідницькі

проекти щодо затяжних наслідків Чорнобиля на суму 5 мільйонів доларів до 2003 року. Але, на жаль, зростаюча близькість Білорусі до Росії, закріплена впровадженням договору, почала переміщувати її академічну увагу на схід, до таких університетів, як МДУ, і участь України скоротилася до лише 800 обмінів до 2006 року [56]. Україна ж тим часом нарощувала кількість обмінів студентами всередині програм ЄС, таких як Erasmus. Хоча нішева співпраця в науці збереглася, перспективи ширшого освітнього партнерства потьмяніли.

Культурний дрейф поширився на фестивалі та мистецькі обміни. Такі заходи, як «Слов'янський базар у Вітебську», що відкрився у 1992 році, приваблювали українських виконавців, таких як «Океан Ельзи», та різноманітних митців, поряд з білоруськими колективами, що до 2000 року щорічно залучало 50 000 відвідувачів. Гуманітарна спрямованість дозволяла таку підтримку, але вже незабаром інтенсифікувалися процеси русифікації, коли державні ЗМІ пропагували російську культуру, забуваючи про національну білоруську. Участь українців впала до 20%, і цей зсув приніс користь російським митцям у Білорусі, водночас позбавивши збалансованого культурного діалогу [68].

У сфері історії та історичної науки нішеві контакти тривали, організовувалися конференції та навчальні поїздки. Регулярно проводилися щорічного спеціалізовані історичні форуми, залучивши десятки науковці для обговорення тем від Великого князівства Литовського до радянської індустріалізації. Так можна зафіксувати унікальні спроби писати і розуміти власну історію з Мінська чи Києва, а не Москви, Варшави чи Брюсселя. Щороку близько 200 студентів та професорів відвідували історичні місця, маючи змогу фінансувати дані поїздки державними грантами.

Інші зв'язки, такі як літературні обміни та молодіжні рухи, ще більше збагатили цю сферу. Білоруський ПЕН-клуб та Спілка письменників України організували читання, на яких у 2003 році в Гомелі зустрілися такі автори, як

Василь Биков та Ліна Костенко. Молодіжні ініціативи, такі як Табір дружби Білорусь-Україна, до 2006 року щорічно об'єднували сотні підлітків для занять спортом та мистецтвом. Але і тут державні молодіжні групи, такі як Білоруський республіканський союз молоді, до 2007 року приєдналися до російських моделей. Тим не менш, літературні кола та розсіяні випускники таборів підтримували деякі зв'язки [11].

Співпраця зі ЗМІ була спробою поєднати громадське сприйняття завдяки спільним зусиллям на державних каналах, яка охопила мільйони глядачів. Такі охоплення пояснюються спільним простором і повсюдним розумінням мов, включно із російською, що дозволяло даним програмам виходити на межу рентабельності. Однак вже у середину нульових у Білорусі почали домінувати розпіарені російські інформаційні ресурси, котрі викривляли бачення жителів країни про сусідів та Європу з Америкою зокрема.

Україна відповіла на це власним медійним тиском, як-от чесне висвітлення без цензури постаті і політики Лукашенка на популярних каналах. В результаті, вже до 2008 року спільні програми зменшилися до спорадичних подій, розставивши дві сторони по різні боки барикад. Білорусь почала офіційно сповідувати русоцентричний наратив, посилюючи м’яку силу Росії, але водночас це позбавило її відкритого діалогу.

Соціальні програми та гуманітарна допомога були ще однією важливою ланкою відносин. Угода з ліквідації наслідків катастрофи Чорнобиля передбачала щорічно асигнування у розмірі 10 мільйонів доларів на спільні медичні дослідження та допомогу постраждалим регіонам, тобто, 20% території Білорусі та 5% території України. Цільовими бенефіціарами виступали 50 000 постраждалих до 2003 року [39]. Спільне регулювання проблеми дозволило транскордонний медичний обмін, коли українські лікарі лікували білоруських пацієнтів, і навпаки, що стало особливо актуально для

відносно віддалених і бідних сільських громад. Проте і ця сфера пережила переорієнтування на російські програми, скоротивши участь України.

На рівні діаспори не можна говорити про серйозні зв'язки і контакти, які б склалися і підтримувалися на постійній основі. Офіційні домовленості проклали шлях для створення мовних шкіл та культурних центрів, 15 з яких відкрилися до 2002 року для просування білоруської культури в Україні та навпаки. При цьому частина грошей надходила з Мінська для підтримки цієї ініціативи. Однак вже до 2009 року кількість центрів скоротилася до 10. Важливо, що деякі покоління все ж більше дізналися про справжню історію та мову сусідніх народів. Все ж не рідкісним у той час було явище білоруських класів у школах, особливо у прикордонних областях. Найбільше білоруських класів було у Чернігові, де проживало близько 20 000 білорусів, а українські класи стали популярними у Бресті із 8 класами, неподалік кордону із колись переважним українським населенням. Діти мали змогу вивчати класичні твори Тараса Шевченка та Янки Купала, вчили граматику і письмо [86]. У 2005 році бюджет дозволив підтримку обміну вчителями, досягши апогею у цій царині.

Хоча дані досягнення не змінили політичної траєкторії, яка все більше віддаляли столиці одна від одної, виводячи на перший план питання безпеки і російський вплив на сусіда. Так вже на тлі чергових фальсифікацій на виборах 2010 року у Білорусі та проєвропейському курсі України, відносини продовжували залишатися прохолодними, а Лукашенко все більше залежав від позиції Кремля, а не власного народу. Узурпація влади та утримання її з допомогою російських мереж ставила «останнього диктатора в Європі» у дуже вразливу позицію. Фактично єдина основоположна угода між Білоруссю і Росією змогла перекрити всі перспективи розвитку абсолютної більшості сегментів, перетворивши близьких партнерів на прохолодних сусідів. Рання жвавість освітніх обмінів, культурних фестивалів, медіа-

ініціатив, соціальних програм та інших напрямків почала згасати, виробляючи новий характер відносин.

За ось цей короткий період переорієнтування, Білорусь отримала свою групу російсько-орієнтованих інтелектуалів, закріпила домінування російської мови і культури, забезпечила безальтернативне фінансування свої потреб із Москви. Даний зсув приніс користь російським митцям та державним ЗМІ в Білорусі, наповнивши ефіри московською перспективою та поступово відриваючи країну від Заходу і демократії. Прикметно, що у Києві відбувалися цілком протилежні процеси.

Висновки до ІІІ розділу

Еволюція відносин Білорусі з Україною, на яку глибоко вплинули рамки Союзної держави, створені з Росією, являє собою переконливу історію стратегічного узгодження і екзистенційних протиіч. Союзна держава закріпила глибоку інтеграцію між Мінським та Москвою, що охоплює спільний економічний простір, скоординовану оборонну політику та спільну культурну орієнтацію. Для відносин з Україною найважливіше, що альянс переорієнтував пріоритети зовнішньої політики, поставивши Росію на перше місце як її головного партнера та відвівши Україні роль, що визнатимуть у Москві. Торговельні відносини з Україною різко скоротилися до середини 2000-х років, обумовлюючи економічний поворот субсидованими російськими енергоносіями та спільними підприємствами.

Зі свого боку, це змусило Україну шукати західні ринки та вимушено домовлятися із західними партнерами на противагу сусідам. Гуманітарна сфера, спочатку жваво пронизана освітніми обмінами, культурними фестивалями та співпрацею, зіткнулася з ерозією. Союзна держава забезпечила Білорусі стабільність та російський культурний відбиток, але

водночас розірвала збалансоване партнерство з Україною, перетворивши їхні зв'язки на прохолодне співіснування.

Економічна інтеграція Союзної держави мала глибокий вплив на динаміку торгівлі між Білоруссю та Україною, змінивши потік товарів і послуг. Білоруські промислові гіганти колись покладалися на українську сталь та комплектуючі, але спільний ринок Союзної держави переорієнтував ці поставки на російський бік, скоротивши двосторонню промислову торгівлю з 60% від загального обсягу до менш ніж 40%. Енергетичні біржі, де Україна постачала електроенергію для покриття 10% потреб Білорусі в 1990-х роках, скоротилися до незначного рівня. Торгівля сільськогосподарською продукцією також скоротилася. Даний зсув приніс користь російським енергетичним компаніям та білоруським державним підприємствам, проте для Україні це коштувало помітну частину національного бюджету, змусивши шукати ринок у Європі.

У сфері культури та освіти, ситуація склалася подібним чином, поступово скорочуючись і зводячи нанівець перспективи взаємопорозуміння. Культурні фестивалі, такі як «Слов'янський базар», призвели до того, що участь українців різко скоротилася, оскільки білоруські ЗМІ надавали пріоритет російському контенту. Схожі процеси у науці та мистецтві лише зміцнили у Білорусі російську ідентичність, розірвавши зв’язок із Україною.

Політичні наслідки цих змін були не менш показовими, що загострило відносини. Розміщення в Мінську російських військових активів та участь у спільних навчаннях контрастували з членством України в програмі НАТО «Партнерство заради миру», створюючи розрив у секторі безпеки. Політичні контакти, колись часті з візитами високого рівня, стали рідкістю. Такий союз надав Білорусі стратегічної глибини, але ізолював її дипломатично, оскільки західні схильності України поглиблювалися, зводячи двосторонній діалог до прагматичної необхідності. Виникла у той час російська-грузинська війна змусила Київ серйозно замислитися про можливі загрози на пострадянському

просторі, розуміючи що залежний диктатор Білорусі не стане гарантом невтручання. Недовіра і підозри тільки зростали, що не могло бути виправлено секторальними успіхами.

РОЗДІЛ IV

ПОЗИЦІЯ БІЛОРУСІ НА ТЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ (2014-2025)

4.1 Економічні наслідки російсько-українського конфлікту для Білорусі: торгівля, енергетика та транзит

2014 рік ознаменувався сейсмічним зрушенням у геополітиці Східної Європи з початком російсько-українського конфлікту, спровокованого анексією Криму Росією після Революції Гідності та подальшими заворушеннями на сході України. У цей період відбулася різка ескалація напруженості між Росією та Заходом, коли Європейський Союз та Сполучені Штати запровадили санкції проти Москви, підтримуючи суверенітет України, створивши умови для тривалого протистояння. На тлі цієї нестабільності Білорусь під керівництвом Олександра Лукашенка намагалася знайти делікатне балансування, позиціонуючи себе як посередника, зберігаючи при цьому глибокі зв'язки з Росією.

Початковою реакцією Білорусі був обережний нейтралітет, позиція, яка контрастувала з її формальним союзом з Росією в рамках Союзної держави. Лукашенко публічно уникав засудження дій Росії, зберігаючи дипломатичне мовчання щодо анексії Криму, що деякі інтерпретували як мовчазне схвалення збереження відносин з Москвою. Однак Білорусь також утрималася від прямої військової участі, що є помітним відхиленням,

враховуючи її роль союзника Росії. Натомість Мінськ запропонував себе як нейтральну територію для переговорів, приймаючи перші переговори за Мінським протоколом у вересні 2014 року між Україною, Росією та Організацією з безпеки та співробітництва в Європі [73]. Такий жест ббув зроблений як крок до позиціонування Білорусі в якості потенційного миротворця, використовуючи свою географічну близькість та історичні зв'язки з обома країнами для сприяння діалогу на тлі розколу між Заходом та Росією.

У міру того, як Захід і Росія зіткнулися через конфлікт, санкції вдарили по економіці Росії, а НАТО зміцнило її східний фланг, Білорусь вжила прагматичних заходів для захисту своїх інтересів. Лукашенко чинив опір тиску з боку Москви, щоб повністю приєднатися до її військової кампанії - тодішньої чи майбутньої. Вин прагнув за будь-яку мету не втягнути білоруські війська в конфлікт, незважаючи на використання Росією білоруської території як плацдарму. Стриманість, ймовірно, була зумовлена бажанням уникнути повного відчуження Заходу, оскільки Мінськ прагнув підтримувати торговельні зв'язки та уникати подальшої ізоляції. Водночас Білорусь поглибила економічну залежність від Росії, скориставшись знижками на постачання енергоносіїв та збільшенням торгівлі, що підтримало її економіку, що зазнала труднощів. Такий подвійний підхід дозволив Білорусі зорієнтуватися в умовах труднощів, балансуючи між виживанням та обережною незалежністю [4].

Треба розуміти, що Білорусь, хоча й не була стороною в бойових діях, опинилася на геополітичному канаті, її роль посередника забезпечувала тимчасовий захист, але також наражала її на критику з обох сторін. Режим Лукашенка, вже авторитарний, використав кризу для посилення внутрішнього контролю, розглядаючи це як необхідність проти втручання Заходу, проте довгострокові наслідки такої позиції, а саме поглиблення залежності від Росії, навпаки створили передумови для майбутніх викликів.

Розуміння всіх обставин неможливе без усвідомлення ступеню залежності Мінська та стратегії Росії, яка у цей час активно розгортала війська, проводячи гібридну операцію в Україні та паралельно посилаючи сигнали НАТО. Найгарячішою точкою стала підтримку сепаратистських сил зброєю та персоналом, дії, які до середини 2014 року забрали понад 1000 життів та призвели до переміщення сотень тисяч. Протистояння із активними бойовими діями, неконтрольованістю кордонів та участю російських інструкторів поставило під загрозу державність в Україні, яка щойно пережила революцію і одразу розпочала АТО на сході країни. На цей час Захід, зробивши певні висновки після війни РФ у Грузії, запровадив цільові санкції проти російських банків, енергетичних гігантів, таких як «Роснефть», та ключових фігур, включаючи близьке оточення Володимира Путіна. Паралельно ЄС і США надавали Україні фінансову допомогу для стабілізації економічної ситуації. У відповідь Москва звинувачувала Захід у нібито втручанні у внутрішній конфлікт [181].

На тлі загострення протистояння Лукашенко вдало скористався моментом, зробивши Мінськ дипломатичним центром, де 5 вересня 2014 року відбулося підписання Першого мінського протоколу [147] за участю представників України, Росії та ОБСЄ, спрямований на встановлення припинення вогню на Донбасі. Мінський процес і тристоронні контактні групи продовжували працювати, але найважливішими стали переговори наприкінці 2014 та на початку 2015 року (Мінськ II), де Білорусь сприяла досягненню угод про виведення військ та обмін полоненими. Фактично та угода закріпила лінію розмежування на Донбасі, яка залишалася майже незмінною до лютого 2022 року.

Дії Білорусі протягом цього періоду відображали ретельне подолання розриву між Заходом та Росією, зумовлене як виживанням, так і можливостями. Економічно країна сильно спиралася на Росію, а обсяг торгівлі до 2015 року зріс до 25 мільярдів доларів, оскільки Білорусь

експортувала продукцію, користуючись потребою Москви в надійних союзниках на тлі санкцій. Лукашенко також заручився доброю волею Заходу на фоні переговорного процесу, підтримуючи торгівлю з ЄС, яка досягла 12 мільярдів доларів [56], включаючи експорт поташу та молочних продуктів. У військовому плані Білорусь утримувалася від проведення російських наступальних операцій, хоча й дозволила спільні навчання, такі як «Захід-2014», за участю 10 000 військовослужбовців. Тоді подвійність дозволила Білорусі отримати кредит МВФ, що є рідкісною поступкою з боку Заходу, водночас уникнувши повного тягаря санкцій, які вдарили по Росії, ВВП якої того року скоротився на 3,7%.

Загалом ситуація у 2014 році була котлом нестабільності, оскільки Україна боролася з внутрішньою загрозою втрати державності, а економічний колапс призвів до девальвації гривні на 50%. Росія зіткнулася з міжнародною ізоляцією, її рубль обвалився на 40% відносно долара [145]. Лукашенко використав кризу для власних цілей. На міжнародному рівні його роль посередника набула обертів, ООН визнала зусилля Мінська, проте це мало свою ціну, поглибивши залежність від Росії.

Через єдність ринку і стрімку інтеграцію, санкції торкнулися і Мінська. У перший рік обмежень економіка втратила 2% ВВП. Однак, Лукашенко вчасно зрозумів як винести вигоду, знайшовши золоту можливість, позиціонуючи країну як міст між Росією та Україною. Обхід санкцій став цілеспрямованою політикою, яка не лише пом'якшила економічний удар, але й посилила вплив лідера. Економічний ландшафт різко змінився, оскільки санкції створили прогалини, які Білорусь поспішила заповнити, що призвело до сплеску торгівлі. Країна реалізувала себе як транзитний вузол, що призвело до зростання залізничних і автомобільних вантажних перевезень на 20% у 2016 році, що перенаправляло товари, щоб обійти російські обмеження [168].

Державна політика обходу санкцій набула форми, коли дозволила російським компаніям реекспортувати заборонені товари, преш за все електроніку та технології подвійного використання через свою територію, що до 2017 року щорічно приносило приблизно 500 мільйонів доларів [174]. Для Лукашенка цей торговельний бум був справжнім порятунком, наповнюючи державну скарбницю та зміцнюючи його внутрішню підтримку.

В енергетичному секторі санкційний тиск на російські проекти надав Білорусі стратегічну перевагу, змінивши її енергетичну динаміку з вражаючими результатами. Оскільки експорт російської нафти до Європи скоротився, Білорусь домоглася 20% знижки на імпорт сирої нафти у 2014 році, заощадивши 4 мільярди доларів щорічно та сприяючи 10% збільшенню виробництва на нафтопереробних заводах [138]. Це дозволило Білорусі реекспортувати очищене дизельне паливо та бензин до Європи, охоплюючи ринок, який відчайдушно потребував альтернатив, а також постачати Україні 1,5 мільйона тонн дизельного палива щорічно, щоб стабілізувати енергетичні потреби.

Логістично, трубопровід «Дружба» до 2016 року збільшив транзит нафти на 30%, слугуючи каналом для російської енергії для обходу західних заборон, одночасно з'єднуючи Росію та Україну. Енергетичний арбітраж, який приніс 1,2 мільярда доларів прибутку до 2018 року [96], став наріжним каменем стратегії обходу Лукашенка, зміцнивши його переговорну силу як з Росією, так і з Заходом.

Залізнична мережа Білорусі обробляла на 25% більше вантажів, досягнувши 70 мільйонів тонн у 2015 році, перенаправляючи українське зерно та російські метали через Мінськ. Режим вклав 300 мільйонів доларів у модернізацію автомагістралі та залізничного сполучення Брест-Мінськ, збільшивши транскордонну торгівлю з Україною на 15% та забезпечивши 600 мільйонів доларів транзитних зборів до 2017 року [126]. Обхід санкцій перетворився на формальну політику, коли Білорусь дозволила російським

фірмам використовувати свої порти та склади для реекспорту заборонених товарів, практика, що отримала назву «відмивання реекспортних грошей». На той момент схема була вигідною усім, адже також дозволило Україні опосередковано вийти на російські ринки, а Росії вдалося досягти Європи, Причому до 2016 року через Білорусь проходило 10% експортної торгівлі України.

Вікно можливостей перетворило негаразди на платформу для виживання та впливу. Економічно, торговельний та транзитний бум влили життєву силу в економіку, що хиталася, при цьому зростання ВВП відновилося до 1,5% у 2015 році [1], тоді як прибутки від енергетики зміцнили державні резерви. Політично, приплив доходів та міжнародна увага посилили його вплив, що сприяло його переобранню у 2015 році з підтримкою 83,5%, хоча це маскувало постійні репресії. Заборона торгівлі молочними продуктами, м'ясом та зерном в рамках контрсанкцій у серпні 2014 року, Білорусь збільшила виробництво молочної продукції на 12%, а переробку м'яса на 8%. Швидке збільшення було спричинене програмою державних субсидій на 200 мільйонів доларів, але весь цей обсяг був перенаправлений як надлишок до Росії, де попит різко зріс, збільшивши експорт з 2 мільярдів доларів у 2013 році до 3,2 мільярда доларів до 2016 року [177].

Білорусь також стала каналом для українських сільськогосподарських товарів, які були перенаправлені в обхід російських кордонів, причому обсяги транзиту зросли на 18% до 2 мільйонів тонн щорічно до 2017 року, що генерувало 300 мільйонів доларів зборів. Обхід санкцій тут включав взаємне перемаркування та перепакування російської та української продукції, практика, яка приносила 400 мільйонів доларів щорічно до 2018 року [149], позиціонуючи Білорусь як продовольчий міст під час конфлікту. Для Лукашенка цей сільськогосподарський несподіваний прибуток посилив

державний контроль над економікою та забезпечив лояльність сільських виборців.

У промисловій та виробничій сфері санкції на російську техніку та технології відкрили Білорусі можливості для розширення своєї виробничої та експортної бази, що продемонструвало її промислову спритність. Оскільки російські фірми постраждали від експортних заборон, білоруські заводи збільшили виробництво на 20%, досягнувши показника у 60 000 тракторів та 2 000 вантажівок щорічно [166], орієнтуючись на ринки Африки та Південної Америки, які раніше обслуговувала Росія. Цьому сприяли інвестиції в модернізацію, частково профінансовані російським кредитом, та роль Білорусі в реекспорті російських компонентів, таких як двигуни та сталь, замаскованих під вітчизняну продукцію, що принесло 600 мільйонів доларів до 2017 року. З логістики це вимагало розширення залізничних потужностей уздовж коридору Білорусь-Україна, де вантажоперевезення зросли на 22% до 75 мільйонів тонн у 2016 році, включаючи українські деталі машин, призначені для російських ринків. Така несподівана роль принесла ВВП країни 1,7% у 2016 році [127].

У галузі будівництва та інфраструктури санкції порушили експорт будівельних матеріалів з Росії, створивши нішу, яку Білорусь охоче зайняла. Російські виробники цементу та сталі зіткнулися з експортними заборонами, тож білоруські фірми наростили виробництво, збільшивши випуск цементу на 14% до 5 мільйонів тонн, а сталі -на 10% до 2,5 мільйона тонн. Відбувалося також перенаправлення українських цегли та пиломатеріалів через свою територію. Для Лукашенка зростання цього сектору фінансувало гучні проекти, такі як розширення Мінської національної бібліотеки вартістю 700 мільйонів доларів, завершене у 2017 році, що зміцнило його імідж модернізатора [111].

У технологіях та IT санкції відкрили для Білорусі можливість заявити про себе як про регіональний технологічний центр. Білоруські стартапи та

державні ІТ-фірми, що підтримуються Парком високих технологій, створеним у 2005 році, зафіксуваои 25% зростання доходів до 1,2 мільярда доларів до 2016 року [104], зумовлене попитом на альтернативи в кібербезпеці та розробці додатків. Слід визнати, що зростання сталося не без допомоги Москви, яка спрямувала інвестиції у розмірі 200 мільйонів доларів. На території країни просто реєструвалися сервери технологічних компаній та проводився реекспорт програмного забезпечення під національним брендом. Логістично це вимагало модернізації цифрової інфраструктури, зі збільшенням пропускної здатності широкосмугового зв'язку [10].

Текстильна та легка промисловість також адаптувалися. Оршанський льонокомбінат і «Камволь» збільшили виробництво на 12% до 50 мільйонів метрів тканини та 1,5 мільйона одиниць одягу. Авіакомпанія «Белавіа» розширила маршрути на 18% до 50 напрямків, перевозячи 3 мільйони пасажирів щорічно, тоді як автомобільні вантажні перевезення зросли на 25% до 80 мільйонів тонн [42].

Фінансовий сектор також адаптувався, перетворивши санкції на шанс зміцнити банківську систему та залучити капітал. Оскільки російські банки зіткнулися з обмеженнями SWIFT, білоруські банки втрутилися, обробивши 1,5 мільярда доларів торгового фінансування до 2015 року, включаючи російсько-українські транзакції, перенаправлені через Мінськ, щоб уникнути західного нагляду. Обхід санкцій тут включав створення фіктивних компаній для обробки російських платежів, завдяки чому вдалося заробляти до 350 мільйонів доларів щорічно до 2018 року. Така гнучкість зменшила вплив від девальвації рубля та підтримала державний бюджет. Однак у ЄС не збиралися терпіти участь Білорусі у схемах допомоги Росії, розпочавши власні розслідування. Комплексна відповідь на санкції стала рятівним колом для режиму Лукашенка, перетворивши кризу на платформу для економічної та політичної вигоди. Бум у різних секторах економіки дозволив країні заробити на конфлікті й посередництві [153].

Можна сказати, що санкції частково пішли на користь Мінську, який наростив можливості в переробці та транзиті. Окрім початкової 20% знижки на нафту, що дозволило заощаджувати 4 мільярди доларів щорічно, Білорусь у 2015 році домовилася про угоду про переробку додаткових 5 мільйонів тонн російської сирої нафти, що збільшило експорт до Європи на 15%. Додатково стан покращувався інвестиціями у розмірі 600 мільйонів доларів у модернізацію трубопроводів, що збільшило потужність «Дружби» на 35% у 2016 році. Обхід санкцій включав змішування російської нафти з білоруськими акціями для маскування походження [136].

Багатогранна реакція на санкції стала майстерним ходом режиму, перетворивши кризу на платформу для виживання та впливу. Сільськогосподарський, промисловий, фінансовий та енергетичний буми влили 2 мільярди доларів в економіку до 2017 року, підвищивши зростання ВВП до 2% та профінансувавши оновлення інфраструктури. У дипломатичному плані роль посередника в Мінських переговорах, підкріплена цією економічною гнучкістю, призвела до скасування більшості санкцій ЄС у 2016 році, що вивільнило активи на мільйони доларів і збільшило обсяг торгівлі до 12 мільярдів доларів до 2017 року [110]. Головна проблема полягала у тому, що цей «міст» був тимчасовим і сподіватися на нього як нову реальність було не можна. Загострення протиріч між державами і відсутність прогресу у регулюванні змушувало сторони розходитися по своїх таборах.

Період між 2018 і 2022 роками виявив суперечливу та амбівалентну траєкторію спроб Білорусі консолідувати економічні та політичні вигоди, отримані завдяки попереднім санкціям проти Росії. Те, що спочатку виглядало як хитра експлуатація геополітичних потрясінь, поступово перетворилося на структурну пастку, в якій залежність Білорусі від Росії поглибилася, а її простір для маневру у відносинах з Україною та Європейським Союзом звузився.

Продовження ролі Білорусі як транзитного посередника залишалося значним, проте прибутковість цих схем почала зменшуватися під пильнішим контролем з боку західних регуляторних систем. Європейські митні органи посилили моніторинг реекспорту, особливо в текстильній та машинобудівній галузях, а штрафи за ухилення від сплати податків досягли рівнів, які підривали чисті вигоди від тіньової економіки Білорусі [113]. Модель ухилення від санкцій, яка колись генерувала значну ліквідність для держави, стала менш надійною, оскільки багатонаціональні корпорації прагнули мінімізувати свій вплив вторинних санкцій.

Структурна асиметрія у відносинах ставала дедалі очевиднішою. До 2019 року на Росію припадало понад половина зовнішньої торгівлі Білорусі, і російський уряд почав використовувати цю залежність для просування порядку денного глибшої інтеграції в рамках Союзної держави. Фінансова підтримка, включаючи субсидії на імпорт енергоносіїв та кредитні лінії для модернізації інфраструктури, була обумовлена політичною лояльністю та подальшою гармонізацією регуляторних режимів. В результаті Мінськ залишився з меншою переговорною силою, не маючи об’єктивної змоги позиціонувати себе як незалежного економічного гравця. У цьому відношенні бум 2014–2017 років виявився нестійким, оскільки ті самі механізми, які дозволили Білорусі отримувати прибуток від санкцій, ще тісніше прив’язували країну до логістичних та фінансових ланцюгів Росії.

Відносини з Україною різко погіршилися після 2019 року, що відображало глибоку ерозію довіри. Попередня роль Білорусі як мосту для українського експорту до Росії все частіше ставилася під сумнів, особливо після того, як Мінськ, здавалося, вигравав від тиску Москви на Київ. Обсяг двосторонньої торгівлі скоротився [59], а політичні контакти були затьмарені сприйняттям в Україні того, що Білорусь функціонує як допоміжне продовження російських інтересів, а не як нейтральний посередник.

Звичайно, все це супроводжувалося зміною влади в Україні, гальмування мінського процесу і наростання дебатів навколо виборів Білорусі 2020 року.

Відносини з Європейським Союзом коливалися між обережним відновленням взаємодії та відновленням конфронтації. Внутрішньополітична криза 2020 року, спричинена суперечливими президентськими виборами, різко змінила цю динаміку. Масові протести в Білорусі та жорстоке придушення інакомислення ліквідували простір для прагматичного діалогу з Брюсселем. Натомість ЄС запровадив нову хвилю обмежувальних заходів, спрямованих не лише проти державних чиновників, але й проти ключових секторів білоруської економіки, таких як поташ та нафтопродукти. Нові санкції, на відміну від попередніх заходів, були більш комплексними та суттєво обмежували можливості Білорусі використовувати свою посередницьку роль для отримання фінансової вигоди.

Водночас, внутрішня економічна модель досягла меж своєї гнучкості. Інвестиції в міський розвиток та великі інфраструктурні проекти, які стали можливими завдяки транзитним несподіваним прибуткам середини 2010-х років, поступилися місцем фіскальному тиску та залежності від російської фінансової допомоги. Крах надій на приплив прямих іноземних інвестицій із Заходу після 2020 року змусив режим зосередитися на виживанні [38], а не на розширенні. IT-сектор, який колись прославлявся як перспективний вектор модернізації, постраждав від відтоку мізків, оскільки фахівці масово емігрували через політичні репресії та погіршення міжнародної інтеграції.

Геополітичною кульмінацією цих тенденцій стало глибоке закріплення Білорусі в стратегічній орбіті Росії до 2021–2022 років. Коли Москва розпочала своє широкомасштабне вторгнення в Україну в лютому 2022 року, білоруська територія була використана як плацдарм, що закріпило сприйняття Білорусі як співвоюючої сторони, а не нейтрального актора. Трансформація стерла будь-який залишковий авторитет, який міг мати Мінськ як посередник, і фактично позбавила його можливості балансувати

між Сходом і Заходом. Те, що почалося як тактичне використання санкцій проти Росії в середині 2010-х років, закінчилося у майже повному геополітичному союзі з Москвою, що супроводжується економічною вразливістю, втратою дипломатичної гнучкості та підвищеною схильністю до участі у протистоянні із Заходом.

Період після 2022 року кристалізував складну та суперечливу траєкторію розвитку білоруської економіки та політики, в якій короткострокові тактичні вигоди від попереднього санкційного арбітражу поступилися місцем глибшій структурній залежності від російської економіки [21], посилили міжнародну ізоляцію та зростаючу внутрішню напругу. В економічному плані безпосередній шок 2022 року призвів до різкого скорочення та рецесійної динаміки, оскільки традиційні західні торговельні канали та фінансові відносини звузилися; офіційні та багатосторонні оцінки зафіксували помітне скорочення ВВП та падіння реальних доходів, що змусило Мінськ покладатися на адміністративний контроль та спеціальні стабілізаційні заходи для стримування інфляційного тиску та збереження основних державних послуг. Початкова здатність білоруських транспортно-логістичних мереж охоплювати перенаправлені потоки виявилася недостатньою для компенсації макроекономічних витрат від санкцій та розриву європейських фінансових зв'язків.

Одночасно перенаправлення білоруської торгівлі та логістики на російські порти та коридори стало системним, а не випадковим. Заміна західних транзитних маршрутів російськими альтернативами прискорилася після 2022 року, коли Мінськ забезпечив собі розширені портові потужності та логістичні слоти в Росії для підтримки експорту добрив, нафтопродуктів та інших товарних ліній. Переорієнтація збільшила короткострокові експортні потоки, але інституціоналізувала залежність Білорусі від російської інфраструктури та ціноутворення, тим самим звужуючи простір для незалежної комерційної політики та посилюючи вплив економічних важелів

Москви. Спеціалізація на вузькому переліку експортних товарів ще більше посилила вразливість, в той час як російські виробники захопили більшу частку ринку, що призвело до помітного скорочення білоруських експортних доходів у сегменті добрив.

Сектор інформаційних технологій [116], колись динамічний вектор диверсифікації та надходжень в іноземній валюті, зазнав політично спричиненої кризи. Подвійні потрясіння політичних репресій після 2020 року та сприяння російському вторгненню у 2022 році призвели до значного відтоку IT-талантів та підприємців. Відтік кадрів зменшив внутрішній інноваційний потенціал, скоротив обсяг експортних послуг та прискорив переміщення високоцінних фірм до сусідніх держав ЄС та інших юрисдикцій. Відтік мізків підірвав не лише безпосередні експортні доходи, але й середньострокові перспективи технологічної модернізації та зростання, зумовленого приватним сектором.

У політичному та дипломатичному плані роль Білорусі у війні рішуче змінила міжнародний статус Мінська та обмежила його здатність дотримуватися збалансованої стратегії. Використання білоруської території для наступальних операцій підірвало будь-які залишкові претензії на неупередженість та призвело до каскаду санкційних заходів з боку Європейського Союзу, Сполучених Штатів та інших партнерів. Режими санкцій розширилися за сферою застосування та все більше були спрямовані на стратегічні сектори, а також ключових осіб, тим самим посилюючи економічну ізоляцію та фінансову розірваність.

На внутрішньому рівні цей зовнішній тиск взаємодіяв із посиленням авторитарного управління. Режим надавав пріоритет фіскальним та соціальним трансфертам, що зміцнювало стійкість режиму, одночасно поглиблюючи контроль над громадянським суспільством та ЗМІ, але такий вибір здійснювався ціною динамізму приватного сектору та міжнародної легітимності. Інфраструктурні проекти та державне будівництво, що раніше

фінансувалися за рахунок надприбутків від транзиту та російських кредитів, продовжувалися у вибірковій формі, проте їхній мультиплікаційний ефект був пом'якшений відтоком капіталу, стриманістю інвесторів та втратою людського капіталу.

Протягом перших років після вторгнення економічна картина поєднувала часткове відновлення основних показників, що підживлювалося переорієнтованою торгівлею, коливаннями цін на сировинні товари та російською підтримкою, з глибоко вкоріненими недоліками: обмеженою різноманітністю експорту, фіскальною залежністю від одного покровителя, зменшеним технологічним потенціалом та репутаційною ізоляцією, що обмежувало майбутні шляхи модернізації [81].

Економічні наслідки призвели до багатовимірної реконфігурації макроекономічної структури, складу торгівлі та логістичних мереж країни, що перетворило попередні опортуністичні здобутки на стійкі структурні обмеження. Реальний ВВП різко скоротився у 2022 році, оскільки експортні канали та іноземні фінансові зв'язки скоротилися, і хоча загальне зростання показало часткове відновлення в наступних кварталах, глибші показники, такі як доходи домогосподарств, інвестиційні потоки та диверсифікація експорту виявили стійку шкоду. Оцінки країн Світового банку описують рецесійний 2022 рік, за яким послідувала крихка стабілізація [99], зумовлена значною мірою адміністративним втручанням та зміцненням економічних зв'язків з Росією, а не поверненням широкої ринкової довіри.

Зміни в секторах були нерівномірними та показовими. Мінеральні добрива, історично основа експорту Білорусі, зазнали різкої переорієнтації ринку, оскільки покупці реструктуризували ланцюги поставок, щоб уникнути ризику санкцій. Частка Білорусі на світовому ринку різко впала, що призвело до помітного падіння надходжень в іноземній валюті та переорієнтації продажів на ринки, які терпіли вищий репутаційний ризик. Торгівля енергетикою та потоки нафтопереробленої продукції були аналогічно

перенаправлені, причому короткострокові обсяги частково підтримувалися транзитом, посередницьким за участю Росії, але при цьому маржа була стиснута, а ризики безпеки платежів підвищені. Статистика ЄС фіксує помітне падіння експорту послуг Білорусі до 2023 року, а обсяги прямих іноземних інвестицій зменшилися, оскільки основні західні інвестори відкликали або заморозили нові зобов'язання [107].

Показники державного та зовнішнього боргу демонстрували волатильність. Динаміка поточного рахунку змістилася від профіцитів у багатих на сировинні товари вікнах до дефіцитів, оскільки потреби в імпорті для переоснащення та заміщення поставок, викликані санкціями, зростали. Дані Світового банку висвітлювали ослаблену зовнішню позицію та епізоди активного макроекономічного управління, включаючи контроль цін та цілеспрямовану банківську підтримку для стабілізації інфляції та підтримки державних послуг.

Склад імпорту кристалізував вужчу виробничу базу. Імпорт все більше складався з проміжних товарів, що прокладалися через російські ланцюги поставок, замінюючи західні високотехнологічні ресурси російськими аналогами або альтернативами нижчої якості, що знижувало технологічну складову виробництва та обмежувало зростання продуктивності. Кумулятивний ефект полягає в тому, що профіль платіжного балансу все більше залежить від кількох товарів та від двосторонніх фінансових домовленостей, а не від диверсифікованих ринкових доходів.

Загалом, економічна реальність характеризується частковим відновленням, що супроводжується поглибленням структурної вразливості: скромне відновлення виробництва співіснує зі зменшенням диверсифікації експорту, жорсткішими умовами зовнішнього фінансування, логістичною залежністю від Росії, ослабленням припливу інвестицій та ерозією експорту високоцінних послуг. Така динаміка зменшує політичну автономію та підвищує суверенний вплив зовнішніх потрясінь, а це означає, що будь-яке

середньострокове відновлення вимагатиме як відновлення диверсифікованих торговельних зв'язків, так і структурних реформ, які за нинішніх геополітичних обмежень є політично та технічно складними.

4.2 Мінський процес і білоруська політика балансування

Політична та дипломатична роль Мінська у 2014 році стала ключовим центром міжнародного посередництва, що сталося завдяки поєднанню стратегічних, географічних та політичних факторів. 5 вересня 2014 року місто приймало переговори за Мінським протоколом, а в лютому 2015 року - Мінські угоди II, на яких зібралися президент України Петро Порошенко, президент Росії Володимир Путін, представники Організації з безпеки та співробітництва в Європі [79] та, що найважливіше, лідери Німеччини та Франції як учасники процесу. Вибір також був прагматичним: оскільки країни перебували у конфлікті, сторони шукали знайоме і шановане з обох сторін місце, кому були готові віддати роль нейтрального майданчика.

Рішення європейців брати участь у Мінських переговорах, незважаючи на санкції, запроваджені проти Білорусі за порушення прав людини, відображало продуманий компроміс, зумовлений терміновістю кризи в Україні. ЄС надавав пріоритет стабілізації конфлікту на Донбасі [119], а не забезпеченню санкцій, розглядаючи Мінськ як необхідне зло для досягнення миру. Санкції, спрямовані проти білоруських чиновників та державних підприємств, були частково призупинені у 2014 році для сприяння діалогу, при цьому ЄС запропонував обмежені торговельні поступки у вигляді послаблених обмежень, щоб стимулювати співпрацю Лукашенка. Суперечливий крок правозахисні групи засудили як поступку авторитарному режиму, але європейські лідери розглядали його як необхідність, враховуючи

потенціал конфлікту перекинутися за межі України та відсутність життєздатних альтернатив.

Лідер Білорусі особисто відіграв центральну роль, показуючи себе як прагматичного миротворця, щоб зміцнити свій міжнародний статус, забезпечуючи платформу для зустрічей російських та українських переговорників, а його уряд надавав логістичну підтримку, включаючи безпечні місця проведення та лінії зв'язку. І виконував цю роль і пізніше, протягом років роботи тристоронніх контактних груп [7]. Посередництво забезпечувало йому актуальність для Заходу, водночас зберігаючи прихильність Росії. Часті втручання, такі як наполягання на умовах припинення вогню під час Мінських переговорів II, допомогли укласти угоди, які включали часткове відведення військ і озброєнь та обмін полоненими, хоча їх виконання залишалося нестабільним. Особиста дипломатія, включаючи приватні зустрічі з Путіним та Порошенком, продемонструвала рідкісний випадок впливу Лукашенка, який використовував нейтралітет своєї країни [124].

Статус центру посередництва приніс відчутні переваги для Білорусі, хоча вони були пов'язані з певними застереженнями. У дипломатичному плані це підвищило авторитет Мінська, заслуживши похвалу Лукашенка з боку ООН та тимчасове потепління із Заходом, про що свідчить обережне послаблення санкцій ЄС у 2016 році, що розблокувало колись заморожені активи і збільшило обсяг взаємної торгівлі [66]. У політичному плані це зміцнило внутрішній наратив Лукашенка як важливого геополітичного гравця. Однак переваги були контроверсійними: поглиблена залежність від Росії обмежила і до того слабкий суверенітет, тоді як включеність ЄС залишалася умовною.

Треба визнати, що Мінський процес займає ключове місце в білоруській зовнішній політиці середини 2010-их та стала кістяком стратегії виживання самовизнаного президента Лукашенка після анексії Криму Росією

та спалаху протистояння на Донбасі. По суті, цей процес продемонстрував здатність Лукашенка інструменталізувати кризову дипломатію для зміцнення міжнародного статусу його держави та диверсифікації варіантів зовнішньої політики, одночасно викриваючи структурні обмеження автономії держави, настільки глибоко інтегрованої в політичну та безпекову орбіту Росії.

Першим моментом розуміння є парадоксальна подвійність позиції Лукашенка. З одного боку, Білорусь була формально пов'язана з Москвою через рамки Союзної держави, Організацію Договору про колективну безпеку та щільну мережу економічних залежностей. З іншого боку, лідер Білорусі вміло презентував себе як нейтрального посередника, підкреслюючи роль Білорусі як господаря та посередника, а не сторони конфлікту. Він прагнув створити імідж Білорусі як регіонального стабілізатора, здатного забезпечити нейтральну позицію, прийнятну як для Києва, так і для Москви, а також для Європейського Союзу та ОБСЄ. Таке позиціонування дозволило відіграти дипломатичну роль, непропорційну матеріальній вазі його країни, перетворюючи логістичне приймання на політичний капітал.

Інший момент полягає у стратегічному виборі часу для дій. У 2014–2015 роках, найважчому періоді російсько-українського протистояння, на тлі відкритого постачання військ і техніки, оточення українських під Іловайськом і зимового наступу на Дебальцеве, Білорусь використала свою посередницьку функцію, щоб стримати конфлікт і дійти до політичного урегулювання для окремих районів Донецької та Луганської областей. Україна розуміла цінність цього майданчика [9] і користалася роллю сусідньої країни, яка допомогла фактично заморозити конфлікт на лінії зіткнення, що майже не змінилася із 2015 до 2022 року, проголошуючи режими припинення вогню і відведення важкої техніки від фактичного фронту.

Важливо згадати, що лідер країни уникав питання статусу Криму, не визнаючи прямо російського суверенітету і приймаючи формулу «розуміння»

дій Росії без їх схвалення. Неоднозначна риторика дозволила йому уникнути відчуження і водночас тримати прочиненими двері для діалогу з Європою. У питанні Донбасу він наголосив на зацікавленості Білорусі в регіональному мирі та безпеці, наголошуючи на небезпеці поширення нестабільності через кордони. Таке формулювання дозволило йому здаватися прагматичним політиком, який захищає регіональний порядок, навіть коли його країна залишалася в геополітичному таборі Росії. На практиці цей балансуючий акт виявлявся у делікатному дипломатичному словнику.

Незважаючи на спроби диктатора проявити власну самостійність, тиск на його владу поступово зростав. Росія посилювала свій вплив, обумовлюючи фінансову допомогу та субсидії глибшими кроками інтеграції, включаючи пропозиції щодо гармонізації податкових кодексів, митних режимів та промислової політики. Опір Лукашенка повномасштабному поглинанню російськими інституційними рамками свідчив про його бажання зберегти суверенний простір для маневру, нерідко наражаючи країни на конфлікт, як це сталося під час одностороннього встановлення кордону з боку РФ, фактично порушивши двосторонні угоди. Якщо дивитися з точки зору суб’єктності білоруської влади, Мінський процес забезпечив тимчасове полегшення від західної ізоляції, але не змінив основної реальності залежності Білорусі від російських ринків, кредитів та гарантій безпеки.

Успіхи Мінська 1 та Мінська 2 так і залишилися в історії як перші і останні дипломатичні успіхи цього процесу [17]. Після 2015 року, однозначно, процес зайшов в глухий кут. Лідери зустрічалися все рідше, Мінськ став рутиною для осіб нижчого рівня, а найважливіші частини домовленостей не виконувалися, що збільшувало розрив у довірі. Відтак і зникала посередницька роль країни, втрачаючи свою актуальність. Україна дедалі більше скептично ставилася до нейтралітету сусіда, особливо після ознак глибшої військової співпраці. Захід також почав розглядати Мінськ не стільки як справжнього посередника, скільки як продовження стратегічного

середовища Москви. Внутрішня криза і невдала революція 2020 року ще більше підірвала довіру, оскільки придушення протестів відчужило європейських партнерів і знищило значну частину доброї волі, зробленої завдяки посередницьким зусиллям.

Тому з точки зору країни-приймача, мирний процес став одночасно і можливістю, і пасткою. Він дав керівнику можливість представити свою країну як незамінного гравця, але також викрив структурні обмеження національної активності. Балансування залежало від того, чи буде союзна держава толерувати обмежену самостійність, тоді як Європа була готовою взаємодіяти лише доти, доки Білорусь додавала будь-якої вартості для врегулювання конфлікту. Щойно корисність цього майданчика зменшилася, простір для маневру теж звузився.

Звертаючись до суті, процес мирного врегулювання був не просто серією зустрічей політиків і дипломатів, це була структурована спроба кодифікувати правову та дипломатичну базу для врегулювання конфлікту на сході України після початку бойових дій у 2014 році. Юридично угоди полягали в ухваленні письмових домовленостей під егідою Організації з безпеки та співробітництва в Європі, які були схвалені не лише Україною та Росією, а й міжнародними посередниками, а пізніше підтверджені резолюцією Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Такий механізм надавав процесу офіційного міжнародно-правового статусу, перетворивши політичні зобов'язання на обов'язкові до виконання зобов'язання згідно з міжнародним правом, хоча їх фактичне виконання на місцях залишалося недосяжним.

Офіційно Мінський процес датується 5 вереснем 2014 року [84], коли Тристороння контактна група, до складу якої входили представники України, Росії та ОБСЄ, зустрілася в Мінську за участю лідерів самопроголошених «народних республік» Донецької та Луганської областей. Група складалася з представників України (колишній президент Леонід Кучма), Росії (посол

Михайло Зурабов) та ОБСЄ (Хайді Тальявіні), були присутніми Олександр Захарченко та Ігор Плотницький, лідери самопроголошених «Донецької Народної Республіки» та «Луганської Народної Республіки». У підсумку перемовин це призвело до підписання «Мінського протоколу», в якому було викладено дванадцять ключових пунктів, серед яких були пункти про негайне двостороннє припинення вогню, децентралізацію і реформу влади в Україні шляхом надання спеціального статусу певним районам Донбасу, гарантії проведення місцевих виборів відповідно до українського законодавства, а також положення щодо безпеки кордонів, створення зони безпеки під моніторингом ОБСЄ та гуманітарного доступу.

Документ також передбачав виведення незаконних збройних формувань, звільнення заручників та амністію для учасників конфлікту. Однак, хоча протокол мав форму юридичної угоди, його неоднозначне формулювання та відсутність випрацюваних механізмів забезпечення виконання зробили його реалізацію непослідовною з самого початку. Попри успіх домовленостей, бойові дії на Донбасі тривали, загрожуючи оточенням українських сил у важливому тактичному пункті, логістичному вузлі регіону, місті Дебальцевому. Саме інтенсивність бойових дій і наступ ворога там, а також безперервні атаки на Донецький аеропорт, вимагали швидких політичних рішень, тож у січні 2015 року високі перемовини продовжилися.

Ескалація бойових дій призвела до другого етапу із підписанням угоди «Мінськ II» 12 лютого 2015 року після сімнадцяти годин переговорів за участю Ангели Меркель, Франсуа Олланда, Петра Порошенка та Володимира Путіна, учасників та званого Нормандського формату. Мінськ II був більш детальним, містив тринадцять пунктів та детальну послідовність заходів. Його положення включали всеохопне припинення вогню, відведення важкого озброєння для створення буферної зони 50–140 км, ефективний моніторинг ОБСЄ, конституційну реформу в Україні для гарантування децентралізації, відновлення контролю України над своїм міжнародним кордоном, звільнення

полонених та економічну відбудову постраждалих від конфлікту районів. Важливо, що Мінськ II був чітко схвалений Резолюцією 2202 Ради Безпеки ООН, яка перетворила його на міжнародне зобов'язання, визнане всіма державами-членами, принаймні номінально. Надалі це надало Росії потужний дипломатичний інструмент, тому що Москва могла наполягати на тому, що вона є лише гарантом угоди, схваленої ООН, одночасно тиснучи на Київ, щоб той виконав політичні поступки.

У 2015–2016 роках відбулося часткове виконання деяких гуманітарних положень [12]. Кілька обмінів полоненими відбулися під егідою ОБСЄ, а спорадичні припинення вогню ненадовго зменшили бойові дії. Тим не менш, до середини 2016 року стало очевидно, що суперечка щодо послідовності паралізує процес. Україна стверджувала, що відновлення прикордонного контролю є передумовою для місцевих виборів, тоді як Росія та сепаратистська влада вимагали спочатку проведення виборів. У Києві будь-яка спроба внести зміни до конституції викликала запеклий опір. У серпні 2015 року під час першого читання конституційних поправок біля будівлі парламенту спалахнули сутички, в результаті яких загинули троє військовослужбовців Національної гвардії. Даний інцидент підкреслив внутрішньополітичну ціну виконання політичних зобов'язань Мінська та закріпив небажання України продовжувати, позбавивши можливості тодішнього президента України Порошенка виконати взяті на себе зобов’язання.

З 2017 року процес майже зупинився, але інцидент із кораблями ВМС у Керченській протоці 2018 року небувало посилив напругу на тлі виборчої кампанії. Прихід до влади нового президента Зеленського, обраного на хвилі обіцянок відновити мир із Росією, дав поштовх реанімації врегулювання. Вже у грудні 2019 року відбувся перший і останній за участю Зеленського Нормандський саміт у Парижі, в якому взяли участь Ангела Меркель, Еммануель Макрон та Володимир Путін. Їхні перемовини фактично не

вийшли за рамки гуманітарних питань, звертаючись до теми припинення вогню, відведення озброєнь, спільного користування інфраструктурою, відведення снайперів та обміну полоненими. Незважаючи на всі спроби, питання прикордонного контролю знову не були вирішені. На той час громадська думка в Україні загострилася: опитування показали переважну опозицію до надання автономії сепаратистським регіонам [38].

Сфальсифіковані вибори наступного 2020 року, придушення революції, переслідування опозиціонерів та використання російських силовиків у придушенні протестів поставив остаточну крапку в ілюзії відносної незалежності диктатора. На тлі запровадження нових санкцій, невизнання Лукашенка президентом та широким порушенням прав людини, легітимність Мінського процесу страждала не меншим чином. Невдала революція стала вирішальним поворотним моментом для всього регіону, визначивши політичний ланшафт на наступні десятиліття. Втрата залишкової легітимності в очах Заходу та втрата авторитету всередині країни, масова еміграція молоді закордон, жорстка європейська реакція змусила диктатора буквально впасти на коліна перед Кремлем. Останній врятував самопроголошеного президента, але більше він собі не належав. Тоді ж Зеленський публічно запропонував перенести переговори до іншого міста, такого як Варшава чи Стокгольм, щоб уникнути враження упередженості Білорусі. Фактично, на той момент справжні контакти зникали, а процес вже не діяв.

Якщо до 2020 року Лукашенко міг принаймні підтримувати видимість нейтралітету в конфлікті на Донбасі, відмовившись офіційно визнати анексію Криму Росією, водночас дотримуючись стратегічних проросійських наративів, то після внутрішньої кризи поступово відмовився навіть від цієї мінімальної дистанції. До 2021 року, під зростаючим тиском та за відсутності західних каналів, він почав відкрито змінювати свою риторику. У листопаді 2021 року він вперше заявив, що Крим юридично є російською територією,

та оголосив про плани офіційних візитів. Жест ознаменував крах ретельно продуманої неоднозначності, яка дозволяла Мінську функціонувати як майданчик для переговорів, прийнятний для України та ОБСЄ.

Внутрішня криза зруйнувала стратегію балансування, яка лежала в основі зовнішньої політики Лукашенка з 2014 року [141]. Роками він лавірував між двома блоками, приймаючи переговори як доказ конструктивної ролі Білорусі та домагаючись послаблення санкцій від Європейського Союзу. Після серпня 2020 року це балансування закінчилося. ЄС та Сполучені Штати запровадили нові раунди санкцій, спрямованих як проти посадовців, так і проти ключових секторів економіки, тоді як Лукашенко повністю звернувся до Росії заради виживання. Путін швидко запропонував політичне визнання, гарантії безпеки та фінансову допомогу. Російські ЗМІ та радники з питань безпеки відіграли помітну роль у стабілізації режиму, підкреслюючи глибину залежності Білорусі.

З точки зору Мінського процесу, наслідки були фатальними. Вже до 2019 року Нормандський формат давав все меншу віддачу, а до 2020 року формат був де-факто заморожений. Зеленський, який спочатку намагався відродити переговори після свого обрання у 2019 році, дедалі більше скептично ставився до Мінська як до майданчика. Підтвердили сумніви слова лідера про визнання російських претензій на українську територію, а відтак більше не могла надійно проводити переговори щодо Донбасу.

Останній удар по історії спроб мирного вирішення конфлікту був завданий у лютому 2022 року, коли російські війська масово стягувалися на білоруську територію під виглядом спільних навчань, і стало зрозуміло, що Білорусь вже не просто приймаюча сторона, а оперативний союзник Росії. Повномасштабне вторгнення в Україну, частково розпочате з території Білорусі, поховали Мінські угоди назавжди.

Роль Білорусі в цій архітектурі була формально скромною [185], але символічно значною. Хоч країна і не була прямим учасником процесу, вона відігравала важливу роль для врегулювання, і мала перспективи стати більш самостійним гравцем перед усіма геополітичними силами. Незважаючи на пряму не-участь, вся історія Білорусі з 2014 року і до початку вторгнення прямо пов'язана із російсько-українським конфліктом, який як забрав у неї багато відсотків ВВП, так і надав багато можливостей для розвитку.

Як держава-господарка, країна забезпечила нейтральну територію, прийнятну для всіх сторін. Україна погоджувалися на посередництво, оскільки Мінськ був географічно близьким, але не був прямим учасником війни, а Росія була згодною, оскільки Білорусь була близьким союзником у рамках Союзної держави та Організації Договору про колективну безпеку. Вибір Мінська як місця проведення створив феномен самих «Мінських угод», так як назва міста стала скороченням для всієї системи врегулювання конфлікту, вбудовуючи столицю Білорусі в дипломатичну історію пострадянського простору. Для Лукашенка це підняло статус його країни з периферійної держави на очевидного гаранта європейської безпеки, надаючи його режиму неочікуваної легітимності в той момент, коли західні санкції проти Мінська все ще діяли.

Однак по суті мирний процес зіткнувся з серйозними обмеженнями. Ключові положення так і не були реалізовані. Угоди про припинення вогню неодноразово порушувалися, важке озброєння часто не виводилося, а спостерігачі ОБСЄ мали обмежений доступ до спірних районів. Передбачувана конституційна реформа в Україні, яка мала закріпити особливий статус для Донбасу, зустріла очікуваний опір у парламенті та у громадянському суспільстві, де її розглядали як підрив національного суверенітету. Росія та сепаратистська влада наполягали на тому, що політичні поступки повинні передувати відновленню контролю над кордоном, фактично заморожуючи здатність України відновити

територіальну цілісність без політичних витрат. Дана суперечка щодо послідовності стала центральною перешкодою, коли Україна вимагала перш за все безпеки, тоді як Росія вимагала політичних реформ.

Поступово Мінськ II функціонував не стільки як дорожня карта до миру, скільки як крихка основа для запобігання повній ескалації. Він забезпечував правову та дипломатичну парасольку, під якою переговори продовжувалися, але без досягнення довгострокового врегулювання. Саміти в Нормандському форматі періодично підтверджували відданість Мінську II, проте на місцях мало що змінилося. Угоди стали інструментом стратегічної комунікації, у якій Україна могла вказувати на порушення з боку Росії, а Росія натомість могла звинувачувати Київ у саботажі політичних положень, в той час як євроатлантичні союзники могли виправдовувати збереження санкцій.

Проблема полягала у подвійній природі процесу як частин права та політики. Він кодифікував зобов'язання та був схвалений ООН, проте на практиці функціонував як політичний інструмент, що дозволяє учасникам керувати ескалацією, вигравати час та стабілізувати лінії фронту без справжнього примирення [14]. Для Білорусі проведення цього процесу принесло чіткі дипломатичні дивіденди та представили тимчасові важелі впливу для балансування. Однак структурно Білорусь ніколи не була незалежним арбітром, адже її союз з Росією обмежував її нейтралітет.

З погляду сьогоднішньої ситуації, мирне врегулювання ілюструє як потенціал, так і обмеження домовленостей у асиметричних конфліктах. Майданчик для перемовин дозволив створити детальні документи, отримати міжнародну підтримку та сформувати міцну основу, яка проіснувала вісім років, проте не зміг вирішити основний спір щодо суверенітету і територіального контролю.

Можна підсумувати, що Мінський процес однозначно допоміг тимчасово зменшити рівень насильства після катастрофічних боїв [97], сприяв обміну полоненими та забезпечив дипломатичний канал, який запобіг повному зриву діалогу. І при цьому ж він не зміг вирішити ключові питання, серед яких були статус Донбасу, контроль над кордоном між Україною та Росією та послідовність політичних і безпекових зобов'язань. На практиці угоди лише формалізували глухий кут, що не міг і не призвів до справжнього примирення. На час розширення війни у 2022 році Мінськ перетворився з нейтрального посередника на співучасника війни, що підкреслило неможливість реального сприйняття режиму як окремого від Росії.

Виживання Лукашенка у 2020 році відбулося ціною власної суб’єктності. Режим став структурно залежним від Росії у фінансовій, військовій та політичній підтримці, і ця залежність перетворилася на зовнішньополітичні позиції, невідрізні від позицій Москви. Те, що колись було тактичним балансуванням, перетворилося на відверте узгодження. Криза 2020 року показала, що завершення Мінського процесу не було раптовим крахом у лютому 2022 року, а радше поступовою ерозією довіри, що почалася двома роками раніше. Коли Лукашенко втратив свою незалежність та повністю зосередився на Москві, процес втратив свою нейтральну позицію, а дипломатична фікція білоруського посередництва зникла. Останні роки мінської дипломатії були порожніми: зустрічі тривали, публікувалися комюніке, але ні суті, ні довіри не залишилося.

4.3 Військове союзництво з РФ та заморожування двосторонніх відносин

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року поставило Білорусь у безпрецедентний та незручний центр уваги, перетворивши її стратегічні військові відносини з Москвою з давнього, але

відносно сплячого партнерства на союз з високими ставками, повний ризиків та неохочої співучасті. За режиму Олександра Лукашенка Білорусь довго позиціонувала себе як найближчий союзник Росії в рамках Союзної держави, але війна виявила межі автономії Мінська, змусивши його служити плацдармом. Мінськ офіційно заперечував пряму участь, проте територія країни стала невід'ємною частиною операцій Росії, а російські війська зосередилися вздовж білорусько-українського кордону за тижні до вторгнення. Оперативне розгортання, скоординоване через спільні навчання, такі як «Захід-2021», у яких взяли участь 200 000 військовослужбовців з обох країн, розмило межі між підготовкою та агресією, що викликало світове занепокоєння та західні санкції, які вдарили по Білорусі сильніше, ніж будь-коли раніше [201].

Лукашенко публічно називав себе «нейтральною» стороною, водночас таємно забезпечуючи логістику Росії, наприклад, паливні склади та лінії постачання проходили через Гомельську та Брестську області [182]. Звичайно, те що Білорусь не перетворилася на зону бойових дій теж є частковою заслугою диктатора, котрий чинив опір повній мобілізації білоруських військ та прямій участі у війні. Усередині країни режим продовжив застосування жорстких заходів проти інакомислення та використовуючи війну як останній аргумент проти будь-якої непокори населення.

Ширший контекст полягав у ескалації гібридних загроз та регіональної нестабільності, коли НАТО посилило свій східний фланг, розгорнувши 40 000 військовослужбовців у Польщі та країнах Балтії до квітня 2022 року, а ЄС запровадив санкції на експорт білоруського поташу, скоротивши доходи та спричинивши скорочення ВВП [161]. Обмеження болісно вдарили по всій системі, спровокувавши ріст безробіття та породжуючи реальну загрозу розширення конфлікту. У відповідь на однозначне засудження своїх дій, Лукашенко скористався кризою для консолідації влади й підписав у червні

2022 року угоду з Росією на 2 мільярди доларів на винищувачі Су-30 та системи протиповітряної оборони С-400. Такий крок став демонстрацією намірів країни та показав потенційну готовність до майбутньої війни.

Тенденції вказують на поступову ерозію білоруської влади, оскільки Путін розглядає Мінськ як продовження російської території, про що свідчить розгортання російської тактичної ядерної зброї на білоруській землі в січні 2023 року. Звісно, диктатор назвав це «стримуючим фактором» проти НАТО, але він перестав впливати на абсолютну більшість дій і рішень, які відбуваються на його території. Новини про розміщення нових ракетних комплексів або використання повітряного простору Білорусі під час атак на Україну лише підтверджують тези написані вище.

У числовому відношенні можемо спостерігати фактичну мілітаризацію держави, де витрати на оборону зросли на 20% за останні роки. Більшої уваги потребують факти використання російської фінансової допомоги на ці потреби і проведення спільних військових навчань, де відпрацьовуються сценарії вторгнення. Спостереження експертів підкреслюють ще більшу ізоляцію Білорусі, оскільки санкції ЄС розширилися до 200 організацій до 2024 року, паралізувавши її банківський сектор і змусивши перейти на китайські позики [177]. Юридично про втрату залишків суверенітету свідчать конституційні поправки 2024 року, які надали Путіну право вето щодо зовнішньої політики Білорусі. Відтепер і юридично, і фактично відбувається перетворення колись нейтральної буферної держави на державу-прифронтову.

Правова складова стратегічних військових відносин Білорусі з РФ свідчить про поглиблення ролі Мінська в архітектурі безпеки Москви, формалізованої через договори та доктрини, що пов'язують дві країни у все більш асиметричному партнерстві. Центральним елементом цього є структура Союзної держави, яка еволюціонувала та включила положення про військову інтеграцію, зокрема Угоду про спільну оборонну політику 2009

року. Пакт передбачав скоординоване військове планування та спільні навчання, але вторгнення посилило його масштаби, а Воєнна доктрина Росії 2020 року чітко назвала Білорусь критичним союзником на її «західному стратегічному напрямку», що набуло чинності після оновлення Організації Договору про колективну безпеку 2022 року. [126] Доктрина розглядає Білорусь як буфер проти розширення НАТО, посилаючись на її довгий кордон з Україною та близькість до Польщі і країн Балтії як виправдання для спільних оборонних зобов'язань, що відображає намір поглинути Білорусь у свою військову орбіту.

Правові зв'язки ще більше зміцнилися після підписання в лютому 2022 року Договору про розміщення російських військ та сучасного озброєння на білоруській землі без схвалення парламенту, що Лукашенко виправдовував як «оборонний захід» проти західної агресії [140]. Договір базувався на угоді про Союз ППО 2017 року, об'єднавши білоруські та російські ВПС під єдиним командуванням, і був закріплений оголошенням у січні 2023 року про розгортання тактичної ядерної зброї, що зберігаються на базі 43-ї гвардійської ракетної армії поблизу Ліди. Слушно згадати у цьому контексті Програму розвитку Союзної держави на 2021 рік, яка передбачає виділення 2 мільярдів доларів на військову інфраструктуру, включаючи модернізацію аеродромів, таких як Барановичі, де зараз розміщені російські винищувачі Су-35.

Юридична інтеграція викликала дискусії щодо суверенітету Білорусі, а згадка в російській доктрині Мінська як «співвоюючої сторони» в потенційних конфліктах, кодифікована в Стратегії національної безпеки 2023 року, викликає тривогу. Пункт доктрини про «колективне реагування на зовнішні загрози» зобов'язує Білорусь підтримувати Росію у військовому плані. Режим Лукашенка відповів на це конституційною поправкою 2023 року, що дозволяє розміщення ядерних баз. Валерій Герасимов, начальник Генерального штабу Росії, прямо координує структури спільного

командування, а міністр оборони Білорусі Віктор Хренін публічно схвалив ядерний крок [178]. І хоч поки питання єдиних військ і єдиного фронту не узгоджені, відсутність альтернатив ставлять Білорусь у ситуацію вибору без нього самого.

Розгортання військ та проведення спільних навчань перед вторгненням в Україну значно посилили мілітаризацію білоруської території, змінивши її стратегічну роль. Напередодні вторгнення Росія зібрала до 30 000 військовослужбовців у Білорусі під виглядом навчань «Захід-2021», що перетворилося на підготовчий майданчик для київського наступу. За оцінками НАТО, ця присутність досягла піку в 40 000 військовослужбовців до березня, включаючи підрозділи 76-ї гвардійської десантно-штурмової дивізії, яку підтримували 200 танків та 150 артилерійських систем [115]. Після вторгнення Росія зберегла ротаційну присутність, розмістивши 10 000 військовослужбовців на базі Осиповичі. Із території Білорусі завдавалися ракетні удари по цілях в Україні. Спільні навчання у наступні 2023 і 2024 роки включали бойові стрільби поблизу польського кордону, у відповідь на що Польща і балтійські держави обмежували роботу пропускних пунктів і фактично закривали кордон у 2025 році.

Оцінки значення даних фактів різняться, проте очевидно що мілітаризація має глибокі наслідки для архітектури безпеки Європи, зміщуючи баланс континенту в бік посиленої позиції часів холодної війни. НАТО відповіло розгортанням 100 000 військовослужбовців на своєму східному фланзі до 2024 року, з постійними базами в Польщі та Литві в межах 50 км від Білорусі [196]. Постійне розміщення ядерної зброї в Білорусі спонукало ЄС розширити санкції, тоді як США активували систему протиракетної оборони Aegis у Румунії. Старт нової гонки озброєнь очевидний, оскільки Росія та Білорусь планують нарощувати свою військову міць, що потенційно дестабілізує обмеження Договору про звичайні озброєння в Європі 1990 року [47].

Україна розглядає Білорусь як співагресора, і звинувачує участь держави у 50 ракетних ударів та атак безпілотників, здійснених з білоруської території до 2023 року, в результаті яких загинуло 200 мирних жителів. Громадська думка в Україні показує, що 85% респондентів не довіряють Білорусі, і закликають до санкцій та зміцнення кордонів. Білорусь, у свою чергу, мілітаризувала свій кордон протяжністю, що Лукашенко назвав захистом від «українських провокацій» [166].

Трансформація архітектури безпеки та напружені двосторонні зв'язки породжують привид постійної загрози, але майбутнє не є остаточним. Реакція Європи може змусити Білорусь переглянути свою роль, особливо якщо економічні труднощі змусять Лукашенка вести переговори. Для України загроза здається неминучою, проте історичні зв'язки пропонують слабку нитку для примирення, якщо з'явиться політична воля. Вторгнення замкнуло Білорусь у військових обіймах Росії, але такі кейси, як епізодична непокора Лукашенка із відмовою від спрямування білоруських військових проти України свідчать про простір для маневру, хоча ядерна присутність та навчання сигналізують про довгостроковий виклик [137]. Чи стане ця ворожість постійною, залежить від післявоєнної динаміки, причому поточна траєкторія схиляється до укріпленого розколу, пом'якшеного можливістю прагматичних зрушень.

Прогнози та оцінки стратегічних військових відносин Білорусі з Росією після вторгнення в Україну у 2022 році сильно різняться, відображаючи поляризовані погляди ключових зацікавлених сторін. У Білорусі офіційний наратив, що поширюється режимом через державні ЗМІ представляє об'єднання як оборонну необхідність, «захисну парасольку» від розширення НАТО, а прогнози підкреслюють короткострокову стабільність та економічні вигоди від російської підтримки [146]. Опитування незалежного центру «Весна» у 2023 році показують, що 55% респондентів побоюються, що воно підриває суверенітет, а опозиційні діячі прогнозують «повзучу анексію», яка

може призвести до повного російського контролю до 2030 року, якщо здоров'я Лукашенка погіршиться.

З точки зору Росії ці відносини розглядаються як наріжний камінь «стратегічної глибини», а прогнози Ради міжнародних справ Росії передбачають створення єдиного «Західного фронту» до 2027 року, інтеграцію білоруських військ до російського командування. В Україні перспектива полягає в екзистенційній загрозі для держави. Україна прагне досягти ізоляції Білорусі за допомогою санкцій та захисту через інтеграцію в НАТО, одночасно сприяючи розвитку опозиційних мереж, таких як мережа Тихановської. Західні погляди, згідно зі звітами Атлантичної ради прогнозують «гібридну васальну державу» для Білорусі до 2030 року. Євроатлантична спільнота прагне до зміни режиму або нейтралізації, захищаючи себе за допомогою посиленої передової присутності НАТО [159].

Треба сказати, що Україна не стала офіційно розривати дипломатичні відносини із Мінськом і донедавна у Білорусі працював посол України, призначений ще до революції 2020 року. Дипломатичні і політичні канали працюють, а це значить що Україна зацікавлена у самостійній Білорусі як гаранта безпеки чи держави із нейтральним статусом. Реальне відновлення відносин можливе або зі зміною курсу чинного режиму, або із встановленням нових демократичних сил у Білорусі, що майже неможливо уявити собі в умовах російської військової присутності. В національних інтересах України є недопущення анексії Білорусі, тож з великою долею вірогідності, чекати мирного співіснування не доводиться.

Висновки до IV розділу

Траєкторія розвитку взаємодії Білорусі з Росією, особливо після ескалації російсько-українського конфлікту у 2014 році та повномасштабного

вторгнення у 2022 році змінилася радикальним чином. Мінський процес як дипломатичний канат та військовий союз з Росією, який заморозив двосторонні зв'язки з Україною, демонструють протиріччя які трапилися за останні 11 років. Економічні наслідки конфлікту були глибокими, динаміка торгівлі змінилася, оскільки санкції проти Росії у 2014 році, спрямовані проти банків, енергетичних компаній та оборонного сектору, створили як можливості, так і вразливості. Білорусь скористалася цим, збільшивши експорт машин, добрив та харчових продуктів, при цьому обсяги торгівлі зросли, а сільськогосподарське виробництво збільшилося.

Логістика процвітала як транзитний вузол, залізничні вантажні перевезення зросли, принісши додаткові мільйони доларів зборів. Обхід санкцій шляхом реекспорту заборонених товарів як нова галузь економіки додали понад мільярд доларів прибутку. Міжнародні санкції після 2022 року, спричинені розміщенням російських військ у Білорусі, скоротили ВВП на 5% у 2022 році, скоротили експорт та торгівлю, що зробило Білорусь дедалі залежнішою від Росії.

Мінський процес, започаткований у 2014 році підписанням Мінського протоколу I, продемонстрував спробу Білорусі збалансувати свій союз з Росією роллю посередника. Спочатку ця політика принесла престиж, але пізніше стала небезпекою. Мінськ сприяв досягненню перемир'я у вересні 2014 року та укладанню Мінських угод II у лютому 2015 року, позиціонуючи Лукашенка як нейтрального посередника та заручившись тимчасовою прихильністю Заходу, що призвело до послаблення деяких обмежень. Все було зумовлено прагматизмом з метою уникнення прямого конфлікту та забезпечення російських позик. Пізніше слабшання позицій Лукашенка виявило безліч вразливостей, остаточно кинувши його в обійми Москви після невдалої революції 2020 року. Той час датується висловлюваннями про Крим і Донбас, втрата власного статусу і фактичною заморозкою мирного врегулювання.

Військовий союз з Росією перетворив Білорусь на державу-співагресора, заморозивши її відносини з Україною та порушивши екзистенційні питання щодо її суверенітету. Розгортання тисяч російських військовослужбовців та розміщення ядерних боєголовок у Ліді узгодили Білорусь з порядком денним безпеки Росії. Наслідком цього стали збільшення витрат на оборону на 20% та створення спільного командування. При цьому в Україну продовжували летіти ракети і безпілотники з Білорусі, приносячи численні жертви. Тема Білорусі буде центральною у зовнішній політиці України, разом із захистом державного кордону і протистояння російським впливам, які загрожують навіть повною анексією території країни.

Рішення Білорусі об'єднатися з РФ було прорахованим кроком для виживання в 1990-х роках, використовуючи економічну та військову підтримку для подолання пострадянського хаосу, а початкові переваги здавалися виправданими. Однак ціна різко зросла з 2014 року, а економічна залежність, міжнародна ізоляція та військові втручання перетворили ці здобутки на потенційно руйнівний тягар. Всі прибутки були компенсовані обмеженнями і санкціями, і найголовніше - майбутнім країни. Країна ще не є остаточно втраченою, і найбільші зміни її чекають попереду.

Пострадянський простір дедалі більше фрагментується, а інтеграційні зусилля втрачають оберти, оскільки держави проводять багатовекторну політику. Геополітична реконфігурація триває, економічне зростання Китаю та культурний вплив Туреччини кидають виклик владі Москви. Перспективи вказують на багатополярний регіональний порядок до 2030 року, де Росія залишатиметься впливовою, але ділитиме сцену з Китаєм, ЄС та Туреччиною, залежно від економічної сили та вирішення конфліктів. Дехто сподівається на хвилю реінтеграції, якщо Росія пом'якшить свою позицію після 2025 року, хоча історичні закономірності породжують скептицизм.

Майбутнє регіону, ймовірно, цілком залежатиме від того як і на яких умовах закінчиться війна в Україні, а значить і що буде з Росією.

ВИСНОВКИ

1. Вивчення міждержавних відносин структуровано навколо множинності теоретичних підходів, кожен з яких пропонує різні інтерпретаційні призми, через які можна зрозуміти міждержавні процеси. Жодної окремої теорії недостатньо для охоплення складності пострадянських двосторонніх відносин, адже їхня різноманітність включає і асиметрію влади, й непублічні інституційні домовленості, і виклики ідентичності. Для їх врахування потрібен синтез реалістичних, ліберальних, конструктивістських та критичних підходів. Вважаємо, що історико-інституційна перспектива дозволяє найкраще простежити довгострокові структурні моделі та виявити інституційну спадщину, яка продовжує формувати сучасну взаємодію. Методологічний плюралізм, який набув особливої популярності в останні роки, також заслуговує уваги завдяки розширенню можливостей аналізу еволюції дипломатичної практики та координації безпеки.
2. Огляд сучасного стану наукових досліджень українсько-білоруських відносин підкреслює як глибину, так і фрагментацію існуючих робіт. Хоча численні дослідження надають детальні описи конкретних періодів, угод чи сфер політики, залишається брак інтегрованих опусів, які б поєднували внутрішньополітичні трансформації, зовнішній тиск та регіональні стратегічні міркування в цілісну аналітичну працю, бажано із помітним хронологічним охопленням. Джерельна база демонструє значну увагу до безпекових та економічних вимірів, але соціально-культурні, символічні та дискурсивні фактори часто недостатньо вивчені, що залишає прогалини в розумінні всього спектру двосторонньої взаємодії. Значна частина досі зосереджена на описовому або конкретному аналізі, а не на виявленні основних причинно-наслідкових механізмів та переломних моментів, що ускладнює оцінку їх явної академічної цінності.

Просування вивчення українсько-білоруських відносин вимагає як концептуальних інновацій, так і методологічної ретельності. Синтезуючи

теоретичні висновки з емпіричними дослідженнями, роботи створюють рамки, здатні охопити динамічний та багаторівневий характер відносин. Вони підкреслюють важливість розгляду двосторонніх відносин не як статичних або виключно інструментальних домовленостей, а як процесів, що постійно формуються внутрішньополітичною логікою.

Витоки українсько-білоруських зв'язків після розпаду Радянського Союзу були зумовлені спадкоємністю еліт радянської епохи та структурами пізньої соціалістичної системи. Співпраця пострадянської номенклатури сформувала ранні етапи незалежності обох держав, вбудовуючи в їхні інституції моделі політичної обережності. Підписання Біловезьких угод стало не стільки революційним розривом, скільки переговорною реконфігурацією влади елітами, які прагнули зберегти контроль попри системний колапс. Спільна спадщина створила амбівалентну основу для двосторонніх відносин, що характеризувалися прагматичним співіснуванням та збереженням численних неформальних каналів координації, що кореняться у спільних адміністративних та ідеологічних традиціях.

3. Перше десятиліття незалежності було визначено рідкісним моментом стратегічної конвергенції між Києвом та Мінськом. Обидві держави зіткнулися з викликом денуклеаризації та імперативом переосмислення своєї безпекової ситуації за відсутності колишньої військової координації. Співпраця в рамках роззброєння та нерозповсюдження відображала тимчасове узгодження інтересів, в яких домінували бажання отримати міжнародну легітимність і уникнути вплутування у військовий порядок денний Москви. Однак навіть у цій, здавалося б, спільній сфері асиметрія була очевидною. Білорусь, більш залежна від російської економічної підтримки, поступово схилялася до реінтеграційних тенденцій, а Україна на противагу прагнула більш автономного шляху диверсифікації безпеки.

Не менш важливим був розвиток правових та інституційних основ співпраці. Між 1991 і 2001 роками обидві держави підписали значну

кількість договорів та угод, які намагалися кодифікувати дружбу, економічну взаємодію та регулювання кордонів. Водночас формальні документи часто маскували основну крихкість, тому що їм бракувало механізмів забезпечення дотримання й майже повністю залежали від зміни політичних настроїв. Хоча двом країнам вдавалося підтримувати відносну стабільність та формальну співпрацю, глибші структури їхньої взаємодії передвіщали суперечності, які згодом визначили траєкторію їхніх відносин.

Регіональне та глобальне середовище початку XXI століття наклало нові обмеження та можливості, які переосмислили стратегічну поведінку. Геополітична невизначеність періоду після 2000 року, у поєднанні зі зростаючою наполегливістю Росії та формуванням Союзної держави» Росії та Білорусі, поступово змістила зовнішньополітичну орієнтацію Мінська в бік глибшого узгодження з Москвою. Процес зменшив стратегічну автономію Білорусі та обмежив простір для незалежного двостороннього порядку денного з Україною. Структура Союзної держави фактично переорієнтувала білоруську дипломатію і ринок, відвернувши увагу від України. Україна ж проводила більш гнучку зовнішню політику, коливаючись між європейською інтеграцією та прагматичним пристосуванням до Росії, що ввійшло в історію під назвою політики «геополітичного шпагату». Вже за декілька років Київ і Мінськ діяли в межах різних нормативних та стратегічних екосистем, поступово скорочуючи зв’язки.

4. В економічному плані той період відзначився як кількісним зростанням, так і якісною напруженістю. Торгівля між Україною та Білоруссю значно зросла, і Україна стала одним із ключових партнерів Білорусі в транзиті енергії, обміні машинами та реекспорті продукції нафтохімічної промисловості. Залежна від переробки російських енергетичних ресурсів економіка Білорусі використовувала Україну переважно як логістичний коридор та додатковий ринок, тоді як Україна прагнула зберегти доступ

до білоруських промислових товарів на тлі власних нерівномірних економічних реформ. Прагматизм тимчасово затьмарив політичні розбіжності, але також закріпив модель транзакційних відносин, вразливих до зовнішніх потрясінь та політичних зрушень. За фасадом стабільності торговельні моделі відображали залежність, а не диверсифікацію, і обидві держави залишалися прив'язаними до економічного гравітаційного поля Росії, що обмежувало їхню здатність розвивати незалежну промислову та технологічну співпрацю.

5. Соціально-культурна сфера представляла собою неоднозначну картину. Незважаючи на зростання політичних розбіжностей, транскордонний культурний обмін та академічна співпраця продовжували розвиватися. Близька зрозуміла мова та історична близькість сприяла постійному міжособистісному спілкуванню. Проте вже незабаром політичний режим Білорусі посилив контроль над інформацією та громадянською активністю, що серйозно контрастувало із ситуацією в Україні. Символічний капітал «слов'янського братства» втратив значну частину своєї інтегративної функції. Відтак розширення формальної та економічної співпраці співіснувало з ерозією стратегічної довіри та ідеологічної близькості, що мало рано чи пізно призвести до перелому.
6. Анексія Криму Росією та початок війни на Донбасі став вирішальним каталізатором, який переосмислив геополітичну позицію Білорусі та фундаментально змінив її взаємодію як з Києвом, так і з Москвою. Лукашенку довелося стояти перед вибором, який зрештою визначив все на роки вперед. Спочатку Білорусь прагнула представити себе нейтральним посередником та надати дипломатичну платформу для переговорів, проте структурна залежність від Росії в економічному, енергетичному, військовому і політичному плані що поступово підривало можливість справжньої рівновіддаленості від ближнього конфлікту.

Реакція світу і запровадження санкцій проти РФ напряму торкнулося Білорусі. З одного боку, закриття та перенаправлення торговельних шляхів через конфлікт порушило традиційні ланцюги поставок та ринки, наражаючи білоруський експорт на нестабільність та опосередкований вплив санкційних режимів. З іншого боку, Мінськ намагався скористатися ситуацією, реекспортуючи товари, виконуючи роль логістичного посередника між Росією та третіми ринками, а також використовуючи свою роль «сірого коридору» для санкційних товарів. Та все має свої межі, включно із політикою обходу санкцій. Із розширенням євроатлантичних санкцій економіка Білорусі ще більше перепліталася з російською, втрачаючи здатність до автономного маневрування. Співпраця в енергетичній сфері відбувалася за тією ж схемою, хоча транзит російської нафти та газу через Білорусь залишався стратегічно важливим, важелі впливу, які Мінськ колись мав у цих переговорах, різко зменшилися.

Багатообіцяючий Мінський процес спочатку різко підвищив дипломатичну видимість Білорусі, яка почала творити імідж регіонального посередника. Проведення мирних переговорів між Росією та Україною у 2014–2015 роках тимчасово перепозиціонувало Білорусь як простір переговорного нейтралітету, що принесло їй обережну повагу як з боку ЄС, так і з боку України. Після 2015 року жодного помітного процесу врегулювання не трапилося, тож процес залишався формальним місцем зустрічей для вирішення точкових питань. Спроба новобраного президента Зеленського перезапустити домовленості не знайшли розуміння і підтримки, а посилення авторитарних тенденцій у Білорусі ставала незручною для європейців. Сфальсифіковані вибори та невдала революція 2020 року із жорстким придушенням протестів кинула Лукашенка в обійми РФ, яка вчасно надала економічну, військову та політичну підтримку. Те, що колись було тактикою стратегічного балансування, перетворилося на незворотну траєкторію політичного васалітету.

Наступного 2021 року самопроголошений диктатор фактично визнав Крим російським, що стало фактичним закриттям переговорного майданчика. На момент повномасштабного вторгнення Росії в Україну офіційна неучасть Білорусі більше не могла приховувати її суттєву співучасть. З її території відбувався наступ основних сил на українську столицю, і протягом наступних місяців звідти здійснювалися дронові і ракетні удари по цілям в Україні. Білоруський суверенітет функціонально підпорядкувався військовим розрахункам Москви.

Внаслідок цього двосторонні відносини з Україною вступили у фазу глибокого заморожування без офіційного розірвання. І хоч на початку вторгнення були спроби вести перемовини з російською стороною у білоруському прикордонні, все ж центр перемістився у Стамбул. Економічна співпраця була значною мірою призупинена, а образ Білорусі в українській громадській свідомості змінився з образу складного сусіда на образ співагресора. Перетворення Білорусі з посередника на співучасника втілює трагедію держави, яка, прагнучи безпеки через залежність, втратила ту саму автономію, яку вона прагнула зберегти. Питання чи перекинеться вогонь війни на її територію видається питанням часу.

7. Наразі важко передбачити, яке майбутнє чекає на нашого сусіда і який характер можуть набути зв'язки з Україною. Траєкторія політичної та геополітичної еволюції Білорусі залежить від складної динаміки та ширших результатів війни Росії проти України. Найбільш ймовірно, що Білорусь на тривалий час залишиться в орбіті Росії, становлячи постійну загрозу нашій безпеці. Втрата суверенітету перетворить її на уявну державу, а насправді стане продовженням Росії, яка здійснюватиме провокації проти України, Польщі, країн Балтії.

Більш оптимістичний сценарій передбачатиме поставторитарну трансформацію в Білорусі. Поява нового політичного керівництва може відновити передумови для поступового потепління у відносинах з Києвом. У

такому випадку Україна може стати не просто сусідом, а союзником і гарантом безпеки, щоб країни не могли загрожувати одна одній. Лишається можливість, що Мінськ знову спробує підтримувати крихкий баланс та уникатиме участі в авантюрах РФ. Проте уце можливо поки існує цей режим Лукашенка, який все ж добігає кінця і країну очікуватимуть різкі зміни.

Майбутнє українсько-білоруських відносин визначатиметься не стільки дипломатією, скільки політичною еволюцією самої Білорусі. Якщо режим продовжуватиме підпорядковувати національні інтереси амбіціям Росії, розкол між двома країнами зберігатиметься. І як тільки Білорусь поверне собі свободу дій та стане на шлях суверенного оновлення, історичні, культурні та людські зв'язки між двома народами можуть знову служити основою для примирення та партнерства. А поки Україна мусить зберігати пильність і серйозно усвідомлювати ризики російської присутності у Білорусі як національної загрози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієвець М., Секо Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до без альтернативності // Україна -Європа -Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип. 17.
2. Артимишин, П., Меренюк, Х. (2024). Україна та українці в пострадянських білоруських підручниках та посібниках з історії: колективна монографія. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. ISBN 978-617-14-0372-7 https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?downloadid=966
3. Балабаниць А. В., Дорошев Д. В. Українсько-білоруські відносини у координатах «Східного партнерства» // Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір : матер. IV міжнар. наук.-практ. конф., Маріуполь : МДУ, 2017. - С. 30–32.
4. Бетлій О. В., Прейгерман Є. Л. Аудит зовнішньої політики: Україна-Білорусь : дискусійна записка [Електронний ресурс]. -Київ : Інститут світової політики, 2016. -54 с.
5. Білорусь скоротила імпорт нафти з Росії на 41%. URL: https://ukranews.com/ua/news/73057-bilorus-skorotyla-import-nafty-z-rosii-na41
6. Боринська, О. (2018). Порівняльний аналіз політичних трансформацій України та Білорусії у посттоталітарний період. Наукові записки, 30 (2). https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/borynska_porivnialnyi.pdf
7. В'яземська Т. Чернігівський саміт : [українсько-білоруські відносини] / Т. В'яземська // Президентський вісник. -2002.
8. Валіон О. Дубровиччина –Рівненщина –Брестчина в контексті прикордонного співробітництва між Україною і Республікою Білорусь (2000-і рр.).

9. Василишин С. Роль посольства України в Республіці Білорусь у налагодженні міждержавного співробітництва (1992–1994 рр.) // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. 2015. Вип. 47. С. 102–108.
10. Василишин С. Україна -Республіка Білорусь: співробітництво у політичній сфері (2005 -початок 2010 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2016. Вип. 1. Ч. 2. С.148–155.
11. Василишин С. Українсько-білоруське політичне співробітництво в умовах сучасних міжнародних викликів (листопад 2013 -2014 рр.) // Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації: матеріали Всеукраїнської молодіжної наукової конференції: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 146–156.
12. Василишин С. Ю. Українсько-білоруські відносини (1991–2014 рр.) : дис. … канд. іст. наук : 07.00.02 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. -Тернопіль, 2019. -298 с.
13. Васильєва-Чекаленко, Л. Д. (1998). Україна в міжнародних відносинах (1944–1996 рр.). Київ.
14. Вдовенко С. Сучасні аспекти розвитку українсько-білоруського співробітництва в галузі культури і мистецтва / С. Вдовенко // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. -2002. -№ 4. -С. 316–320.
15. Вдовенко С. Україна -Білорусь: взаємовідносини на перехресті перемін. -Чернігів, 2010. - 446 с.
16. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція; ООН від 23.05.1969 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118
17. Відкриття першого прикордонного знаку на українсько-білоруському державному кордоні за участю Міністра закордонних справ України Л. Кожари. URL: https://mfa.gov.ua/news/16219-ministri-zakordonnih-sprav-

ukrajini-ta-bilorusi-vidkrili-pershij-prikordonnij-znak-na-ukrajinsyko-bilorusykomu-derzhavnomu-kordoni

18. Гайдуков, Л. Ф., Кремень, В. Г., Губерський, Л. В., та ін. (2001). Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 рр.): Підручник. Київ.
19. Головченко, І. В. (2018). Українська держава і Білоруська Народна Республіка: Спроба налагодження добросусідських взаємин. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/golovchenko_ukrainska.pdf
20. Голубець М. А. Біловезька зустріч, напередодні та опісля (доповнене видання до 20-ї річниці підписання Угоди про створення Співдружності незалежних держав). Львів: Монускрипт, 2011. 85 с
21. Дем'янчук Ю.А., Приходько Т.М. Розвиток взаємовідносин України з Республікою Білорусь за роки незалежності // Гуржіївські історичні читання. -Вип.5. -Черкаси, 2012. -С.309.
22. Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон. -[Електронний ресурс]: URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/112_004.-10/10/2012
23. Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою. -Електронний ресурс]: URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/112_011.-10/10/2012
24. Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь : Закон від 16 трав. 1997 р. № 267/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/112_692
25. Договірно-правова база України з Білоруссю. URL: https://belarus.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/349-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-bilorussyu
26. Договірно-правова база. Перспективи відносин України та Білорусі в нових політичних та економічних умовах / Поліський фонд міжнародних

та регіональних досліджень [Електронний ресурс]. URL: https://pfirs.org/component/k2/item/114-1111.html

27. Дорошко М., Шпакова Н. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД. -К., 2011. -204 с.
28. Желіба В. До питання про розбудову українсько-білоруських стосунків / В. Желіба // Політика і час. -1993. -№ 11. -С. 16–20.
29. Жижара З. Україна -Білорусь: нові грані співробітництва / З. Жижара // Діловий вісник. -2001. -№ 3. -С. 4–5.
30. Журавльов О. В. Зовнішньоекономічні зв'язки України з Білоруссю: тенденції та перспективи оптимізованого розвитку / О. В. Журавльов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. -2011. -Вип. 99(2). -С. 241–246. -[Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_99(2)__35
31. Заводовський І. А. Українсько-білоруські відносини як чинник безпеки Балто-Чорноморського регіону : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / І. А. Заводовський. -Київ, 2016. -20 с.
32. Заводовський І. А. Чорнобильське питання як елемент м'якої сили України у відносинах з Республікою Білорусь / І. А. Заводовський // Гілея. -2013. -№ 9. -С. 230–233.
33. Засадко В. В. Інституційний базис стимулювання розвитку економічної співпраці України з Республікою Білорусь // Стратегічні пріоритети: науково-аналітичний збірник. 2008. №3 (8). С. 219–224.
34. Зібрання чинних міжнародних договорів України: Офіційне видання / За заг. ред. А. М. Зленка: В 2-х томах. Т.1.: 1990–1991 рр. К.: Вид-во "Ін Юре", 2001. 455 с.
35. Зовнішня політика України в епоху глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003 рр.). (2004). Київ.
36. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історичні ретроспективи та сучасний стан. Київ: РІЦУАННП, 1997. 688 с.

37. Інтеграційна гібридність відносин Білорусі та Росії. Наслідки для України [Електронний ресурс] // Офіційний портал зовнішньої політики. URL: https://prismua.org/інтеграційна-гібридність-відносин-б/
38. Клімкін П.А. Україна і Білорусь. Логіка історії. Історична правда. 2018. URL: https://www.istpravda.com.ua/columns/2018/03/25/152224/
39. Коваль О. Вплив взаємозв'язків українських та білоруських емігрантів на розвиток діаспор у міжвоєнний період. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. Острог, 2013. Вип. 21
40. Кондратенко Р.М. The Role of Public Diplomacy in Ukrainian-Belarusian Relations // Актуальні проблеми політики. -2020. -Вип. 66. -С. 124–134.
41. Кордун, О. (1997). Стосунки президента та конституційного суду як дзеркало білоруської демократії. Нова політика, (1), 8.
42. Королевська А. В. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь від незалежності до сьогодення // "Гілея: Науковий вісник": збірник наукових праць. 2014. Вип. 83. С. 424–427.
43. Кошик І. Білорусі стає все важче тримати геополітичний баланс: ризики для України [Електронний ресурс] / І. Кошик. -2016. - URL: http://geostrategy.ua/news/bilorusi-stae-vse-vazce-trimati-geopoliticnii-balans-riziki-dla-ukraini
44. Кремень В. Росія -Україна -Білорусь: чи можливий східнослов'янський трикутник? / В. Кремень // Політика і час. -1995. -№ 4. -С. 27–39.
45. Крет Р. М. Білорусь і Україна в реаліях східної політики ЄС // Слов'янський вісник. Зб. наук. пр. -2010. -Вип. 9. - URL: https://library.rshu.edu.ua/images/ref.onov.2018/2014.pdf
46. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Білоруссю. URL: https://belarus.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo
47. Литвинова О. Американські гірки білорусько-української політики: Як погіршувались стосунки Мінська і Києва

https://www.radiosvoboda.org/a/bilorus-ukrajina-vidnosyny-pohirshennia/31287342.html

48. Макей у лісце да Еўропы наракае на нешчаслівую чараду падзей пасля 2020-га і заклікае да дыялогу [Makei complains about the unfortunate series of events after 2020 and calls for dialogue] // Наша Ніва, 14 квітня 2022 р.
49. Максак Г. Особливості розвитку зовнішньої політики України щодо формування українсько-білоруських відносин на довгострокову перспективу. URL: http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07746.pdf
50. Мартинюк В. Українсько-білоруські відносини: перспективи в енергетичному вимірі [Електронний ресурс] / В. Мартинюк. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8356/1/balab_a_ukr_konf_2017_30.pdf
51. Марущак М. Історія дипломатії XX століття: Курс лекцій. -Львів, 2003. - 304 с
52. Матвієнко В. М. Проблеми формування українсько-білоруських відносин: історичний досвід / В. М. Матвієнко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. - К., 2001. -Вип. 5: Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності. -С. 297–304.
53. Мацукевич П. Географ глобус пропил, или как Беларусь убегает от географии [Geographer drank away the globe, or how Belarus is running away from geography] // Салідарнасць, 2 квітня 2022 р.
54. Меморандум між Кабінетом Міністрів України, Національним банком України і Урядом Республіки Білорусь, Національним банком Республіки Білорусь про напрацювання системи заходів з інтенсифікації двостороннього торговельно-економічного співробітництва в умовах світової фінансово-економічної кризи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_141
55. Мєлєкєсцев К. І., Єсіп І. М. Білоруський вектор зовнішньої політики України. 1990–2010 рр. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 356 с.

56. Мирович Т. Транскордонне співробітництво у рамках трикутника Україна -Польща -Білорусь: сучасний стан, проблеми та перспективи / Т. Мирович // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2011. -Вип. 95, ч. 1. -С. 48–49.
57. Муравський, О., Романюк, М. (Упоряд.) (2021). Білорусько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення (Іван Патер, відпов. ред.). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Bilorusko-ukrainske_pohranychchia_etnopolitychni_movni_ta_relihiini_kryterii_samoidentyfikatsii_nase.pdf?PHPSESSID=mhqpvtug8mg183g3gmjl7tqqb6
58. «М'яка сила» України в Білорусі. - URL: http://glavcom.ua/articles/5160.html
59. Осадчий Т. Україна та Білорусь -геополітичні партнери [Електронний ресурс] / Т. Осадчий. -2016. URL: http://www.global-analityk.com
60. Офіційний візит Президента Республіки Білорусь О. Г. Лукашенка в Україну 17–18 червня 2013 р. URL: https://belarus.mfa.gov.ua/news/13276-oficijnij-vizit-prezidenta-respubliki-bilorusy-oglukashenka-v-ukrajinu
61. Павлович Ю. Україна й Республіка Білорусь сьогодні: проблеми й перспективи відносин / Ю. Павлович // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки. -2017. -№ 5. -Розд. II: Всесвітня історія.
62. Павлович Ю. Українсько-білоруські відносини у візії української суспільно-політичної думки (1991–2010) // Емінак. -2016. -№ 3(3). -С. 61–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2016_3(3)__13
63. Павлович, Ю. (2017). Міжнародні відносини України з Білорусією: історія та тенденції розвитку. Наукові праці історичного факультету, 35, 1329. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/14291/1/Pavlovych_Yuriy_2017.pdf

64. Пивоваров А. Проблема стратегічного партнерства в зовнішньополітичній діяльності України: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.04 “Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку”. - Чернівці, 2009.
65. Підсумки участі Першого Віце-прем’єр-міністра України С. Арбузова у 22-му засіданні Міжурядової українсько-білоруської змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва 22 травня ц. р. URL: https://belarus.mfa.gov.ua/ru/news/14047-ukrajina-zacikavlena-u-rozvitku-torgovo-jekonomichnih-vidnosin-z-bilorussyu-pro-ce-zajaviv-pershij-vice-premjer-ministr-ukrajini-sergij-arbuzov-pid-chas-robochogo-vizitu-v-respubliku-bi
66. Плаксенко М. Актуальні питання українсько-білоруських відносин у контексті ініціативи ЄС “Східне партнерство” // Стратегічні пріоритети: науково-аналітичний збірник. 2010. №1 (14). С. 153–158.
67. Позиція Білорусі в ООН щодо Криму показує, що Лукашенко дуже залежить від Москви - політолог [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28120886.html
68. Політичні та дипломатичні відносини України з Республікою Білорусь. URL: https://belarus.mfa.gov.ua
69. Польовий Т. Є. Україна -Республіка Білорусь: особливості міждержавного діалогу на сучасному етапі. Культурно-гуманітарне співробітництво [Електронний ресурс] / Т. Є. Польовий. - URL: https://library.da.mfa.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&C21COM=S&I21DBN=DB2&P21DBN=DB2&S21FMT=infow_wh&S21ALL=%28%3C.%3EK%3DХОЛОДНОЇ$%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=dz&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=10
70. Прийдун С. Інституційно-правове забезпечення реалізації зовнішньої політики України // Україна -Європа -Світ. Міжнародний збірник

наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип. 18. С. 99–106.

71. Про державний кордон України // Закон України від 3 червня 1994 р. № 643–006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12/ed20091208#Text
72. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики // Закон України від 23 червня 1995 р. № 995–098. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text
73. Про Конституцію України // Закон України від 28 червня 1996 р. № 112–004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
74. Про міжнародні договори України // Закон України від 22 грудня 1994 р. № 994–314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3767-12#Text
75. Про основні напрямки зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 2 лип. 1993 р. № 3360-XII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3360-12
76. Про ратифікацію Віденської конвенції про право міжнародних договорів : Закон України від 23.05.1969 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118
77. Програма транскордонного співробітництва «Польща–Білорусь–Україна» на 2014–2020 [Електронний ресурс]. URL: https://www.pbu2020.eu/ua
78. Прокоп М. Українсько-білоруські відносини після розпаду СРСР: правовий, політичний та економічний аспект // Європейський Союз та Україна: перспективи трансформації двосторонніх відносин : матеріали міжнар. наук. конф. - Львів, 2013.
79. Протокол між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Республіки Білорусь про співробітництво у галузі культури і мистецтва [Електронний ресурс]. -Офіц. вид. -Міністерство культури України, 2003. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_061
80. Протокол про консультації між Міністерством закордонних справ Української Радянської Соціалістичної Республіки і Міністерством

закордонних справ Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/112_012

81. Протокол про обмін Грамотами про ратифікацію Договору між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/112_011
82. Резолюція Європейського Парламенту щодо тиску Росії на країни «Східного партнерства» та, зокрема, дестабілізації Східної України [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних справ України. URL: https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/21744-rezolyucija-jevropejsykogo-parlamentu-shhodo-tisku-rosiji-na-krajini-skhidnogo-partnerstva-ta-zokrema-destabilizaciji-skhidnoji-ukrajini
83. Сакір-Молочко Н. В. Напрями діяльності, проблеми та перспективи розвитку Єврорегіону "Дніпро" // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2014. Вип. 25.
84. Санжаревський О. Воєнно-політичні взаємини Республіки Білорусь та НАТО в першій половині 90-х рр. XX століття // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: "Міжнародні відносини". 2013. Вип. 3. С. 137–146.
85. Сєкунова Ю. В., Савицька А. А. Міжнародна політика України з Білоруссю: історія та тенденції розвитку // Наук. вісник. -2019. -№ 4(26). -УДК 327. -DOI: https://doi.org/10.32838/2663-5984/2019/4.26
86. Силіна Т. В Європу -разом з Білоруссю [Електронний ресурс] / Т. Силіна. URL: https://dt.ua/POLITICS/v_evropu__razom_iz_bilorussyu.html
87. Слишова С.О. Основні домінанти та особливості поглиблення економічних зв'язків між Україною і Республікою Білорусь: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / С.О. Слишова ; Укр. акад. зовніш. торгівлі. — К., 2002. — 18 с.: рис. — укр.

88. Смалянчук, А. (2000). Білорусь у XX столітті: геополітичне становище і спроби формування власної політики. Незалежний культурологічний часопис, (18), 241–253.
89. Соскін О. Україно-білоруські відносини: сучасний стан і сценарії розвитку. Персонал. 2007. № 9. С. 16–21.
90. Соскін О. Чому ми не дружимо з Білоруссю? Персонал. 2007. № 9. С. 22–25.
91. Тимошик Я. Стан та перспективи українсько-білоруських відносин // Політичний менеджмент. – 2007. – № 3 (24). – С. 147–157.
92. Толстоухов А. Україна -Білорусь: спільна історична доля, проблеми та їх вирішення / А. Толстоухов // Хроніка 2000. -2012. -№ 90. -С. 4–7.
93. Толькі 3% беларусаў хочуць ваяваць з Украінай, большасць за неадкладны вывад расійскіх войскаў -вынікі апытання [Only 3 percent of Belarusians want to fight against Ukraine -poll] // Наша Ніва, 24 березня 2022 р.
94. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про діяльність прикордонних уповноважених (ратифіковано Законом № 979-VIII від 03.02.2016) [Електронний ресурс]. -Офіц. вид. -Кабінет Міністрів України, 2015. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_200
95. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про співробітництво в галузі туризму [Електронний ресурс]. -Офіц. вид. -Кабінет Міністрів України, 2006. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_104
96. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про безвізові поїздки громадян [Електронний ресурс]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_160
97. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про взаємне визнання і еквівалентність документів про освіту і вчені звання [Електронний ресурс]. -Офіц. вид. -Кабінет Міністрів України, 1998. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_178

98. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про взаємне визнання і еквівалентність документів про освіту і вчені звання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_178

99. Угода між Міністерством культури України та Уповноваженим у справах релігій і національностей Республіки Білорусь про співробітництво у сфері міжнаціональних відносин [Електронний ресурс]. -Офіц. вид. - Міністерство культури України, 2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_001-17#Text

100. Угода між Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством охорони здоров'я Республіки Білорусь про співробітництво в галузі медицини та охорони здоров'я [Електронний ресурс]. -Офіц. вид. - Міністерство охорони здоров'я України, 1995. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/112_041?lang=ru

101. Угода між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Республіки Білорусь про співробітництво в галузі судової експертизи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_140

102. Угода між Україною та Республікою Білорусь про взаємне визнання права та регулювання відносин власності (ратифіковано Постановою ВР № 3314-XII від 22.06.1993) [Електронний ресурс]. -Офіц. вид. -Республіка Білорусь, 1993. - URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_250

103. Угода між Україною та Республікою Білорусь про співробітництво у забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин [Електронний ресурс]. - Офіц. вид. -Міністерство культури України, 2017. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_025

104. Угода між Урядом і Національним банком України та Урядом і Національним банком Республіки Білорусь про порядок врегулювання боргових зобов'язань і кредитних вимог між Україною і Республікою Білорусь у зв'язку з виходом України з рубльової зони [Електронний ресурс]. -Офіц. вид. -Кабінет Міністрів України, Національний банк України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/112_511

105. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про вільну торгівлю (ратифіковано Законом № 531-XIV від 19.03.1999) [Електронний ресурс]. -Офіц. вид. -Республіка Білорусь, 1992. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_007

106. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про уникнення подвійного оподаткування та запобігання ухилення від сплати податків стосовно податків на доходи і майно. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/112_640

107. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про співробітництво прикордонних областей України та Республіки Білорусь. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_006

108. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про створення міжурядової українсько-білоруської змішаної комісії з питань торговельноекономічного співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_056

109. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про торговельно-економічне співробітництво [Електронний ресурс]. -Офіц. вид. -Республіка Білорусь, 1992. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU92020U

110. Угода про співробітництво в галузі культури між Міністерством культури України та Міністерством культури Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. -Офіц. вид. -Міністерство культури України, 1993. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/112_092

111. Угода про співробітництво між Міністерством підприємництва та інвестицій Республіки Білорусь та Антимонопольним комітетом України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_038

112. Україна і Білорусь: Митний союз не залишається непоміченим… [Електронний ресурс]. - URL: http://economics.unian.net/ukr/detail/119838

113. Україна-Білорусь: горизонт 2020. Особливості розвитку зовнішньої політики України щодо формування українсько-білоруських відносин на

довгострокову перспективу [Електронний ресурс]. URL: http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07746.pdf

114. Україна-Білорусь: чи можлива співпраця в обхід РФ [Електронний ресурс] // Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/13/7050503/

115. Фонд ім. Фрідріха Еберта в Україні. (2010). Україна–Білорусь: горизонт 2020. Особливості розвитку зовнішньої політики України щодо формування українсько-білоруських відносин на довгострокову перспективу. Київ. https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07746.pdf

116. Чекаленко, Л. Д., Федуняк, С. Г. (2010). Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів) (Л. Д. Чекаленко, ред.). ДП «Видавничий дім «Персонал». http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%A7%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf

117. Черник П. Геополітичні виміри сучасних українсько-білоруських взаємин // Військово-науковий вісник. -Львів, 2017. -Розд. ІІ: Всесвітня історія. -Вип. 5. -С. 140–179.

118. Шульгин Олександр. Fatum історії (спроба історико-психологічного аналізу) // Політика (Державне будівництво України і міжнародні справи): статті, документи, промови. К.: Друкар, 1918. -С. 15

119. Щодо візиту Міністра закордонних справ К. Грищенка до Республіки Білорусь. URL: https://mfa.gov.ua/news/847-shhodo-vizitu-ministra-zakordonnih-sprav-kgrishhenka-do-respubliki-bilorusy

120. A European Strategy for Belarus's Future [Електронний ресурс]. URL: https://warwick.ac.uk/fac/arts/schoolforcross-facultystudies/igsd/research/wubhub/events/ebf/european_belarus_forum_-_policy_report_2025_-_european_strategy_for_belaruss_future.pdf

121. Aleksiievets, L., Valion, O. (2021). Trade and economic cooperation between Ukraine and the Republic of Belarus: Historical discourse (1991–

2020). Український історичний журнал, 4(11), сторінки. https://doi.org/10.15407/uhj2021.04.114

122. Åslund, A. (2013). How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, the Caucasus, and Central Asia. Cambridge: Cambridge University Press.

123. Åslund, A. (2015). Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It. Washington, D.C.: Peterson Institute for International Economics.

124. Astapenia, R. (2014, January 9). Belarus on the Russian energy needle. BelarusDigest. URL: https://belarusdigest.com/story/belarus-on-the-russian-energy-needle/

125. BBC Ukrainian. (2015, 31 січня). Що означає для України вступ Білорусі до Євразійського економічного союзу [News article]. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/01/141231_eaeu_sx

126. Bruce Jackson, "The Soft War for Europe's East," in Ronald D. Asmus, Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea (Washington, DC: The German Marshall Fund of the United States 2006), pp. 101–112

127. Brzezinski, Z. (1997). The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York: Basic Books. ISBN 0465027253.

128. Center for European Policy Studies (CEPS). (2020). Beyond Frozen Conflict: Scenarios for the Separatist Disputes of Eastern Europe. ISBN 978-1538144176.

129. Central Intelligence Agency (CIA). (2021). Belarus — The World Factbook (2021 summary) [PDF]. URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2021/static/1cebcfc1dc0e8ad5a9154c03c24a6bb8/BO-summary.pdf

130. Chernyshova N. Ukraine Invasion: How Belarus Has Become Russia's Pawn [Електронний ресурс]. -2022. URL: https://theconversation.com/ukraine-invasion-how-belarus-has-become-russias-pawn-178072

131. Clingendael Institute. (2025). Key factors influencing the future of Belarus (in Belarus on Thin Ice). URL: https://www.clingendael.org/pub/2025/belarus-on-thin-ice/2-key-factors-influencing-the-future-of-belarus/

132. Council of the European Union. (n.d.). Sanctions against Belarus. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-belarus/

133. Djilas, M. (1982). Essais politiques. Trad. de l'allemand par Elisabeth Joët. Paris: Belfond. ISBN 2-7144-1561-X.

134. Domestic and International Factors in the Formation of Gorbachev's Reforms // The Soviet System. From Crisis to Collapse— 2nd revised. — Westview Press, 1995

135. Dyner, A. M. Russia and Belarus deepen integration. Warsaw: Polish Institute of International Affairs (PISM), 8 November 2021.

136. European Commission / European Union. (n.d.). Belarus — country overview [PDF]. URL: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/overview_belarus_en.pdf

137. European Commission DG Trade. EU trade relationships: Belarus. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/belarus_en

138. Frear, M. Belarus under Lukashenka: Adaptive Authoritarianism. London: Routledge, 2019.

139. Free Belarus Center. (2024). Belarus Index [PDF]. URL: https://freebelaruscenter.org/wp-content/uploads/2024/11/ENG_Bel_index-.pdf

140. German Economic Team. Belarus' increasing economic dependence on Russia. *Newsletter NL 89*. URL: https://www.german-economic-team.com/en/newsletter/belarus-increasing-economic-dependence-on-russia/

141. Gould-Davies N. Belarus, Russia, Ukraine: Three Lessons for a Post-War Order // Survival: October -November 2022. -London: Routledge, 2022. -C. 39–46. -DOI: 10.1080/00396338.2022.2126195.

142. Gromadzki G. Belarusian Foreign Policy -Change or Continuity? / G. Gromadzki // Back from the Cold? The EU and Belarus in 2009 / ed. by S. Fischer. -Paris: Institute for Security Studies, 2009. -No. 119. -P. 93–103.

143. Hamilton, D., Mangott, G. (Eds.). (2007). The New Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova. Center for Transatlantic Relations. https://ciaotest.cc.columbia.edu/wps/ctr/0016285/f_0016285_14083.pdf

144. Hartwell, C. A., Bornukova, K., Kruk, D., Zoller-Rydzek, B. (2022). The economic reconstruction of Belarus: Next steps after a democratic transition (Study requested by the European Parliament, EXPO_STU(2022)653663). European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/653663/EXPO_STU(2022)653663_EN.pdf

145. Institute for International Political Economy (IPE) Berlin. (2024). IPE Working Paper No. 218 [PDF]. URL: https://www.ipe-berlin.org/fileadmin/institut-ipe/Dokumente/Working_Papers/ipe_working_paper_218.pdf

146. International Food Policy Research Institute. Global fertilizer trade 2021–2023: What happened after war-related price-spikes? URL: https://www.ifpri.org/blog/global-fertilizer-trade-2021-2023-what-happened-after-war-related-price-spikes/

147. Ioffe, G. Understanding Belarus and how Western foreign policy misses the mark. Lanham: Rowman Littlefield, 2014.

148. Karácsonyi, D., Kocsis, K., Bottlik, Z. (Eds.). (2017). Belarus in Maps [PDF]. Geographical Institute, Hungarian Academy of Sciences. URL: https://hungarian-geography.hu/inmaps/pdf/Belarus-in-Maps_75.pdf

149. Kłysiński, K. Towards a dependence with no alternative: Russia's increased role in the Belarusian economy. Warsaw: Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW), 18 August 2023.

150. Kłysiński, K., Zawadzki, P. (2022). Belarus and Russia: Economic dependence and political leverage [SSRN Scholarly Paper]. Social Science Research Network. https://doi.org/10.2139/ssrn.4200743

151. Kondratenko, R. M. (2020). The role of public diplomacy in Ukrainian-Belarusian relations. Actual Problems of Politics, 66, 124–134.

152. Kotljarchuk A., Zakharov N. Belarus' Relations with Ukraine and the 2022 Russian Invasion: Historical Ties, Society, and Realpolitik // Baltic Worlds. -2022. -Vol. 1(2). -P. 32–37.

153. Kruk, D. Belarus's progressing economic dependence on Russia and its implications. *FREE Policy Briefs*. URL: https://freepolicybriefs.org/2024/10/21/economic-dependence/

154. Kryvoi, Y., Wilson, A. (2015). From sanctions to summits: Belarus after the Ukraine crisis (ECFR Report No. 132, version 2, May 5). European Council on Foreign Relations. URL: https://ecfr.eu/archive/page/-/ECFR_132_Belarus_(May_5_-_version_2).pdf

155. Kudors, A. (2017). Belarusian foreign policy: 360°. Centre for East European Policy Studies; University of Latvia Press. https://appc.lv/wp-content/uploads/2024/09/book_Belarusian_360-www-2.pdf

156. Lieven, A. (2002). Ambivalent Neighbors: The EU, NATO and the Price of Membership. Washington, D.C.: Carnegie Endowment.

157. Mahda Y.V. The Belarusian Factor in the Russian-Ukrainian War // The Russian-Ukrainian War (2014–2022): Historical, Political, Cultural-Educational, Religious, Economic, and Legal Aspects. -Riga: Baltija Publishing, 2022. -C. 983–991. -DOI: 10.30525/978-9934-26-223-4-122.

158. Marin, A. The Union State of Belarus and Russia: Myths and realities of political-military integration. Vilnius: Vilnius Institute for Political Affairs, 2020.

159. Marples D. Belarus: From Soviet Rule to Nuclear Disaster. -Basingstoke (UK): Macmillan Press; New York: St. Martin's Press; Edmonton (Canada): The University of Alberta Press, 1996.

160. Masters, J., Merrow, W. (2023, March 30). Nuclear weapons in Europe: Mapping U.S. and Russian deployments. Council on Foreign Relations. URL: https://www.cfr.org/in-brief/nuclear-weapons-europe-mapping-us-and-russian-deployments

161. Maszkiewicz, M. (Ed.). (2009). Belarus -Towards a United Europe (Jan Nowak-Jeziorański College of Eastern Europe). Wrocław. URL: https://old.robert-schuman.eu//en/doc/actualites/1druk_eng_2009_p.pdf

162. Matsukevich, P., Astapenia, R. (2022, December). The degradation of Belarusian foreign policy: A proposed course correction [Briefing Paper]. Friedrich-Ebert-Stiftung. URL: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belarus/19866.pdf

163. McFaul, M. (1993). Post-communist politics: Democratic prospects in Russia and Eastern Europe. Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies. ISBN 0892062088.

164. Melyantsou, D. Belarus–West relations: The new normal. Washington (DC): Center for Transatlantic Relations, March 2017.

165. Mironowicz, E. Polityka zagraniczna Białorusi 1990–2010. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2011.

166. Mudrov S.A. “We Did Not Unleash This War. Our Conscience Is Clear”: The Russia-Ukraine Military Conflict and Its Perception in Belarus // Journal of Contemporary Central and Eastern Europe. -2022. -Vol. 30(2). -P. 273–284. -DOI: 10.1080/25739638.2022.2089390.

167. Mudrov, S. A. Belarus, Crimea and the Donbas: Belarusian attitudes to the post-Maidan events in Ukraine. Journal of Contemporary Central and Eastern Europe, 2020, Vol. 28, No. 1, pp. 85–91.

168. Organization for Security and Co-operation in Europe, 2014. Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group, signed in Minsk, 5 September 2014. URL: https://www.osce.org/home/123257

169. Organization for Security and Co-operation in Europe, 2015. Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements. URL: https://www.osce.org/cio/140156

170. Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW). Tough business, tough times: Belarusian exports — potash. *OSW Commentary*. URL: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2024-11-20/tough-business-tough-times-belarusian-exports-potash

171. Pipes, R. (2006). Russian Conservatism and Its Critics. New Haven, CT: Yale University Press.

172. Plokhy, S. (2015). The Gates of Europe: A History of Ukraine. New York: Basic Books. ISBN 978-0-465-05091-8.

173. Plokhy, S. (2023). The Russo-Ukrainian War: The Return of History. W. W. Norton Company. ISBN 978-1324051190.

174. Polovyi T.Y. The Republic of Belarus in Russian-Ukrainian War in 2014–2022 // The Russian-Ukrainian War (2014–2022): Historical, Political, Cultural-Educational, Religious, Economic, and Legal Aspects. -Riga: Baltija Publishing, 2022. -C. 1026–1031. -DOI: 10.30525/978-9934-26-223-4-128.

175. Preiherman Y. Belarusian-Russian Cooperation Against the Backdrop of the Ukraine War // Eurasia Daily Monitor, 27.09.2022.

176. Preiherman, Y. (2019, April 1). Treaty on the Establishment of the Union State of Belarus and Russia. Minsk Dialogue. URL: https://minskdialogue.by/en/research/memorable-notes/treaty-on-the-establishment-of-the-union-state-of-belarus-and-russia

177. Rácz, A. (2022). Becoming a military district: Deepening military cooperation between Russia and Belarus. European Union Institute for Security Studies, March 2022. URL: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_4_Russia-Belarus%20defence%20cooperation.pdf

178. Rad, P., Chornogor, I. (2024, May 16). Ukraine-Belarus relations: in the shadow of war. SCEEUS Guest Commentary No. 8, 2024. URL:

https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/ukraine-belarus-relations-in-the-shadow-of-war.pdf

179. Razanau, A. (2000). Entry decision of foreign banks in post-communist countries: The case of Ukraine and Belarus (Master's thesis). Economics Education and Research Consortium at Kyiv-Mohyla Academy. https://kse.ua/wp-content/uploads/2019/02/Razanau-1.pdf

180. Rest of World. The tech workers exiled from Europe's last dictatorship. *Rest of World*. URL: https://restofworld.org/2023/belarus-tech-exile-lukashenko/

181. Reuters. Sanctions-hit Belarus looks to Gambia to boost depleted fleet. *Reuters*. URL: https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/sanctions-hit-belarus-looks-gambia-boost-depleted-fleet-2025-03-26/

182. Russian Military Documentation (2014). Military doctrine of the Russian Federation (English translation) [PDF]. URL: https://rusmilsec.blog/wp-content/uploads/2021/08/mildoc_rf_2014_eng.pdf

183. Sakwa, R. (2001). Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple?

184. Sheptycki, A. (2006). Relations between Ukraine and the Republic of Belarus: The present conditions, status quo and perspectives (PISM Research Papers No. 1, March 2006). https://www.files.ethz.ch/isn/93292/2006_1.pdf

185. Shevchenko, O. (2025). Ukrainian-Belarusian relations in 2014–2020 [version 1; peer review: awaiting peer review]. Stosunki Międzynarodowe - International Relations, 5, 17. https://doi.org/10.12688/stomiedintrelat.17957.1

186. Shykhutsina, V. (2023). Unlocking the puzzle of authoritarian persistence in Belarus: the role of the EU and Russia (IPE Working Paper No. 218). Institute for International Political Economy Berlin. URL: https://www.ipe-berlin.org/fileadmin/institut-ipe/Dokumente/Working_Papers/ipe_working_paper_218.pdf

187. Siekunova, Y. V., Kozyuk, O. V. (2017). International relations Ukraine with Belarus: History and development trends / Міжнародні відносини України з Білорусією: історія та тенденції розвитку. Історичні та політичні

дослідження, 1(1), 8–19 https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2017/1_2017/8.pdf

188. Matviienko, V. (Ed.), Siekunova, Y., Kozyuk, O. (2012). International relations of Ukraine with Belarus: History and development trends. Palmarium Academic Publishing. URL: https://sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj07-05-021

189. Slyshova, S. (2002). Osnovni dominanty ta osoblyvosti pohlyblennia ekonomichnykh zviazkiv mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Bilorus. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv

190. Soldatenko, M., 2025. In the Shadow of the Minsk Agreements: Lessons for a Potential Ukraine-Russia Armistice. Carnegie Endowment for International Peace. URL: https://carnegieendowment.org/research/2025/02/ukraine-russia-ceasefire-security-agreement?lang=en

191. Starr S.F., Dawisha K. The International Politics of Eurasia. Vol. 4: The Making of Foreign Policy in Russia and the New States of Eurasia. -2024.

192. Terzyan, A. (2020). Failed Europeanization? Belarus and Armenia between Russia and the EU. East European Affairs (EEA), 1(1), 2–25.

193. Thomas Ambrosio, "The Political Success of Russia-Belarus Relations: Insulating Minsk from Color Revolution," in Demokratizatsiya, Vol. 13, No. 3, 2006, pp. 407–434. https://www.researchgate.net/publication/240807290_The_Political_Success_of_Russia-Belarus_Relations_Insulating_Minsk_from_a_Color_Revolution

194. Tolstrup, J. (2015). Black knights and elections in authoritarian regimes: Why and how Russia supports authoritarian incumbents in post-Soviet states. European Journal of Political Research, 54(4), 673–690.

195. Tsarik, Y. (2020). Political economy of Belarus, evolution of Belarus–Russia relationship, and the political crisis of 2020. Pathways to Peace and Security, 2(59), 133–149.

196. Usov, P. (2020). Evolution of the Belarus-Russia Union State: from integration to attempts of incorporation. Studia i Analizy Nauk o Polityce, 1, 95–108. https://doi.org/10.31743/sanp.9839

197. van der Togt, T. (2017). The "Belarus factor": From balancing to bridging geopolitical dividing lines in Europe? Clingendael Institute. URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Report_The_Belarus_factor.pdf

198. Vasylyshyn, S. (2017). The contractual-legal foundation and institutional maintenance of Ukrainian-Byelorussian relations. Ukrainian Historical Collection, 19, 287–299.

199. Wilk, A. Russia's Belarusian army: The practical aspects of Belarus and Russia's military integration. Warsaw: Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW), 2021.

200. World Bank. (2021). Belarus macro-poverty outlook [PDF]. URL: https://thedocs.worldbank.org/en/doc/d5f32ef28464d01f195827b7e020a3e8-0500022021/related/mpo-blr.pdf

201. World Bank. *Belarus -strengthening economic resilience: Country note* (Document IDU034d3e30204f280441e087bd0726a51975e2e) [PDF]. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099528204102324563/pdf/IDU034d3e30204f280441e087bd0726a51975e2e.pdf

202. Yekelchyk, S. (2008). Out of Russia's Long Shadow: The Making of Modern Ukraine, Belarus, and Moldova. In: Schmidtke, O., Yekelchyk, S. (eds) Europe's Last Frontier?. Palgrave Macmillan, New York.

203. Youngs, R. (2017). Europe's Eastern Crisis: The Geopolitics of Asymmetry. Cambridge: Cambridge University Press.

204. Zogg B. Minsk's Signals: Belarus and the War in Ukraine // CSS Policy Perspectives. -2022. -Vol. 10(14). -P. 1–4.

ДОДАТКИ

Додаток А

Диференціація населення Білорусі

PEOPLE & SOCIETY

Population

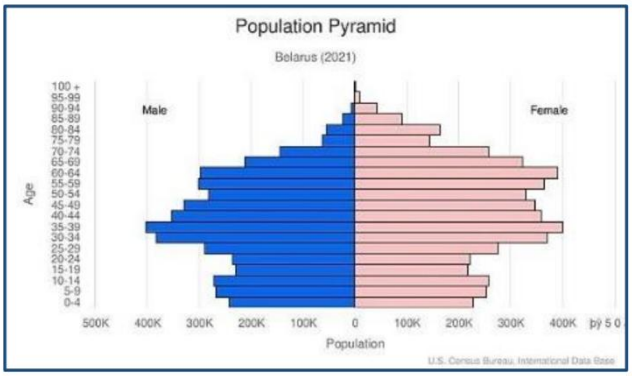
9.4 million (July 2021 est.)

Population Growth

-0.29% (2021 est.)

Ethnicity

Belarusian 83.7%, Russian 8.3%, Polish 3.1%, Ukrainian 1.7%, other 2.4%, unspecified 0.9% (2009 est.)

Language

Russian (official) 70.2%, Belarusian (official) 23.4%, other 3.1% (includes small Polish- and Ukrainian-speaking minorities), unspecified 3.3% (2009 est.)

Religion

Orthodox 48.3%, Catholic 7.1%, other 3.5%, non-believers 41.1% (2011 est.)

Сх.А.1 Диференціація населення Білорусі. Джерело: [129]

Додаток Б

Сторони і обсяг торгівлі

Main Indicators

Indicator Source IMF (World Economic Outlook)	unit	2020	2021	2022	2023	2024
Population	Millions of inhabitants	9	9	9	9	9
GDP	billion EUR	54	58	69	66	67
GDP per capita	EUR	5,723	6,199	7,495	7,232	7,292
Real GDP growth	%	-0.7	2.4	-4.7	3.9	-4.7
Inflation rate	%	5.5	9.5	15.2	5.0	15.2
Current account balance	% of GDP	-0.3	3.2	3.5	-0.1	3.5

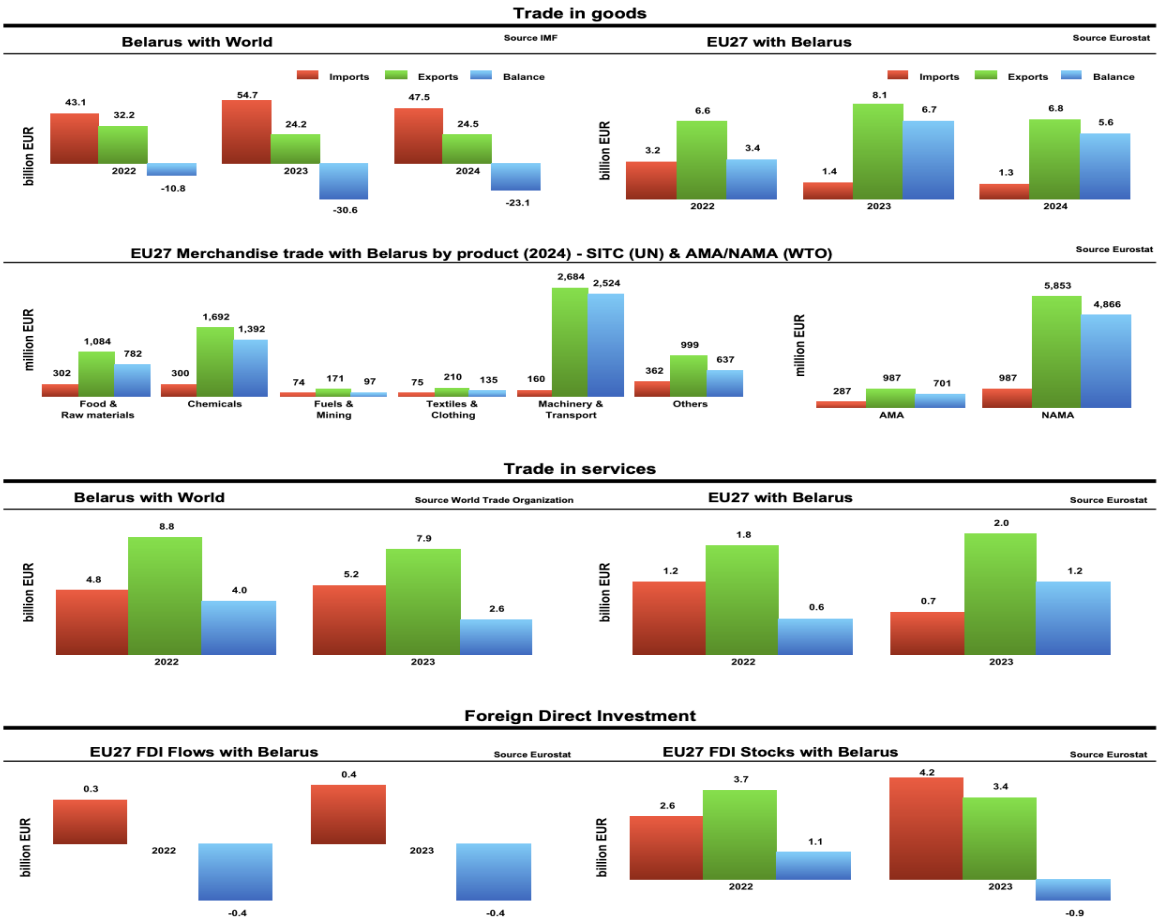

Рис.Б.1 Сторони і обсяг торгівлі Джерело: [136]

Додаток В

Галузева торгівля Білорусі з ЄС

EU27 Merchandise trade with Belarus

indicator	unit	2020	2021	2022	2023	2024	Annual average growth
imports	billion EUR	3.8	5.6	3.2	1.4	1.3	-24.1
exports	billion EUR	6.2	6.9	6.6	8.1	6.8	2.4
balance	billion EUR	2.4	1.2	3.4	6.7	5.6	

EU27 Merchandise trade with Belarus by product - SITC (UN, WTO/ITS) & AMA/NAMA (WTO) breakdowns

indicator	unit	2020	2021	2022	2023	2024	Annual average growth
Agricultural Products (AMA/WTO)							
imports	million EUR	233	350	593	339	287	5.4
exports	million EUR	783	770	757	871	987	6.0
balance	million EUR	550	420	165	533	701	
Non-Agricultural Products (NAMA/WTO)							
imports	million EUR	3,611	5,285	2,597	1,105	987	-27.7
exports	million EUR	5,434	6,108	5,805	7,253	5,853	1.9
balance	million EUR	1,823	822	3,207	6,148	4,866	
Food and raw materials							
imports	million EUR	849	1,200	945	354	302	-22.8
exports	million EUR	890	871	874	1,013	1,084	5.1
balance	million EUR	41	-329	-71	659	782	
Fuels and mining							
imports	million EUR	511	996	188	97	74	-38.3
exports	million EUR	124	143	120	194	171	8.3
balance	million EUR	-387	-853	-68	97	97	
Chemicals							
imports	million EUR	548	714	367	224	300	-14.0
exports	million EUR	1,278	1,424	1,652	1,767	1,692	7.3
balance	million EUR	730	710	1,285	1,543	1,392	
Machinery and transport equipment							
imports	million EUR	317	316	298	220	160	-15.7
exports	million EUR	2,612	3,054	2,622	3,793	2,684	0.7
balance	million EUR	2,294	2,738	2,324	3,573	2,524	
Textiles and clothing							
imports	million EUR	126	154	111	80	75	-12.1
exports	million EUR	183	199	203	242	210	3.4
balance	million EUR	58	46	91	161	135	
Others							
imports	million EUR	1,492	2,257	1,281	469	362	-29.8
exports	million EUR	1,129	1,187	1,091	1,115	999	-3.0
balance	million EUR	-363	-1,070	-190	646	637	

Belarus Trade in services with World

indicator	unit	2020	2021	2022	2023	2024	Annual average growth
imports	billion EUR	4.2	4.8	4.8	5.2		7.3
exports	billion EUR	7.7	8.7	8.8	7.9		0.7
balance	billion EUR	3.5	3.9	4.0	2.6		

EU27 Trade in services with Belarus

indicator	unit	2020	2021	2022	2023	2024	Annual average growth
imports	billion EUR	1.5	1.6	1.2	0.7		-20.8
exports	billion EUR	1.7	1.8	1.8	2.0		5.9
balance	billion EUR	0.2	0.2	0.6	1.2		

EU27 Foreign direct investment with Belarus

indicator	unit	2020	2021	2022	2023	2024	Annual average growth
stocks: inward	billion EUR	1.3	1.7	2.6	4.2		50.0
stocks: outward	billion EUR	3.5	3.7	3.7	3.4		-0.6
stocks: balance	billion EUR	2.2	2.0	1.1	-0.9		
flows: in	billion EUR	0.1	0.2	0.3	0.4		35.3
flows: out	billion EUR	-0.9	0.2	-0.0	-0.0		
flows: balance	billion EUR	-1.0	0.0	-0.4	-0.4		

Таб.В. Галузева торгівля Білорусі з ЄС Джерело: [136]

Додаток Г

Щоквартальне зростання реального ВВП

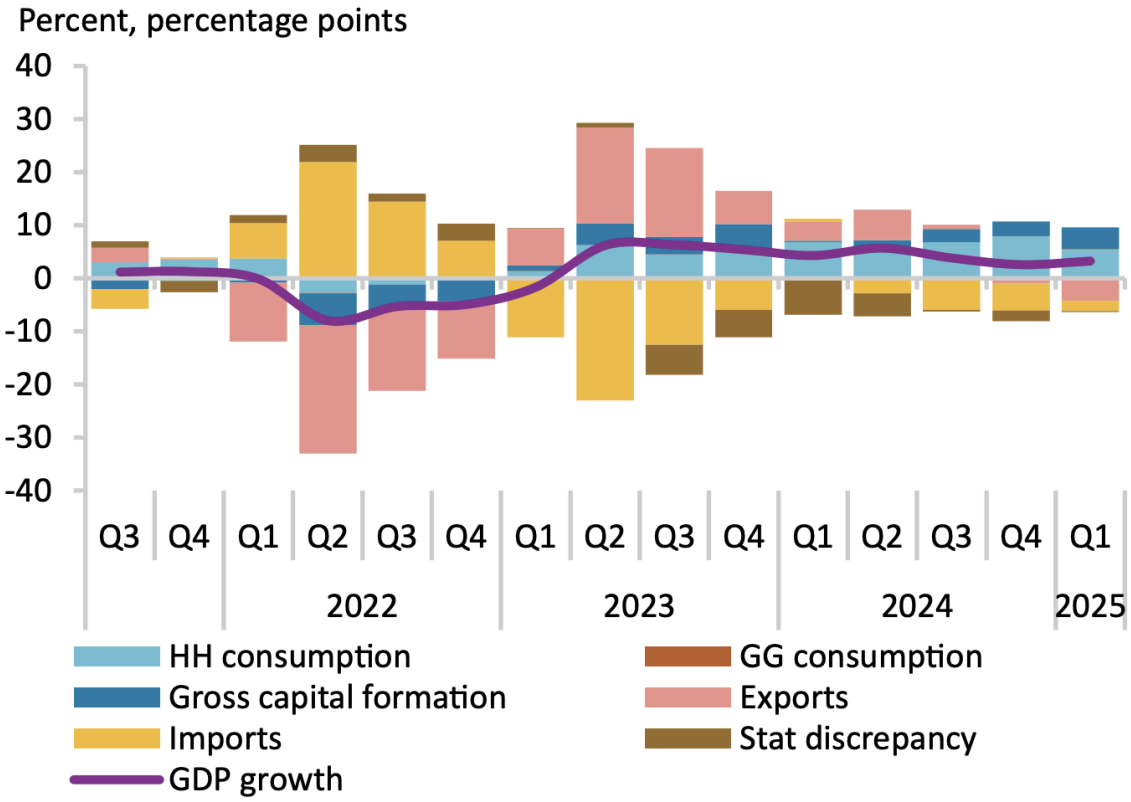

Рис.Г.1 Щоквартальне зростання реального ВВП . Джерело: [201]

Додаток Д

Економічний прогноз

Recent history and projections	2022	2023	2024	2025e	2026f	2027f
Real GDP growth, at constant market prices	-4.7	3.9	4.0	1.9	1.3	0.8
Private consumption	-1.2	8.2	12.6	5.9	2.9	1.8
Government consumption	-0.1	0.2	0.1	0.1	0.0	0.0
Gross fixed capital investment	-13.3	17.2	7.8	14.5	4.0	2.9
Exports, goods and services	-12.3	19.0	2.9	-5.5	0.5	1.1
Imports, goods and services	-11.4	22.7	5.3	3.2	3.1	2.9
Real GDP growth, at constant factor prices	-4.7	3.7	4.1	1.9	1.2	0.8
Agriculture	4.4	0.0	2.2	2.5	3.1	2.3
Industry	-6.2	7.0	5.9	3.1	2.1	0.8
Services	-5.1	1.9	3.1	0.8	0.2	0.5
Inflation (consumer price index)	15.2	5.1	5.7	6.7	6.2	6.0
Current account balance (% of GDP)	3.6	-1.5	-2.5	-3.2	-1.2	0.7
Net foreign direct investment inflow (% of GDP)	1.9	2.7	2.1	1.5	1.5	1.5
Fiscal balance (% of GDP)	-1.5	1.2	1.3	1.0	0.5	0.1
Revenues (% of GDP)	36.0	40.7	41.9	40.6	40.1	39.7
Debt (% of GDP)	38.7	37.4	37.3	38.4	39.5	40.3
Primary balance (% of GDP)	-0.5	2.8	2.8	2.4	2.0	1.6
Lower middle-income poverty rate ($4.20 in 2021 PPP)[1,2]	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	..
Upper middle-income poverty rate ($8.30 in 2021 PPP)[1,2]	2.1	1.3	0.7	0.5	0.5	0.4
GHG emissions growth (mtCO2e)	-2.7	1.8	2.2	0.7	0.6	0.2

Таб.Д.1 Економічний прогноз. Джерело: [201]

Додаток Е

Опитування на тему: у якому геополітичному союзі краще бути для Білорусі

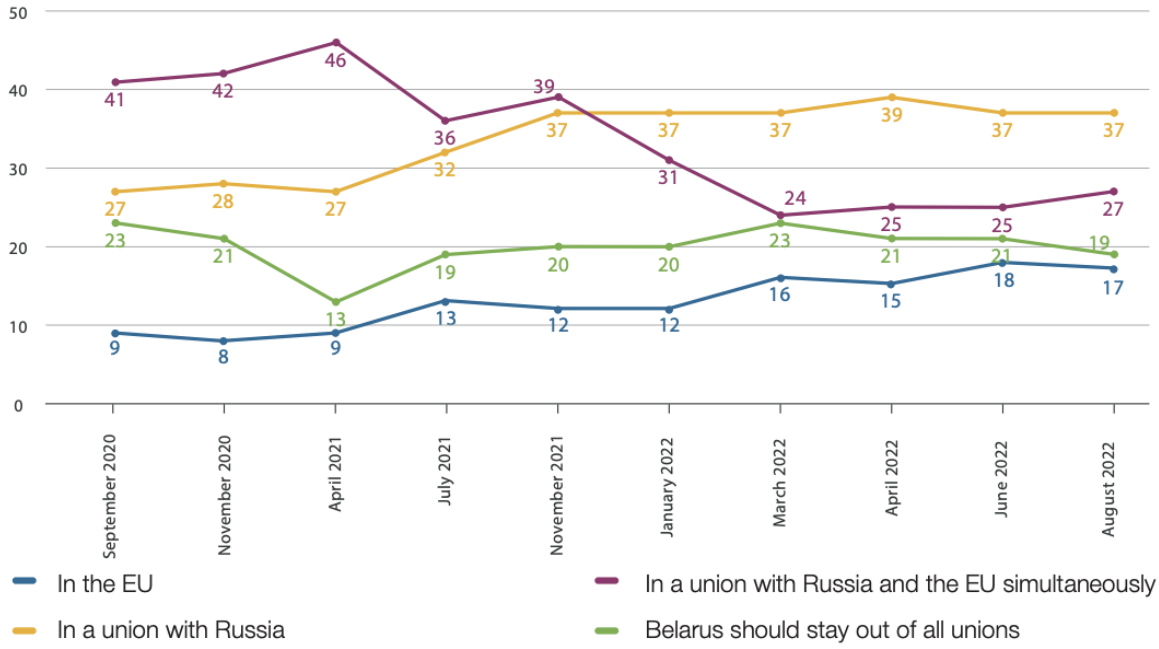

Рис.Е.1 Опитування на тему: у якому геополітичному союзі краще бути для Білорусі. Джерело: [162]

Додаток Ж

Статистика політичних в’язнів

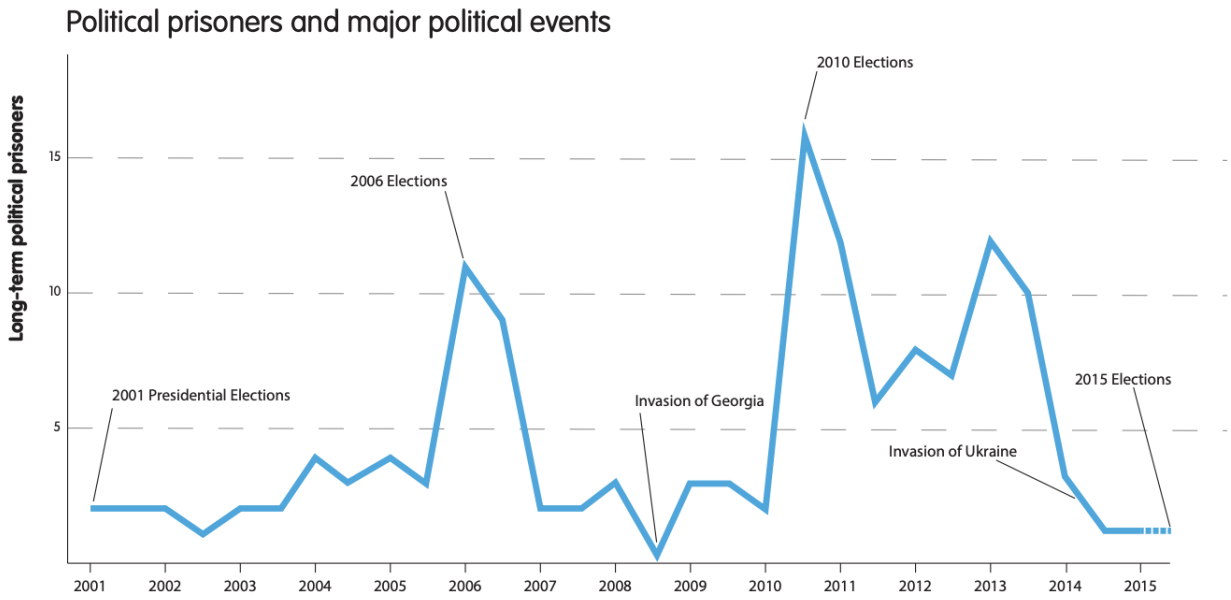

Рис.Ж.1 Статистика політичних в’язнів. Джерело: [154]

Додаток И

Державний та приватний борг, % від ВВП

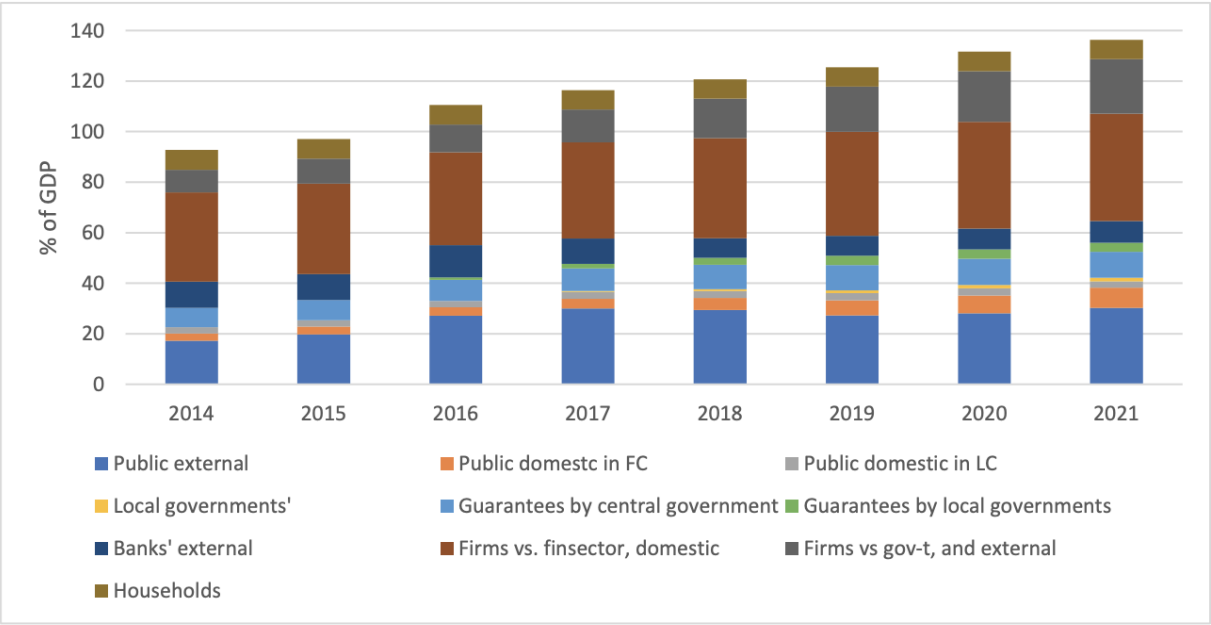

Рис.И.1 Державний та приватний борг, % від ВВП. Джерело: [144]

Додаток К

Зони радіаційного забруднення

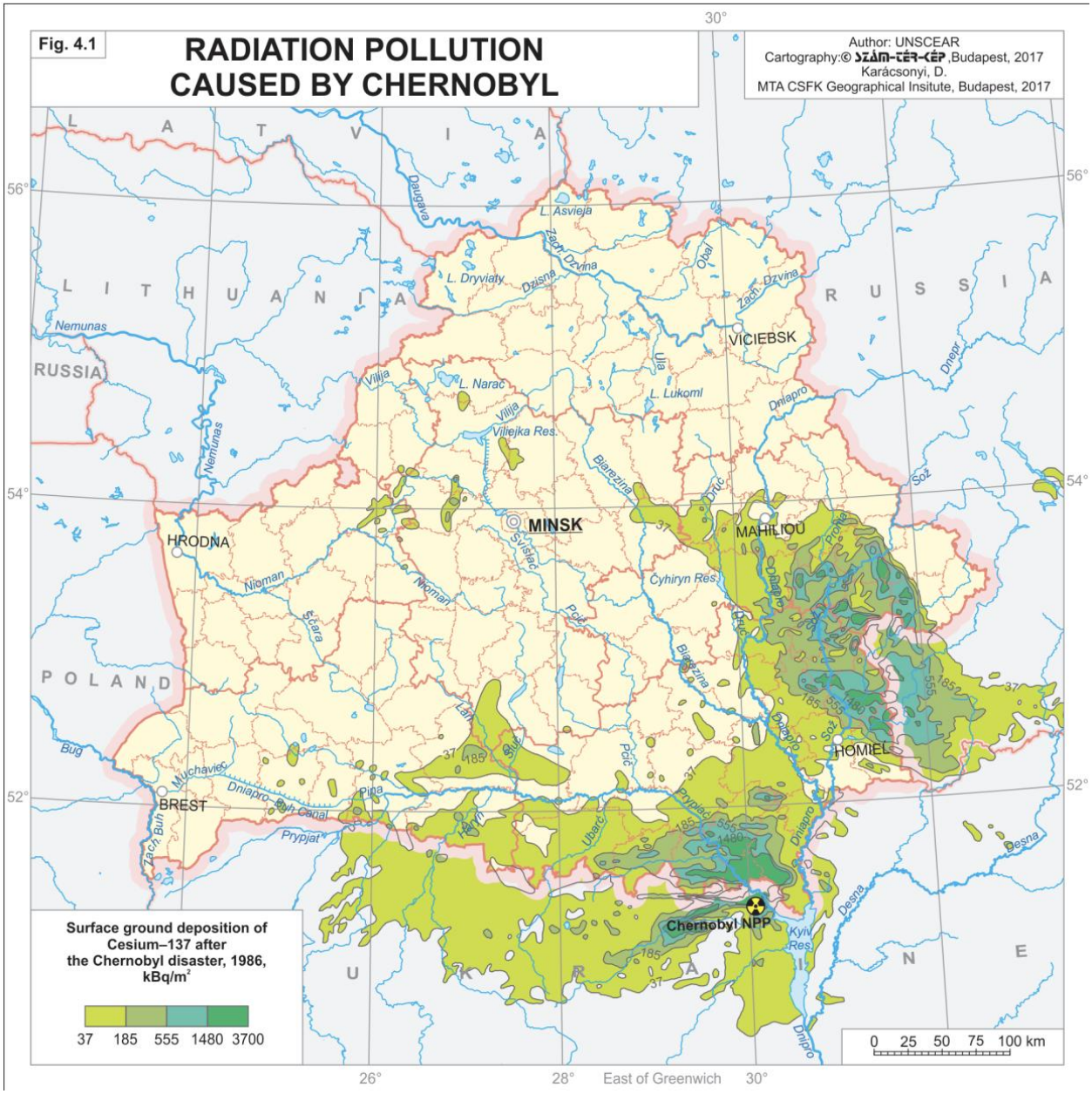

Рис.К.1 Зони радіаційного забруднення. Джерело: [148]

Додаток Л

Розміщення ядерної зброї у Європі

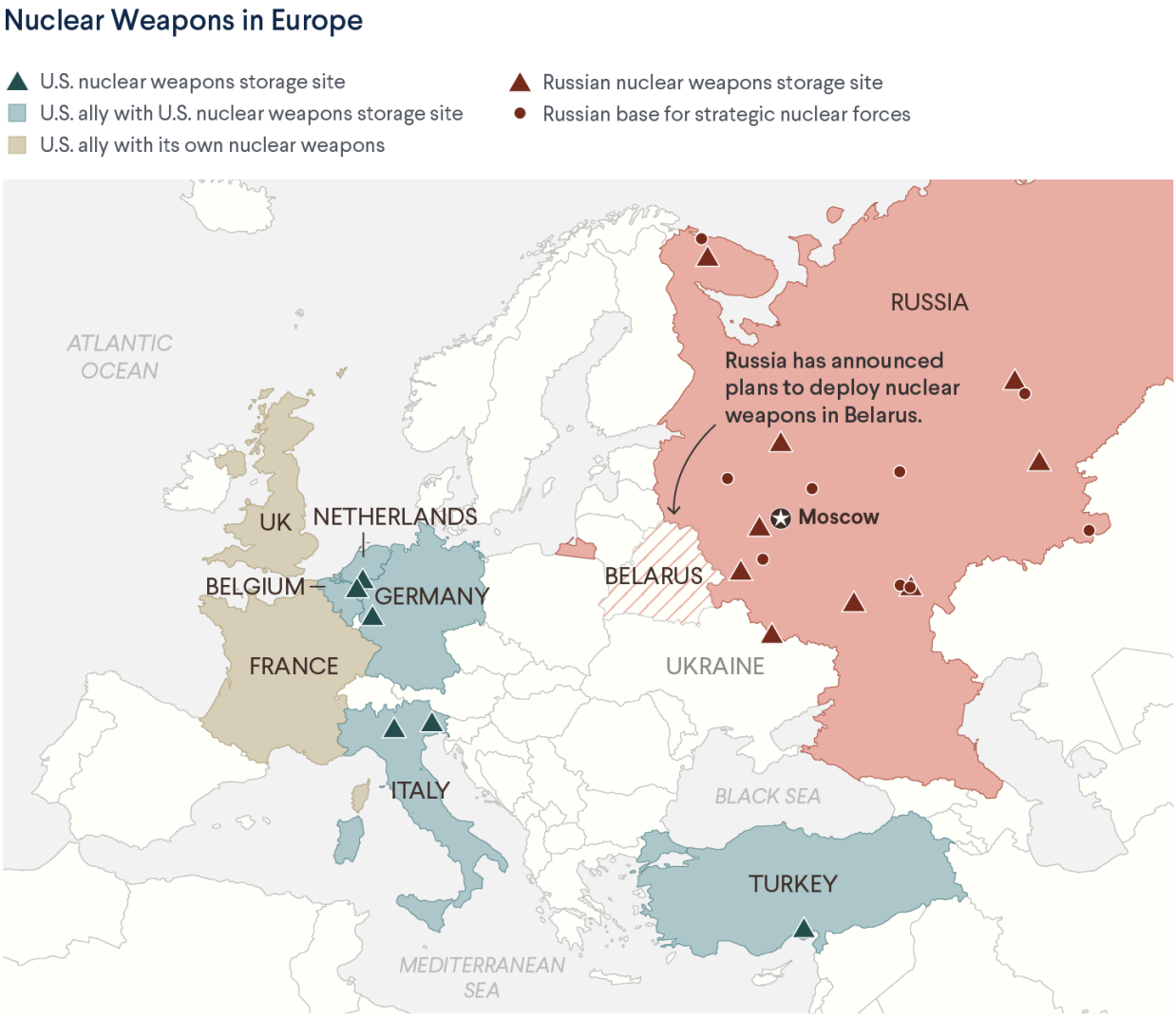

Рис.Л.1 Розміщення ядерної зброї у Європі. Джерело: [160]

Додаток М

Опитування громадської думки про ставлення до України і Росії

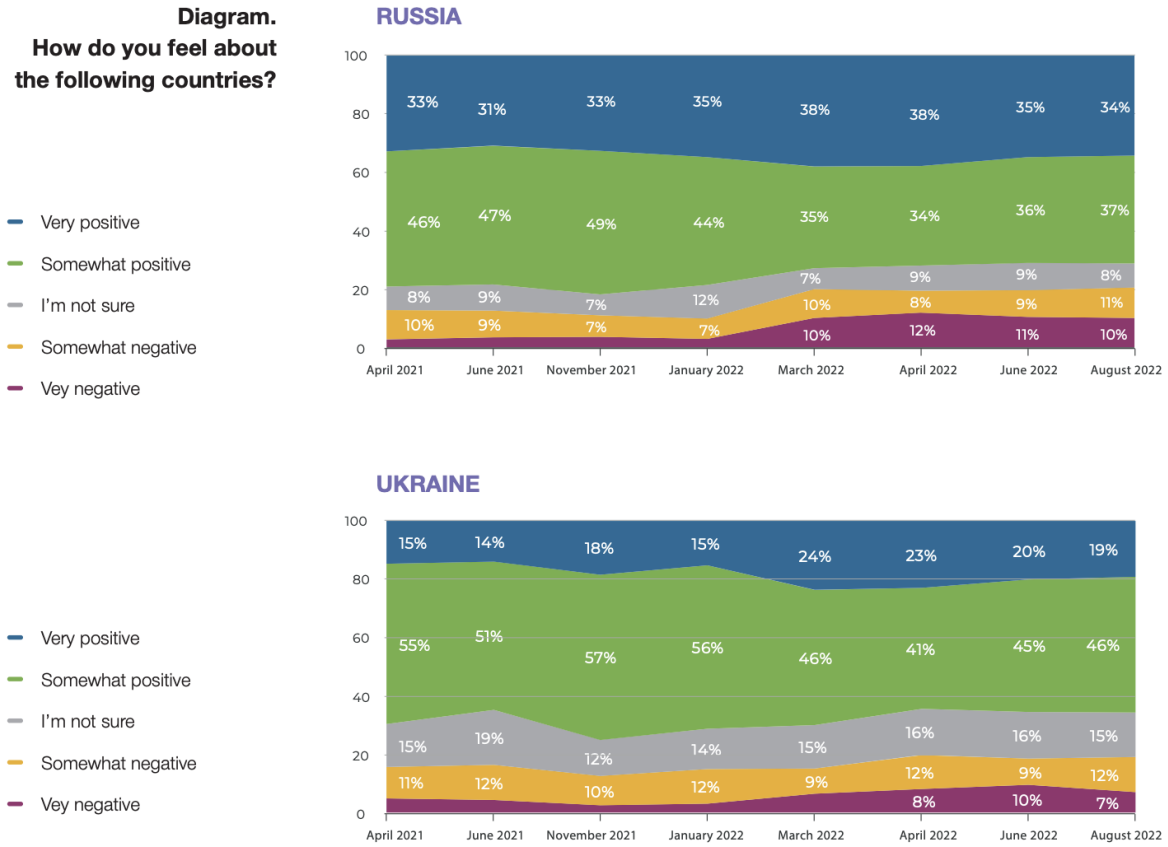

Рис.М.1 Опитування громадської думки про ставлення до України і Росії. Джерело: [162]

Додаток Н

Магістральні газопроводи в Республіці Білорусь

Рис.Н.1 Магістральні газопроводи в Республіці Білорусь. Джерело: [124]

Додаток П

Цілі санкцій

Sanctions	Objectives	Impact
2004 to date: Sanctions against four officials allegedly responsible for forced disappearances	Bring to justice those responsible for forced disappearances	No one has been held responsible
2004-2008: Sanctions in response to the 2004 referendum and the 2006 presidential election (suspended 2008)	Bring Belarus's Electoral Code in line with Belarus's OSCE commitments and other international standards for democratic elections as recommended by the OSCE Ensure respect for human rights Release and rehabilitation of all political prisoners Hold future democratic elections	In 2009, 130 cosmetic amendments were made to the Electoral Code on the basis of the OSCE recommendations issued after the 2008 parliamentary elections Release of political prisoners with no rehabilitation in 2008
2010-2016: Sanctions in response to the 2010 presidential election and the 2012 parliamentary elections (suspended 2015; lifted 2016)	Release and rehabilitation of all political prisoners Further reforms of the Electoral Code as well as on freedom of expression and of the media and freedom of assembly and association	Release of political prisoners with no rehabilitation in 2015 The 2015 presidential election was not marked by the usual violence
2020 to date: Sanctions in response to the 2020 presidential election, the forced landing the Ryanair flight, the migration crisis, and the support for Russia's aggression against Ukraine	New free and fair election Bring to justice those responsible for torture and human-rights abuses End of migrants' smuggling Release and rehabilitation of political prisoners End the support for Russia's aggression against Ukraine	Partial solution of the migrant crisis: migrants were hosted at a shelter in Belarus and some returned to their home countries; other still try to cross the border

Табл.О.1 Цілі санкцій. Джерело: [150].

Додаток Р

Матриця впливу політичного розвитку Білорусі

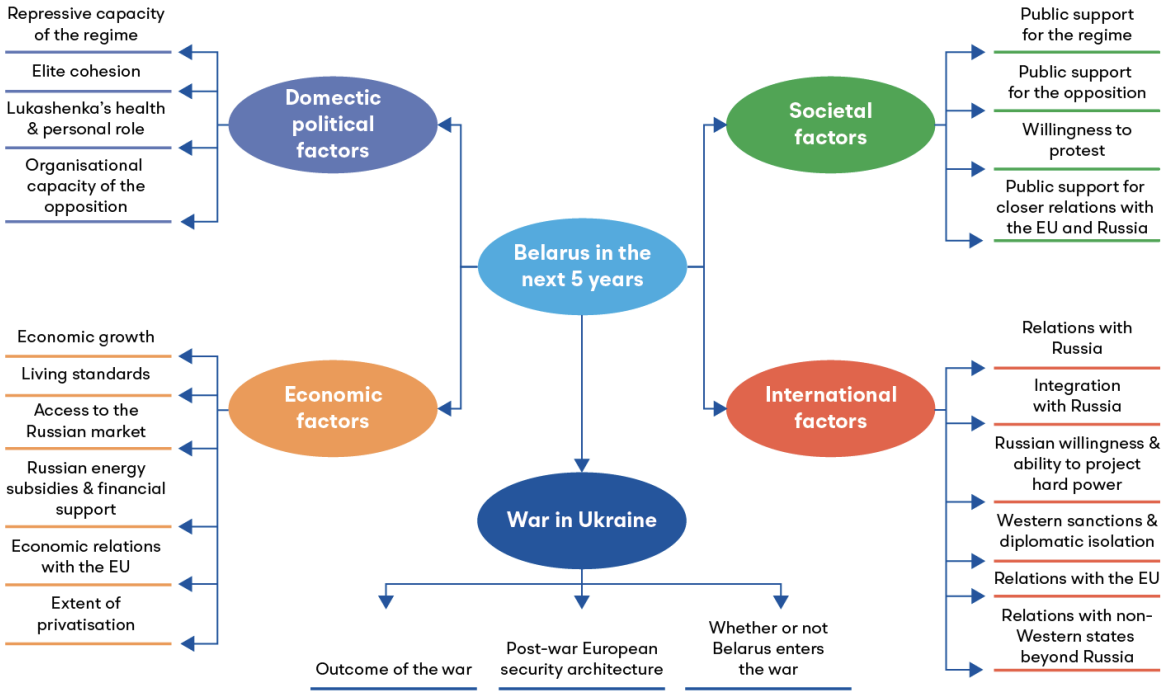

Схема.П.1 Матриця впливу політичного розвитку Білорусі Джерело: [131]

SUMMARY

The master's thesis **consists** of an introduction, four sections comprising eleven subsections, a conclusion, a list of sources, and appendices.

The **introduction** substantiates the relevance and scientific novelty of the chosen topic, defines the purpose and objectives of the study, its structure, object, and subject matter, and chronological framework, and also reveals the methodological foundations and practical significance of the work.

The first section, "Theoretical and Methodological Foundations of the Study of International Relations," is devoted to exploring fundamental approaches to the analysis of interstate processes and understanding the state of scholarly research on Ukrainian-Belarusian relations in contemporary political science and international legal scholarship.

The first subsection analyzes how scholars study interstate processes and the approaches and methods used to understand and interpret them.

The economic, political, sociological, and institutional dimensions through which state interactions are analyzed are examined. Researchers propose various approaches to studying these processes: some use quantitative methods to identify patterns in state behavior, while others focus on qualitative studies of diplomatic practice. Approaches that consider the influence of cultural, symbolic, and discursive factors on foreign policy formation are considered separately. Thus, this subsection not only describes existing theories but also demonstrates their specific application to the analysis of post-Soviet bilateral relations, identifying cause-and-effect relationships and forecasting possible development scenarios. Particular attention is given to interdisciplinary approaches that allow for the examination of interstate ties not only through the prism of politics but also through cultural, economic, and civilizational factors. The focus is on how the interaction of

national strategies and global trends influences the formation of the international order.

The second subsection is devoted to an analysis of the state of scholarly research on Ukrainian-Belarusian relations in domestic and international literature.

The main areas of research on this topic are examined, including political science, historical, economic, and sociocultural aspects. It is shown that scholars study Ukrainian-Belarusian relations as part of broader processes of post-Soviet transformation, the formation of national identities, and adaptation to new geopolitical conditions.

The second section, "The Formation and Development of Ukrainian-Belarusian Relations (1991–2001)," analyzes the formation of the foundations of bilateral relations between Ukraine and Belarus after the collapse of the Soviet Union, their institutionalization, and the search for a balance of interests in the context of the emergence of newly independent states. This section explores how the historical legacy, the political continuity of the Soviet nomenklatura, and common security challenges influenced the development of cooperation between the two countries in the first decade of their independence, as well as how the legal framework that defined the framework for their interaction in the post-Soviet period was created.

The first subsection examines the phenomenon of cooperation between the Soviet nomenklatura during the collapse of the late USSR and the role of the political elites of Ukraine and Belarus in the signing of the Belovezh Accords, which became a key moment in the demise of the Soviet Union and the formation of the Commonwealth of Independent States.

The author notes that the mutual understanding and coordination of actions by the then leaders of the two republics, largely due to shared political and institutional traditions, enabled the transition to sovereignty without major conflicts. The ideological and pragmatic motives of the leaders of both countries,

who sought to preserve elements of economic and administrative cooperation while minimizing the social upheaval caused by the collapse of the common state, are also examined.

The second subsection focuses on security issues and denuclearization as a common challenge for Ukraine and Belarus in the 1990s.

In this context, the role of both countries in implementing international agreements on nuclear proliferation and non-proliferation of weapons of mass destruction is examined. It is emphasized that denuclearization became one of the first areas of constructive cooperation between Kyiv and Minsk, laying the foundation for their international image as responsible participants in the new European security system. At the same time, differences in strategic priorities emerge: while Ukraine sought to use its nuclear renunciation to strengthen relations with the West, Belarus, by contrast, focused on maintaining close ties with Russia and supporting collective security mechanisms in the post-Soviet space.

The third subsection examines the formation of the legal framework for Ukrainian-Belarusian relations in the post-Soviet period after 1991.

It focuses on key bilateral treaties, agreements, and protocols governing political, economic, cultural, and humanitarian cooperation. The process of institutionalizing diplomatic ties and the creation of commissions and groups aimed at coordinating joint actions is analyzed. Particular attention is paid to how legal mechanisms facilitated the gradual transition from declarative principles of friendship and good-neighborliness to practical steps in trade, transport, energy, and border security.

The third section, "Dynamics of Relations in the Context of Geopolitical Uncertainty (2001–2014)," probes the transformation of Ukrainian-Belarusian relations amid a changing international order, Russia's growing influence, and the gradual narrowing of Belarus's space for independent foreign policy. This section

analyzes key trends in political, economic, and cultural interaction between Kyiv and Minsk, examines the impact of Russian-Belarusian integration on bilateral relations, and identifies the contradictions that have accumulated between a "pragmatic partnership" and growing geopolitical dependence.

The first subsection reviewsRussian-Belarusian interaction within the Union State and its impact on Belarus's foreign policy priorities in relations with Ukraine.

It emphasizes that the creation of the Union State in 1999 was a strategic project aimed at institutionalizing Minsk's dependence on Moscow in the military, economic, and political spheres. In the early 2000s, Belarus attempted to maintain a balance between its alliance commitments to Russia and pragmatic contacts with Kyiv focused on trade, energy, and humanitarian cooperation. However, the Kremlin's increasing role in shaping Minsk's foreign policy gradually pushed the Ukrainian dimension to the periphery of Belarusian diplomacy. The paper notes that Ukrainian-Belarusian relations during this period increasingly became asymmetrical. Ukraine viewed Belarus as a potential intermediary and economic partner, while Belarus viewed it as a window to Europe and a source of technological and logistical opportunities.

The second subsection analyzes the two countries' trade and economic relations, which remained the foundation of bilateral cooperation throughout the period under review, despite political differences.

Economic ties were characterized by stable trade volumes, primarily in the energy, mechanical engineering, and chemical industries. Belarus maintained its status as an important transit partner for Ukraine, particularly for the supply of petroleum products and raw materials, while Ukraine, in turn, was one of the largest buyers of Belarusian industrial products. At the same time, the study shows that economic cooperation increasingly depended on foreign policy considerations and Moscow's influence, which sought to exploit Minsk's economic dependence as

an instrument of political control. The author notes that, despite apparent stability, contradictions were already building at the core of trade and economic relations, which would later surface under the impact of political crises and external pressure.

The third subsection is devoted to the sociocultural and humanitarian dimensions of Ukrainian-Belarusian relations, which developed from 2001 to 2014 against a backdrop of increasing ideological divergence.

Belarus gradually returned to the Soviet identity narrative and strengthened its authoritarian model of domestic policy, while Ukraine moved toward democratization and European integration. Despite this, humanitarian cooperation continued to exist in the form of educational, cultural, and scientific exchanges, the activities of public organizations, and cross-border cooperation projects. The author emphasizes that these ties, although formally active, gradually lost their substantive depth, a consequence of ideological divergence and Russia's growing influence on Belarus's domestic and foreign policy.

The fourth section, "Belarus's Position Against the Background of the Russian-Ukrainian Confrontation (2014–2025)," analyzes the transformation of Belarus's foreign and domestic policies following the onset of Russian aggression against Ukraine and its gradual transition from the role of neutral intermediary to that of a de facto accomplice in the aggression. This section examines the economic, political, and military aspects of Belarus's position, as well as the implications they have had for bilateral Ukrainian-Belarusian relations and for Belarus itself as an international actor.

The first subsection exploresthe economic consequences of the Russian-Ukrainian conflict for Belarus, including trade, energy, and transit.

Since the outbreak of the 2014 war, Belarus has faced a dual challenge: on the one hand, Western sanctions pressure on Russia and the subsequent closure of the Ukrainian market have hit Belarusian exports and transit flows, while on the

other, its economic dependence on Moscow has deepened. Minsk attempted to capitalize on the new configuration by redirecting some sanctioned goods and strengthening its position as a logistics intermediary. However, this policy quickly degenerated into a dependency trap. The energy sector, previously a source of relative autonomy, became an instrument of Russian control. As a result, Belarus lost room for maneuver and effectively became entangled in Russia's economic orbit, weakening its ability to make independent foreign policy decisions.

The second subsection analyzes Belarus's role in the Minsk process and the balancing act that Alexander Lukashenko's regime attempted to pursue from 2014 to 2020.

Minsk briefly found itself at the center of international diplomacy, serving as a platform for the negotiations and signing of the Minsk agreements, allowing Belarus to bolster its image as a neutral mediator and an actor capable of playing a constructive role in European security. However, this apparent success concealed a gradual deepening of domestic authoritarianism and dependence on Russia, which viewed Belarusian mediation as a tool for strengthening its own interests. Lukashenko's attempts to maintain a "multi-vector" policy increasingly ran into limitations dictated by alliance commitments and economic dependence. Following the suppression of the 2020 protests and Minsk's political isolation, the balance finally collapsed, and Belarus's foreign policy became openly pro-Russian.

The third subsection is devoted to Belarus's military alliance with the Russian Federation and the freezing of Ukrainian-Belarusian relations.

Since 2021, there has been a rapid militarization of Belarusian territory and an increased Russian military presence. The "Zapad" exercises, the creation of joint command structures, and the deployment of Russian troops and infrastructure on Belarusian territory became prerequisites for Belarus's participation in a full-scale aggression in 2022. Despite Minsk's declarations of no direct involvement in the hostilities, Belarus provided Russia with its airfields, training grounds, and

logistics routes, effectively becoming a springboard for an attack. This destroyed the trust between Kyiv and Minsk and led to a complete severance of political, diplomatic, and economic ties.

In researching Ukrainian-Belarusian relations, the author reached the following **conclusions**:

The study of international relations has demonstrated the need for methodological pluralism, which allows for a comprehensive analysis of post-Soviet bilateral processes. No existing theory alone can capture the complexity of Ukrainian-Belarusian relations, where power asymmetries, institutional continuity, and identity conflicts are intertwined. The historical-institutional perspective has proven most productive, allowing us to trace long-term structural patterns and identify the institutional legacy that continues to shape contemporary interactions between the two states.

Analysis of scientific research has shown that the modern historiography of Ukrainian-Belarusian relations remains fragmented. The primary focus is on political and economic aspects, while cultural, sociocultural, and symbolic factors are often overlooked. Further development of this area requires the creation of an interdisciplinary conceptual framework.

The origins of Ukrainian-Belarusian relations were formed amid the continuity of the Soviet nomenklatura. The signing of the Belovezh Accords was not a revolutionary rupture, but a negotiated reconfiguration of power, carried out by elites seeking to maintain control amid systemic disintegration. This period was characterized by pragmatic coexistence, cooperation on denuclearization, and attempts to institutionalize relations through bilateral agreements.

Geopolitical uncertainty and the creation of the Union State of Russia and Belarus gradually narrowed Minsk's foreign policy space. At the same time, Ukraine pursued a flexible policy, balancing between European integration and cooperation with Russia. Despite growing trade volumes and intensifying

humanitarian ties, relations increasingly assumed a transactional rather than strategic nature, remaining vulnerable to external shocks. Behind the apparent stability, contradictions were already visible that would predetermine a future schism.

The annexation of Crimea and the war in Donbas became a turning point, changing the entire configuration of regional politics. Belarus attempted to position itself as a neutral mediator and a platform for negotiations (the Minsk process), but its economic and political dependence on Russia gradually undermined this balance. After the events of 2020 and the suppression of protests, Lukashenko found himself even more dependent on Moscow, transforming the balancing strategy into a trajectory of vassalage.

With the onset of Russia's full-scale invasion of Ukraine, Belarus effectively lost all vestiges of sovereignty. Military operations against Ukraine were carried out from its territory, leading to a deep freeze in bilateral relations. Economic ties were suspended, diplomatic channels were minimized, and the perception of Belarus in Ukrainian society changed from a difficult neighbor to a co-aggressor.

The future of Ukrainian-Belarusian relations directly depends on the internal political evolution of Belarus itself. Pessimistic scenario: the continuation of the authoritarian regime and vassal dependence on Russia, which will mean a prolonged state of confrontation and a threat to Ukraine's security. Optimistic scenario: post-authoritarian transformation, a change in political leadership, and a gradual restoration of trust in Kyiv. In this case, Ukraine could become not only a neighbor but also an ally, contributing to security and stabilization in the region. Intermediate scenario: Minsk attempts to return to a policy of balancing without profound regime change, which will temporarily stabilize relations but will not eliminate their structural dependence on Russia.